

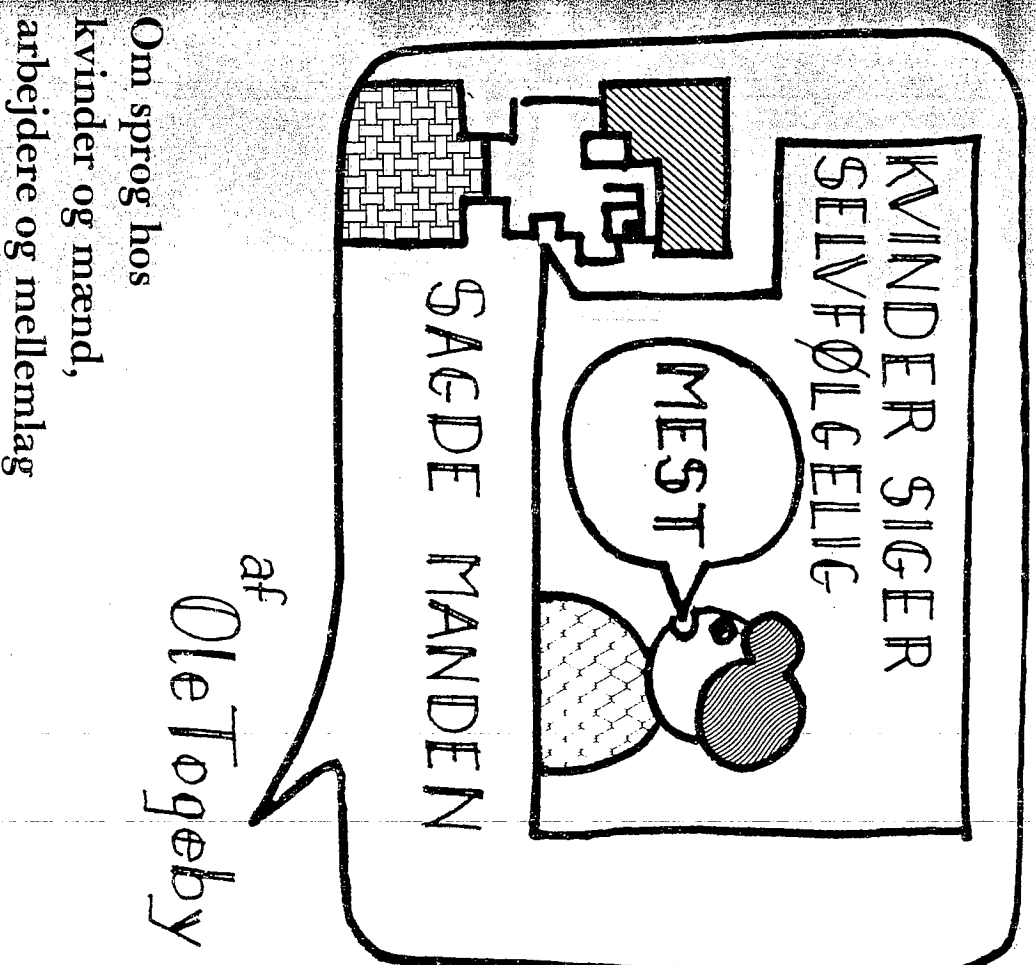
Kvinder siger selvfølgelig mest – sagde manden er en bog om de almindelige fordomme og videnskabelige illusioner om sprog hos kvinder og mænd, arbejdere og mellem-lag – fx om den forestilling at kvinder skulle være mere snakkesalige end mænd.

Bogen er en rapport om en empirisk undersøgelse der bl.a. kan afkræfte denne myte. Ikke-desto mindre – viser undersøgelsen – er der andre forskelle på hvorledes kvinder og mænd uden at være sig det bevidst bruger sproget forskelligt til at markere deres ambition og dominans, pænhed og autoritetstro, gennemsnitlighed og usynlighed eller frækhed og trods.

Hvem afbryder hvem? Hvem udtrykker følelser og usikkerhed og hvem udtaler sig med en selvsikkerhed som ikke er berettiget? Hvem har mange påhængs-ikke, og hvem har ikke en grammatisk fejl. Det står der om i **Kvinden siger selvfølgelig mest – sagde manden**

401
11.1.1985

ISBN 87-7321-444-6

C. A. Reitzels Forlag

1985

Kvinder siger selvfølgelig mest – sagde manden

**Om sprog hos kvinder og mænd,
arbejdere og mellemlag**

Ole Togeby

1985

Indhold

I. Undersøgelsen	7
§ 1. Undersøgelsens formål	7
§ 2. Undersøgelsens udformning	8
§ 3. Forsøgspersonerne	11
II. Metoden	16
§ 4. Generaliseringsproblemet I	17
§ 5. Undersøgelsesproceduren	18
§ 6. Generaliseringsproblemet II	27
§ 7. Statistik	30
III. Resultaterne	38
§ 8. Systemet af sproglige træk	38
§ 9. Tekstlængde	40
§ 10. Repliklængde	48
§ 11. Interjektioner	52
§ 12. Citater	54
§ 13. Sætningslængde	57
§ 14. Ledsetninger	69
§ 15. Fejl og fragmenter	73
§ 16. Lange fundamenter	75
§ 17. Pårængs-ikke	79
§ 18. Sætningsadverbialer	81
§ 19. Nægtelser	85
§ 20. Deiksis	87
§ 21. Performativer	90
§ 22. Jeg	92
§ 23. Kløvning	95
§ 24. Vurderinger	95
§ 25. Reguleringer	99
§ 26. Om talen af Poeten og Lillemor	101
§ 27. Metasprog	107
§ 28. Ordforråd	108
§ 29. Abstraktionsniveau i billedtest	113
§ 30. Ordassocationer	116
§ 31. Afrydelser	120

IV. Tolkningen og teorien 130

§ 32. De sproglige variables endimensionale rum 130

§ 33. De sproglige variables funktioner flerdimensionale rum . 138

§ 34. De sproglige variables funktioner 147

§ 35. Årsagerne 152

§ 36. Konsekvenserne 156

§ 37. Sammenfatning 160

Liste over citeret og omtalt litteratur 165

I. Undersøgelsen

§ 1. Undersøgelsens formål

»Kvinden siger selvfølgelig mest – som sådan nogle gør«. Det er vist en almindelig udbredt opfattelse at kvinder siger mere end mænd. På den måde har vist de fleste mennesker nogle mere eller mindre underbyggede forestillinger om forskelle på kvinders og mænds sprog. Der findes også mange videnskabelige afhandlinger om emnet; det er blevet møderne at undersøge kønsspecifik og klasespecifik sprogbrug. Mange af de bedst kendte forestillinger om forskelle på mænds og kvinder sprog – både de folkelige og de videnskabelige – har imidlertid aldrig været undersøgt empirisk med den nødvendige omhu. Det gælder forestillingen om de snakkelslige kvinder, som i overskriftens formulering er udtalt af en af de mænd hvis sprog er blevet analyseret i denne undersøgelse; det gælder forestillingen om at kvinder bruger flere tag-questions, på-hængsspørgsmål af typen: »her er varmt, er her ikke?« som kun bygger på en amerikansk forskers spredte iagttagelser i sine omgivelser; og det gælder en lang række af forestillinger om forskellige hyppigheder af lange sætninger, af nægtelser, af afbrydelser osv.

Men er det nu rigtigt, alt det folk går og forestillinger sig og alt det de videnskabelige afhandlinger postulerer? *Formålet med denne undersøgelse er ved empirisk optælling af sproglige varianter hos kvinder og mænd, arbejdere og mellem-lag i en bestemt veldefineret situation at finde ud af om forskellige grupper har forskellige sprogbrug eller ej.*

Interessen for køns- og klasespecifikke sprogforskelle kommer af den opfattelse at disse forskelle er en del af, og griber ind i de sociale processer og derved spiller en vis rolle i den diskriminering og undertrykkelse som sker i det samfundsmæssige liv. Denne undersøgelse har selvfølgelig også til formål at undersøge hvorledes de køns- og klasebestemte forskelle griber ind i de diskriminerende og undertrykkende sociale processer, men det er ikke formålet her at opstille nogen egentlig teori om denne sammenhæng. Hovedvægten vil blive lagt på de metodiske overvejelser over hvordan man overhovedet på pålidelig måde kan undersøge om mænd og kvinder, mellem-lag og arbejdere taler forskelligt og hvilken funktion de fundne variationer har. Undersøgelsen lægger således op til en anden mere sociologisk undersøgelse senere.

Sproglige varianter kan være mange ting: varianter i udtale, morfologi, semantik, syntaks, pragmatik. Mange af de eksisterende undersø-

geler koncentrerer sig om en enkelt type af varianter; i denne undersøgelse vil flere forskellige typer af sproglige varianter blive undersøgt. Det er altså hensigten at lave en kvalitativt forholdsvis bred undersøgelse. På den anden side vil det blive fastholdt at variationer skal kunne tælles op; men dette krav om kvantificering kommer ofte til at udelukke visse kvalitative sider af sproget. Der opstår for den der vil lave undersøgelser over køns- og klassebestemte sprogvariationer det paradoksale problem at det der kan undersøges ordentligt ikke er så interessant, mens det interessante ikke kan undersøges ordentligt. Meget af denne afhandling bruges til at finde en løsning på dette problem.

Afhandlingen er bygget op på følgende måde: I første kapitel (§ 1-3) beskrives undersøgelsens udformning i grove træk, i andet kapitel (§ 4-7) diskuteres de metodiske problemer ved undersøgelsen, i tredje kapitel (§ 8-31) gennemgås så hele batteriet af sproglige træk som undersøges, ét for ét med definition af det sproglige træk, resultaterne af optællingerne og tolkning af de fundne forskelle. I fjerde kapitel (§ 32-37) søges der så en sammenfattende tolkning af resultaterne med en vis teoretisk diskussion af sproglige variationers rolle i de sociale processer.

§ 2. Undersøgelsens udformning

Undersøgelsen består af samtaler med 37 mennesker. Disse interviewes er optaget på bånd, udskrevet på papir og dernæst undersøgt for en række sproglige træk.

Undersøgelsen var oprindeligt planlagt som et fællesprojekt for ét hold som jeg havde på universitetet i dansk 2. del. Det er studenterne der har lavet interviewene og foretaget udskriverne. På grund af universitetsbesættelser blev holdet opløst inden bearbejdelsen af stoffet var foretaget, så derfor har jeg selv lavet undersøgelsen af udskriverne. Jeg er alle studenterne megen tak skyldig for alt det arbejde, som de har foretaget, uden nogen form for fordel for sig selv. Mange af deltagerne har dog siden skrevet aflønningsopgaver på grundlag af interviewene. Men noget samlet resultat af deres arbejde har de ikke set før nu.

De 37 personer som blev interviewet blev valgt ud således, at 18 var kvinder og 19 var mænd. Samtidig tog vi hensyn til klasseforskelle, således at 17 hørte til arbejderklassen og 20 til mellemklassen. Personerne kan altså beskrives i et vindue med 4 ruder. Efter tabellerne er resultatet også vist ved diagrammer som er konstrueret til formålet. I diagrammerne angiver hver linie som udgår fra centrum værdien af det sproglige træk i en af de grupper, populationen er delt op i, således at nord betegner arbejdere, syd mellemklassen, vest kvinder og øst mænd, nordvest betegner så

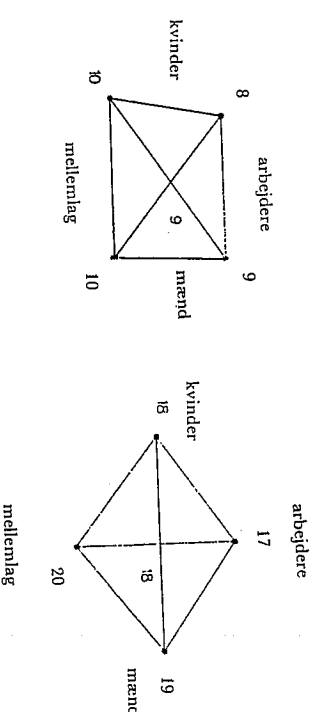
arbejderkvinder, sydvest mellemklasskvinder, sydøst mellemklassmænd og nordøst arbejdermænd. I forhold til en tilfældig valgt længde er raddallingernes størrelse markeret for hvor mange procent en given gruppes resultat udgør af den samlede gruppes tal. Hvis tallet for arbejderkvinder er 8, tallet for alle grupper 2, og tallet for arbejderkvinder 1, så er nordspidsen 4 gange så stor som den længde der er dobbelt så stor som nordvestspidsen. (Sådan er et resultat faktisk). De to firkanter diagrammer angiver så alene enten mænd og kvinder, arbejdere og mellemklass, eller i det andet arbejderkvinder, mellemklasskvinder, mellemklassmænd og arbejdermænd.

For ikke at få for mange uafhængige variable i undersøgelsen, sørgede vi for at holde alder og geografisk tilhørsforhold fast. Alle 37 forsøgspersoner var mellem 25 og 35 år, og de er alle født og opvokset i København, endelig bor de nu i København. Dialekter og alderssprogsvarianter skulle altså lades ude af betragtning ved den sproglige undersøgelse, og ved forsøgene på forklaring af de fundne forskelle.

Tabel 2.1. Antal personer fordelt efter køn og klasse.

Antal personer	Kvinder	Mænd	Ialt
Arbejdere	8	9	17
Mellemklass	10	10	20
Ialt	18	19	37

Diagram 2.1.a og 2.1.b.

En faktor i forbindelse med undersøgelsessituationen er ikke holdt konstant, nemlig interviewerens køn. Det er meget tænkeligt at mænds og kvinders valg af sprogform kan afhænge af deres samtalepartners køn.

Vi forsøgte at få hver af de 4 ruder i vinduet splittet op på interviewet af eget køn ved halvdelen, og interviewet af modsat køn på halvdelen. Da de fleste af interviewerne imidlertid var af hunkøn, kunne dette ikke lade sig gøre. Resultatet kan ses i tabel 2.2.

Tabel 2.2. Antal personer fordelt efter køn, klasse og interviewers køn.

antal personer	Kvinder		Mænd		Ialt	
	samme køn	andet køn	samme køn	andet køn	samme køn	andet køn
arbejdere, mellemklasse	5	3	2	7	7	10
	8	2	4	6	12	8
Ialt	13	5	6	13	19	18

Man kunne også tænke sig at interviewers alder og klassetilhørsforhold kunne påvirke den interviewedes valg af sprogformer. Det var imidlertid ikke muligt hverken praktisk (vi var universitetsmennesker allesammen) eller statistisk (mindre end 2-6 kan man dårligt have i en gruppe) at variere disse faktorer. De er altså også holdt konstant således at alle interviewerne var mellem 20 og 35 år, og alle studerende eller lærere ved universitetet.

De interviewedes klassetilhørsforhold beskrives nærmere i den følgende paragraf.

Vi var interesserede i at kunne undersøge variationer på så mange sproglige niveauer som muligt. Derfor består interviewet af følgende: 1. Den interviewede skal gengive hvad man kan se på en tegneserie. Dette bliver en monolog over lidt længere tid. Dernæst laver intervieweren et egentligt interview af 20 minutters varighed om emner som var besluttet på forhånd. Dette bliver en dialog med mere uformel stil end monologen og med mindre emnemæssig styring. Dernæst blev den interviewede sat til at læse en tekst på 3 sider op (så man kunne analysere deres udtalemæssige varianter i formel op læsningsstil som modætning til den uformelle talestil. Så skulle den interviewede læse nogle ord op, og nogle ord par op, og til sidst skulle vedkommende udfylde to skemaer, et om alder, stilling, bopæl osv., og et om hvilken af to udtalevarianter, de mente, at de selv brugte. Hele historien tog ca. 1/2 time. Undersøgelingsproceduren gennemgås nøjere i § 5. De sproglige træk, som er blevet undersøgt, gives der en oversigt over i § 8.

§ 3. Forsøgspersonerne

Forsøgspersonerne i denne undersøgelse er valgt således ud, at der kan opstilles mere specifikke hypoteser om sprogets rolle i diskriminering og undertrykkelse. Kønsmønsteret er den ene dimension der undersøges, og definitionen er her uden problemer. 18 af de undersøgte personer er kvinder og 19 er mænd.

Mere problematisk bliver det med den sociale inddeling. Det er almindeligt i sociologiske undersøgelser at inddele forsøgspersonerne efter sociologisk definerede statuslag. Statuslag defineres ofte ved et index der sættes sammen af værdier for personens stilling og den prestige, samfundet tillægger den, personernes indkomst og eventuelle formue, personernes uddannelse, og evt. personernes forældres stilling. Statuslag er altså en differentiering der beskriver forskelle på personernes egenskaber, men ikke forskelle på deres sociale relationer i samfundet. Det er desuden ofte et aggregat af flere bestemmelser, således at personerne der klassificeres på samme måde, ikke behøver at have nogen egenskaber fælles eller ikke behøver at opleve den mindste form for fælles vilkår. Sådanne inddelinger i statuslag synes derfor ganske ubrugelige ved en undersøgelse der undersøger ideologiske og interaktionsmæssige forhold, således som en sociologisk undersøgelse gør.

Jeg har derfor valgt at inddele forsøgspersonerne efter deres tilhørsforhold til marxistisk definerede klasser og lag. Definitionerne hviler nemlig her på personernes samfundsmæssige (herunder specielt økonomiske) relationer. Imidlertid er der mange uafklarede teoretiske problemer i forbindelse med en marxistisk klasseanalyse. Jeg har derfor valgt at overtage en bestemt fremsstillingsdefinition af marxistiske klasser, således at jeg kan henviser til den i alle spørgsmål. Det drejer sig om Göran Therborn: *Det svenska klassamhället 1930-70*, Zenit sætryk 1973 (ny revideret og udgave). Selvom man måske ikke er enig med Therborn i alle detaljer er der den store fordel ved Therborns fremsstilling at den er meget specificeret og detaljeret, således at tvivlsspørgsmål kan opklares af selve fremsstillingen og ikke kræver extrapolation.

Ifølge Therborns fremsstilling defineres klasser marxistisk først og fremmest efter deres stilling i produktionen. I det kapitalistiske samfund produceres der - som i andre samfundsformationer - mere end hvad der er nødvendigt til direkte at forsørge dem som producerer og deres familier. Det arbejde hvorved dette merprodukt produceres kaldes merarbejde. Merproduktet kan enten forbruges af dem som ikke deltager i produktionen eller investeres i nye produktionsanlæg.

Den kapitalistiske produktionsmåde karakteriseres af en hovedmodsat-

ning mellem på den ene side dem der ejer produktionsmidlerne og der ved kan tilegne sig værdien af andres medarbejdere, kapitalisterne, og på den anden side dem, der udfører merarbejde uden at få andel i værdien af det: lønarbejdere. Som levn fra en tidligere produktionsmåde må man i det kapitalistiske samfund også regne med småborgerskabet der ejer deres egne produktionsmidler, men ikke tilegner sig værdien af andres merarbejde, som selv producerer merværdi, men ikke er lønarbejdere hos andre. Og endelig må man i det moderne kapitalistiske samfund regne med en sidste gruppe, som ikke ejer produktionsmidler, som er lønarbejdere, men som ikke producerer merværdi fordi de ikke delager i de materiale produktionsprocesser. Denne gruppe er altså ingen klasse i sig selv, men er som gruppe voksende, den kaldes mellemlaget.

I en beskrivelse af det danske samfund hvor der anvendes helt lignende klassedefinitioner (Steen Bengtsson: *Klasserne i Danmark*, Politisk Revy nr. 205, 206, 207) beregnes det at arbejderklassen i 1967 udgjorde 53% af erhvervsbefolkningen, borgerklassen 2,7%, småborgere i landerhverv 9%, småborgere byerhverv 12% og mellemlag 24%.

Af disse klasser og lag har jeg valgt at undersøge sproget hos arbejderklassemedlemmer og hos mellemlagsmedlemmer. Det er de to største grupper i samfundet og det må antages at ideologiske og sproglige forhold vil være præget af disse klassers forhold og identifikationer.

Her følger så en nærmere definition på de to klasser, arbejderklasse og mellemlag og hver enkelt forsøgspersons stilling og uddannelse beskrives.

Arbejderklassen er den klasse som foruden værdien af sin egen løn producerer de rigdomme (værdier) som andre tilegner sig. Grupper som uden at være merværdiproducenter lever under samme eller lignende forhold som arbejdere efter den ovenstående definition regnes også til arbejderklassen. Det er lønarbejdere hvis løn bestemmes på samme måde som den egentlige arbejderklasses. De arbejder delvis og i stigende udstrækning under fabriksmæssige forhold, dvs. under teknisk-organisatoriske betingelser som ikke giver mulighed for selvstændig afgørelse og privat initiativ.

Blandt medlemmer af arbejderklassen kan man tælle: arbejdere i produktionen (landbrug, fiskeri, industri, byggeri), lager og transportarbejdere, cirkulationsarbejdere (butiksmedhjælpere, tanpassere, jernbanekondukterer), servicearbejdere (rengøringsassistenter, serveringspersonale) og arbejdere i reproduktionen af arbejdskraft (sygehjælpere, køkkenpersonale, plejemødre).

Mellemlag defineres således: De hverken producerer eller tilegner sig merværdi, de arbejder som lønmodtagere og får deres løn af den totale merværdimasse i samfundet. Mellemlaget omfatter: teknikere og arbejdsledere, organisatorer af transport og kommunikation, kontorister og administratore, kommercielle funktionærer (bogholdere, handelsrejsende), lærere, ansatte i den sociale forvaltning, sygeplejersker, litterære funktionærer, vagpersonale.

I sammenhæng med den klassemæssige inddeling af personerne har vi registreret hvilken uddannelse de enkelte havde, og vi har registreret i hvor høj grad det at tale og skrive spillede en rolle i deres arbejde. Det foregik ved at forsøgspersonerne skulle svare på følgende spørgsmål:

Hvilken rolle spiller det at tale og skrive i dit arbejde:
 arbejdet består i at tale _____ og skrive _____ (4)
 det er en del af arbejdet at tale _____ og skrive _____ (3)
 det er ikke nødvendigt at tale _____ eller skrive _____ (2)
 det er forbudt at tale _____ og skrive _____ (1)

Man kunne så give hver person et tale- og skriveindex og regne gennemsnittet for hver gruppe ud. Resultatet af dette blev følgende:

Tabel 3.1. Taleindex fordelt på køn og klasse.

Middeltal	Kvinder	Mænd	Ialt
arbejdere	3	2,6	2,7
mellemlag	3,6	3,6	3,6
ialt	3,4	3,1	3,3

Tabel 3.2. Skriveindex fordelt på køn og klasse.

Middeltal	Kvinder	Mænd	Ialt
arbejdere	3	2,5	2,7
mellemlag	3,3	3,6	3,4
ialt	3,2	3,1	3,1

Endelig blev hver enkelt spurgt om alder.

Oplysningerne om de enkelte forsøgspersoner står opført i den følgende liste, hvor hver person har fået et kodenummer, som man også senere kan finde dem under.

Oplysningerne om de *kvindelige arbejdere* var følgende:

- K-1 laborant, realeksamen, 35 år
- K-2 hospitalsmedhjælper, 8. klasse, 33 år
- K-3 tekstilarbejder, realeksamen, 34 år
- K-4 pædagogisk medhjælper, realeksamen, 31 år
- K-5
- K-6 sygehjælper, 10. klasse, 29 år
- K-7 tankpasser, 7. klasse, 26 år
- K-8 lagerarbejder, realeksamen, 23 år

Oplysningerne om *mellemlagskvinderne* var følgende:

- K-9 * ansat på et kontor, 9. klasse og hanelsskole, 35 år
- K-10 ungdomsskolelærer, realeksamen, omsorgsassistent, 31 år
- K-11 husmor (gift med en assurandør), 9. klasse, handelsskole, handelsbøjskole, 33 år.
- K-12 kontorassistent, 9. klasse, 25 år.
- K-13 børnehavepæd., 8. klasse, handelsudd., pædagogudd., 32 år.
- K-14 bogholder, 9. klasse, handelsmedhjælpereksamen, 31 år.
- K-15 fodterapeut, mellemsskoleeksamen, sygehjælper, edb-udd., fodterapeut, 37 år.
- K-16 sekretær, realeksamen, handelsseksamen ? 25 år.
- K-17 bankassistent, 10. klasse og banksskole, 26 år.
- K-18 fuldmægtig i et ministerium, studentereksamen, can.jur. 32 år.

Oplysninger om *mandlige arbejdere*:

- M-1 lagerarbejder, 7. klasse, 30 år.
- M-2 automekaniker, 10. klasse, tekn. forberedelseeks., 25 år.
- M-3 DSB rangering (?) 7. klasse, værktøjsmager, 33 år.
- M-4 maskinarbejder, 2. fri mellem, 30 år.
- M-5
- M-6 chauffør, 7. klasse, 35 år.
- M-7 møbelsnedker, 8. klasse, teknisk skole, 28 år.
- M-8 typograf, 9. klasse, 30 år.
- M-9 maskinarbejder, 9. klasse, 30 år.

Oplysninger om *mellemlagsmænd*:

- M-10 maskiningeniør, realeksamen, værktøjsmager, teknikumingeniør, 34 år.
- M-11 reklametekniker, 10. klasse, teknisk udd. 27 år.
- M-12 tandlæge, studentereksamen, tandlæge, 29 år.

M-13 tandlæge, studentereksamen, tandlæge, 29 år.

M-14 assistent, 10. klasse, diverse kurser, 26 år.

M-15 assurandør, 4. mellem, assurandøreksamen, 35 år.

M-16 stud.mag., studentereksamen, cand.phil. 29 år.

M-17 assurandør, realeksamen, 35 år.

M-18 kontorassistent, studentereksamen, 28 år.

M-19 teknisk tegner, 10. klasse, teknisk tegner, blikkenslager, 33 år.

Der er et par problematiske punkter ved disse oplysninger.

Der er en person der er over 35 år (K-15). Der er nogle personer, hvis klasse/tilhørsforhold er blevet kontrolleret mundtligt, men hvorom oplysningerne nu er blevet væk (M-5 og K-5).

En af mellemlagsmændene valgte at bruge alle sine helserninger til at citere tegneseriefigurerne, hvilket ikke indgik i de fleste af tællingerne. Han indgår altså ikke i de optællinger hvor der tælles forhold i talerytterne (§§ 11, 13-25).

En person er ikke født i København (M-1), men er opvokset og bor nu i København.

II. Metoden

§ 4. Generaliseringsproblemet I

Grunden til at det er så væsentligt hvordan personernes klasseilhørighold defineres, er den at formålet med undersøgelsen er at nå til høje resultater om sprogets rolle i de sociale processer som kan generaliseres, dvs. så man kan sige noget generelt om sprogets rolle.

Imidlertid er der en del problemer med at generalisere resultater fra en sådan undersøgelse. De hænger sammen med

1. måden personerne er udvalgt på,
2. måden deres sproglige ytringer er udvalgt på.

Det må på forhånd indrømmes at denne undersøgelse ikke er lavet efter lærebogen. Skulle man nemlig lave en udvælgelse af forsøgspersoner der helt sikkert kunne støtte en generalisering, skulle man lave en tilfældig udvælgelse af forsøgspersonerne i den befolkning som de repræsenterer. I officielle statistikker (statistik 10-årsoversigt 1978) kan man se, at der må være ca. 80.000 arbejdere bosat i København, som er mellem 25 og 35 år, mens der er 36.000 mellemalderpersoner. Af denne grundpopulation skulle man så udvælge sine forsøgspersoner tilfældigt. Det indebærer at hele populationen er tilgængelig, og at personerne er vel blandet, dvs. enhver af personerne skal have den samme sandsynlighed for at blive valgt. Udvalget må ikke afhænge af personernes egenskaber og ikke af udvælgernes skøn.

Dette har af praktiske grunde ikke være muligt. Vi har ikke haft adgang til lister over alle personer eller alle arbejdere og mellemalderfolk i København mellem 25 og 35 år. De lister man eventuelt kunne have brugt er telefonbogen eller Kraks vejviser, men disse lister ville på forhånd have sorteret personerne efter egenskaber (det at have telefon i sit navn) og det på egenskaber der meget vel kunne være af betydning i forbindelse med en undersøgelse af sproglige forhold.

Vi valgte derfor at foretage *udvælgelsen af forsøgspersoner som en såkaldt kvotaudvælgelse*. Hver af de 18 interviewere fik til opgave selv at finde to forsøgspersoner med bestemte egenskaber (fx én mellemaldermand og én arbejderkvinde, født, opvokset og boende i København, mellem 25 og 35 år). Forsøgspersonerne blev altså faktisk udvalgt efter en egenskab, nemlig den at være udvælgelig af en interviewer som var danskstuderende ved Københavns Universitet. For at undgå at denne egenskab skulle

have for meget sammenhæng med det sproglige som skulle undersøges, vedtog vi at interviewerne (de studerende) ikke måtte vælge forsøgspersonerne blandt medlemmerne af deres egen primærgruppe, dvs. familie, arbejdsplads, vennekreds, men kun blandt medlemmerne af de sekundærgrupper som de hørte til. For eksempel kunne relationerne mellem interviewere og forsøgsperson være: er fodboldkammerat sammen med, har børn i samme børnehave som, er halvbror osv.

Denne metode havde mange økonomiske og ressourcemæssige fordele. Man kunne undgå at kontakte alle de personer som ikke var født i København eller som var for gamle osv. For det andet kunne man undgå at for mange nægtede at deltage i forsøget, som trods alt tog 1/2 time, og som sikkert oplevedes som en skrap eksamination af forsøgspersonerne. Det at de kendte interviewerne gjorde det på en måde sværere at sige nej, på den anden side næppe så ubehageligt for personen.

Man kan undersøge om undersøgelsen er blevet skæv ved at se om personerne inden for en kategori, fx arbejdere, fordeles sig anderledes på underkategorier end man fra statistikker ved at grundpopulationen gør.

Therborn skelner mellem arbejderklassens kerne (industriarbejdere og arbejdere på store arbejdspladser) og arbejderklassens periferi (arbejdere på små arbejdspladser, lønarbejdere som ikke producerer merværdi, butikspersonale). Deler man vores udvalgte arbejdere ind efter dette kriterium 7 fra arbejderklassens kerne og 8 fra periferien, hvilket svarer til den 1 til 1 fordeling som Therborn finder i det svenske samfund.

Man kan fx undersøge om interviewernes alder, som i gennemsnit er 25, skulle påvirke forsøgspersonernes alder. Det er ikke tilfældet i det gennemsnitsalderen for forsøgspersonerne (som jo kan ligge mellem 25 og 35) faktisk er 30,5.

Endelig kan man tage forsøgspersonernes ægtestand. I undersøgelsens udvalg er 68% gift svarende til denne alderskategori i København som helhed.

Med sådanne kontroller kan man altså godtgøre at udvælgelsen ikke er skæv på disse områder – hvad man ellers kunne have mistanke om når forsøgspersonerne er udvalgt af universitetsstuderende som har særlige egenskaber på disse områder. Instruksen om at forsøgspersonerne skulle vælges fra deres sekundærgruppe har på disse områder været tilstrækkelig til at undgå skæve udvælgelser.

Selvom udvælgelsesproceduren ikke har været de bedste mulige, synes den procedure som økonomi og ressourcer har tvunget os til at være acceptabel – for så vidt angår udvælgelsen af forsøgspersonerne.

§ 5. Undersøgelsesproceduren

Mere problematisk er problemet om hvordan disse personers ytringer er udvalgt. De egentlige enheder i undersøgelsen er jo nemlig ikke personer men deres ytringer. De træk som er indgået i denne undersøgelse er egenskaber ved tekster og ytringer.

Grundpopulationen er altså egentlig ikke 80.000 arbejdere og 36.000 mellemagtpersoner, men tekster og ytringer som de producerer og kan producere. Deres tal er selvfølgelig uendeligt. De tekster og ytringer som hver forsøgsperson har produceret og kan producere er også uendeligt. Derfor er udvælgelsesproceduren her af stor betydning.

Længt de fleste af de tekster og ytringer som forsøgspersonerne har produceret og kan producere er ikke tilgængelige for undersøgelse, dels fordi de tidligere producerede ytringer ikke er optaget, dels fordi en række typer af ytringer ikke kan optages ved at blive optaget på bånd. Fx kan personernes samtaler med deres ægtefæller og deres børn – når de er alene med dem – ikke optages, for så føler de sig ikke alene. Man kan formulere det på den måde, at vi i *forsøgsproceduren har fastholdt en række egenskaber ved tekster og ytringer, således at det kun er inden for disse rammer at variationerne er undersøgt*. De væsentligste fastholdte egenskaber (eller parametre) ved de tekster som vi har optaget, er forskellige ved forskellige dele af optagelserne, fx er de væsentlige træk ved en genfortælling af en tegneserie uden tekst i taleboblerner nogle andre end i et halvstruktureret interview. For at belyse egenskaber og karakteristiske træk ved de tekster og ytringer vi har optaget, skal jeg her først omhyggeligt gennemgå selve forløbet af optagelsessituationen.

Mødet mellem interviewer og forsøgsperson blev som regel arrangeret i forsøgspersonens hjem. Intervieweren fulgte en undersøgelsesplan som følger på de næste sider. Først fik personen oplæst en på forhånd skrevet redegørelse for hvad forsøget skulle bruges til, så skulle hun eller han udfylde indsætningskemaet med billederne, så gav intervieweren den trykte instruktion til tegneserierne, og så skulle forsøgspersonen tale løs. Denne første del kan kaldes tegneseriemonologen. Beskrivelsen af tegneserierne gledeså over i et halvstruktureret interview, hvor intervieweren i løbet af 20 minutters samtale skulle sørge for at få stillet alle de spørgsmål som er vist på side 22. Derefter skulle personen læse ord op, ordpar op, og en hel sammenhængende tekst op. Derefter skulle skemaet med personlige oplysninger udfyldes af intervieweren efter spørgsmål til personen, og det hele sluttede af med at personerne skulle afgøre hvilken af to afspillede udtaler af samme ord de mente de selv brugte. Dermed var forsøgssituationen forbi.

Undersøgelse

Til den der har været så venlig at stille sig til rådighed for vores undersøgelse i en times tid.

undersøgelsen

Denne undersøgelse består af flere forskellige afdelinger og kommer til at vare en lille time. Du skal udfylde nogle forskellige skemaer og komme med nogle forskellige udtalelser som optages på bånd.

Københavns Universitet

Det er altsammen led i en undersøgelse om kønsrollemønstre, som vi er ved at lave. Vi er nogle mennesker (lærere og studerende) ved Københavns Universitet, vi laver ikke undersøgelsen for nogen anden, og vi kan derfor ikke tilbyde dig noget for din ulejlighed. Vi kan kun love at sende dig rapporten om vores undersøgelse, når den engang bliver færdig – hvis du ellers er interesseret.

anonymitet

Du kommer til at optænde fuldstændig anonymt i undersøgelsen. Det er kun mig, som du taler med nu, der kender dit navn og din adresse. Under resten af undersøgelsen kommer dine besvarelser og dine udtalelser til at optænde under et kodenummer. Ingen andre får altså nogen oplysninger om dig.

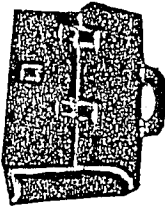
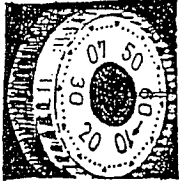
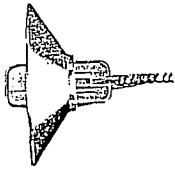
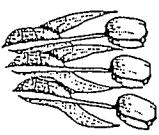
bearbejdelsen af materialet

Dine besvarelser og udtalelser vil sammen med 50 andre menneskers udtalelser blive bearbejdet på forskellig måde. Hvordan dette sker og hvilke teorier vi arbejder ud fra, kan jeg fortælle dig om efter at testen er afsluttet.

spørgsmål?

Har du nogen spørgsmål før vi begynder?

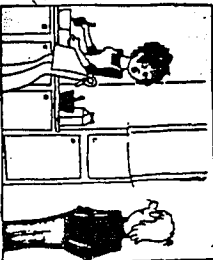
På stregernes plads i de følgende sætninger skal der stå et ord, som betegner det, man kan se på billedet. Indsæt ordet:

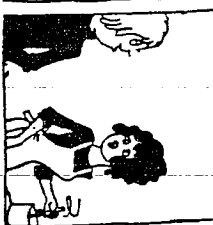
1. (blå farvepøve)	2.
3. Se, jeg har lige malet min cykel _____	4. Vi har fået _____
	
5. Jeg har købt en ny _____	6. Tænk, der ligger _____ ude på gaden.
	
7. Der hænger _____ over bordet.	8. Ulla bor i _____
	
Illustrer du set de smukke _____	Jeg vidste ikke, at de havde _____

Instruktion til tegneserierne

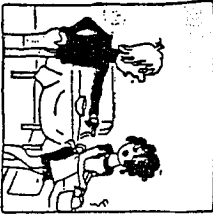
Jeg vil nu vise dig to tegneserier, og jeg vil bede dig fortælle de to historier, serierne handler om så *fyldigt* og så *flydende* som muligt. Historierne skal samtidig fortællendes således at enhver der lytter til båndet kan forstå historierne uden at have billederne i hånden.

Hvis du mener at der er en sammenhæng mellem serie 1 og serie 2, så beskriv også den så *fyldigt* og så *flydende* som muligt. Du vil have 10 minutter til din rådighed, og du vil få ½ minuts tænke-pause inden vi starter.

1. serie

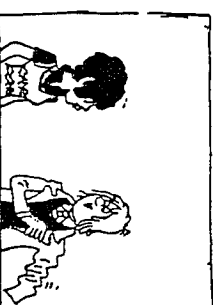
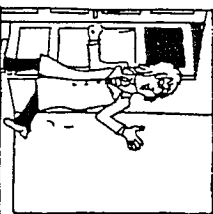
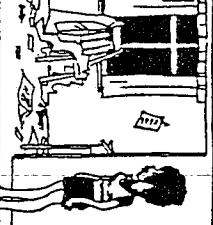

2. serie

Diskussionen begyndte kl.:

afsluttes kl.:

ordoplæsning

Læs følgende ord op langsomt og tydeligt, hold en lille pause mellem hvert ord:

Punkter der *kan* tages op under diskussionen.

tegneserien

Hvad mener du om tegneserien?

dit arbejde

Hvor arbejder du henne? Er der ilge mange mænd og kvinder ansat? Laver de det samme? Hvorfor tror du det er sådan? Synes du at det er rimeligt at det er sådan?

folketinget

Der kom 20 kvinder i folketinget – af 179. Hvorfor tror du at der kun kom så få? Synes du det er rimeligt at det er sådan?

din skolegang

Prøv at fortælle hvordan det var at gå i skole! Lavede pigerne og drengene det samme, var de lige dygtige, lavede de lige meget ballade? Havde de lige vilkår?

dit barn-
domshjem

Hvordan var det i det hjem hvor du voksede op? Havde både din mor og din far arbejde? Hvordan var husarbejdet fordelt mellem de forskellige familie-medlemmer?

husarbejde

Ifølge en stor undersøgelse, lavet af socialforskningsinstituttet, bruger kvinder i Danmark gennemsnitligt 4½ time om dagen til husarbejde og mænd bruger 25 min. Hvorfor tror du at det er sådan? Synes du det er rimeligt at det er sådan?

kvindeår

Det var kvindeår sidste år og der har været en del snak om kønsrollemønstre. Tror du at det har ændret forholdene mellem mænd og kvinder i Danmark?

Tove Janne

svirre

herre

mig

frakken

tak

vej

Spanien

mand

ham

snurre

måtten

kande

regn

snejl

ud

ned

temmelig

tisse

kurre

dig

kaste

kam

sig

bande

hede

være

gevær

gård

Prøv dernæst at læse følgende ordpar op, læs hvert par igennem før du begynder at læse op:

bane – bande

kane – kande

rat – ret

rande – rende

Morten – måtten

hager – herre

være – værre

edder – æder

bidder – bider

Jane – Janne

traf – træf

svire – svirre

hedde – hede

bånd nr. _____

Der findes ord der kan udtales på to forskellige måder. Nu kan du på båndet høre to almindeligt brugte udtaler af en række ord. Prøv efter hvert ord at angive om du siger som den første udtale eller som den anden! (sæt 1, 2 eller 0 (for ved ikke) i parentes efter ordet!)

mand ()	fatte ()	mast ()	kalde ()
blande ()	pladder ()	ramme ()	mappe ()
kam ()	paf ()	kappe ()	pakke ()
bræt ()	kræfter ()	græsk ()	frem ()
ræd ()	ret ()	mig ()	jeg ()
snejl ()	vej ()	regn ()	tegn ()
måten ()	op ()	holde ()	komme ()
lokke ()	post ()	temmelig ()	tude ()
tyve ()	tænker ()	tidlig ()	tro ()
forvirret ()	porre ()	herre ()	hundekoldt ()
desværre ()	større ()	ud ()	rod ()
hede ()	ser ()	gevær ()	dyrisk ()

(Første 2 exx L før H, næste 2 H før L, osv.)

Bånd nr.: _____

interviewer: _____

Vi er ikke interesseret i dit navn, men i:

hvor gammel er du: _____
hvad er din stilling (erhverv): _____
Er du gift eller bor du sammen med nogen: _____
har du børn, hvor mange: _____
hvor gamle er børnene: _____
(Hvis du har en) hvad er sin sambos stilling: _____

hvilken skoleuddannelse har du (ud af skolen i klasse, mellemsskoleeksamen, realeksamen, studentereksamen, HF) _____
_____ har du anden uddannelse, hvilken: _____
er du født i Storkøbenhavn: _____, hvis ikke hvor: _____
Hvis du ikke har boet i Storkøbenhavn
allid, hvor og hvornår har du da boet: _____

Hvilken rolle spiller det at tale og skrive i dit arbejde:
arbejdet består i at tale _____ og skrive _____
det er en del af arbejdet at tale _____ og skrive _____
det er ikke nødvendigt at tale _____ eller skrive _____
det er forbudt at tale _____ og skrive _____

Ønsker du rapport om undersøgelsen tilsendt engang når den er færdig? _____

Efter selve forsøgssituationen hvor forsøgspersonernes tale blev optaget på bånd blev båndene skrevet ud af dem der havde optaget dem, dvs. af de studerende som var med.

Båndudskrifter foregik efter følgende principper:

1. Der bruges normal retskrivning (se dog punkt 10).
Det betyder altså at infinitivsmærket *at* skal skrives *a*, selvom det normalt udtales /ə/ lige som *og*.
2. Der bruges punktum som sædvanlig, dvs. efter afsluttede helmeninger.
3. Der bruges pausekomma.
Det betyder at en sætning der ikke fuldføres, adskilles fra det efterfølgende med et komma. Eksempel:
- Så sagde han at jeg, at der ikke var øh, var grund til uro. Men iøvrigt, jeg mener, du kan da ikke, altså, hvad er meningen?
4. Der bruges spørgsmålstegn og kolon som normalt.
Enhver replik startes med et bogstav der betegner en person, et kolon og en tankestreg inden det første ord. Eks.:
A: - Kommer du i morgen?
B: - Nej.
6. Hvis den nye replik er en fortsættelse af en tidligere der blev afbrudt, startes med lille bogstav; ellers med stort. Eks.:
A: - Så sagde han
B: - Ja
A: - at der ikke var noget
Hvis én bliver afbrudt og aldrig får gjort sin sætning færdig, så skal der ikke være komma. Eks.:
A: - Så derfor tror jeg
B: - Jamen kommer du?
A: - Ja ja, da.
7. Bemærkelsesværdigt lange pauser markeres: (p). Her tænkes på pauser hvor parterne ikke kan finde ud af hvem der skal tale og hvor samtalen synes at være gået i stå. Pauser i talestrømmen hos den der har ordet, altså tøvepauser, markeres derimod med komma eller punktum, også selv om de er ret lange.
8. Latter markeres (L).
9. Uforståelige ord markeres (?). Delvis uforståelige ord markeres (x ord).
10. Afvigelser fra normal retskrivning forekommer i følgende tilfælde:
a. *øh, øøh, øølnnn*, der er normalt pause og altså komma efter *øh*
ååh, jaah, nææh, duuh, hvor *øh* er smeltet sammen med vokalen i det foregående ord.

- b. Langsom eller løvende udtale af et ord markeres ved spærrede typer: s a g d e.
- c. Ord der påbegyndes to eller flere gange (stammen) markeres således: *fra-frauer, d-du, modsætnings-modsætningsvis*.
- d. Der kan skelnes mellem *jammen* og *ja men*, mellem *nånen* og *nå men*.

e. Småord har flere varianter:

ja, jae, jaah, ija, hja, mya,
ja, jooh, ija, hja, mya,
nej, nej, næh, nææh,
nå, nååh,
øh, øøh, øhnnn,
hm, mm.

11. Når parterne taler ind over hinanden, kan det markeres på to måder: Hvis A taler inde i Bs replik og taler samtidig med et eller flere ord, markeres det på følgende måde:

A: - *Nå*
B: - Jeg har ikke /set/ ham længe.
Hvis A taler og B begynder sin tale før A er helt færdig med sin, markeres det således:
A: - Jeg har ikke set /ham længe/.
B: - *Nå, det* har du ikke?

Denne udskriftsinstruktion pålægger udskriveren at tolke sætningsskonstruktionerne i teksten. Da vi imidlertid ikke havde gennemgået efter hvilke principper man kunne definere sætningerne i forhold til sætningsfragmenter kan der i udskrifterne være angivet sætninger som efter de brugte definitioner skal tolkes anderledes. Hvor der har været problemer i optællingerne har man derfor måttet høre båndet for at sikre den rette tolkning. Se om disse problemer under gennemgangen af de enkelte sproglige træk.

Et eksempel på en hel udskrift bringes i § 9.

§ 6. Generaliseringsproblemet II

De tekster og ytringer som forsøgspersonerne har produceret i den forsøgssituation som er beskrevet i § 5 har en række egenskaber som gør en generalisering af undersøgelsesresultaterne problematisk.

For det første kan man undersøge de intentionelle sider af sprogbru-
gen. Det må være de væsentligste hvis man vil undersøge hvorledes sam-

menhængen er mellem sprogformer og diskrimination og undertrykkelse i samfundet. Man kan undersøge om kvinder og mænd vælger forskellige strategier til at etablere relationer mellem samtalepartnere, til at overføre informationer og til at organisere deres egen bevidsthed ved hjælp af sproget. Imidlertid vil de karakteristiske træk ved forsøgssituationen gøre dette svært.

Det mest karakteristiske ved forsøgssituationen er nemlig *at personerne ikke har noget formål med at producere den ca. én sids tekst som de beskriver tegneserien med*. Normalt har man jo altid et formål med at producere en tekst, fx at meddele noget, at overbevise nogen, at give udtryk for en vurdering, eller at skabe klarhed over et problem. Dette formål er så det punkt der organiserer alle dele af teksten, det er bestemmende for hvad der siges, hvad der anses for relevant, hvilken sammenhæng der etableres mellem de forskellige dele af teksten og i hvilken rækkefølge informationerne bringes.

For det andet er det karakteristisk for forsøgssituationen *at der ikke er nogen adressat for den tekst som forsøgspersonene producerede*. Normalt vil alsenderen have en mere eller mindre fast forestilling om modtagerne og deres forudsætninger og interesser, fx at man meddeler noget til nogen der ikke ved det, at man overbeviser nogen der mener det modsatte. Denne forestilling om modtageren er også et vigtigt organisationspunkt for alle tekster. Det er bestemmende for hvilket abstraktionsniveau der vælges, hvilket forudsætningsniveau der bruges, hvilke konkretiseringsregler der vælges. Den tekst der produceres i forsøgssituationen har ikke en adressat der bestemmer alle disse tekstlige træk, og man kan derfor heller ikke undersøge om mænd og kvinder vælger forskellige strategier ved valg af disse træk.

Forsøgssituationen er karakteristisk ved at være en prøve hvor personerne skal præstere noget. Ganske vist ved personerne at der ikke er nogen sanktioner mod dem forbundet med deres præstation, men alligevel betyder nok forestillingen om at præstere noget der kan blive anerkendt den største rolle i deres modtagerforestilling. Til forskel fra en eksamenssituation ved personerne bare ikke efter hvilke vurderingskriterier deres præstationer vil blive vurderet. De ved kun at det er en undersøgelse af kønsrollemønstre. Det en undersøgelse af sproget på dette plan viser, er altså hvilke strategier mænd og kvinder vælger til at præstere noget og til at finde ud af efter hvilke normer deres præstationer vil blive vurderet. Sådanne strategier bruges ikke i alle situationer, dog i nogle. Helt tilsvarende situationer i ansættelsesinterviews, og til en vis grad har personerne samme forudsætninger og samme adressater ved en konversation

med fremmede mennesker, og ved henvendelse til offentlige myndigheder.

I dette tilfælde kan man altså til en vis grad generalisere resultaterne, men ikke til andet end lignende situationer.

Udover de intentionelle sider af sprogbbruken kan man undersøge de variationer i sprogbbruken som ikke har at gøre med de konstituerende regler ved sproget, *de variationer som er under bevidsthedstærskelen og som nærmest er mærker efter, markerer for eller signaler for især relationer mellem de samtalende*. Det drejer sig fx om hvor formelt sproget er, hvor dominerende det er ved taleid og sætningslængde, i hvor høj grad det virker anstødeligt og anderledes på modtagere. På disse punkter adskiller forsøgssituationens sprog sig ikke principielt fra sproget i andre situationer. De markerede relationer mellem parterne kan variere ad to dimensioner: sproget kan markere at situationen er formel eller uformel og det kan markere om den er symmetrisk eller asymmetrisk.

Forsøgssituationen er nærmest formel, men ikke helt formel, og tydeligt asymmetrisk med intervieweren som den dominerende og personen som de dominerede. Skal resultaterne af undersøgelser af disse sproglige sider generaliseres kan man altså se om kvinder og mænd forholder sig forskelligt i formelle situationer hvor de er dominerede. Disse resultater kan ikke overføres til uformelle situationer hvor de er dominerede. Disse resultater kan ikke overføres til uformelle situationer eller symmetriske situationer eller situationer hvor personen er den dominerende. Men det gør egentlig heller ikke så meget, for netop i formelle dominerede situationer kan man antage at sproget kan spille en vigtig rolle i diskrimination og undertrykkelse. (Dominans og undertrykkelse er ikke det samme. Dominans er en teknisk term der har med samtalroller at gøre, dominansen består fx af ret til at definere emnet, ret til at begynde samtalen, ret til at afbryde, ret til at afslutte samtale. Undertrykkelse er et bredere (og mere diffust) begreb. Ofte vil undertrykkelse ske gennem samtalemæssig dominans, men ikke altid.

Uden at komme yderligere ind på de teoretiske problemer ved en undersøgelse af kønssprog, kan man altså resumere det mere metodiske problem om resultaterne kan generaliseres således: De sproglige træk som har at gøre med afsenderens intention er i den grad kunstige i de tekster der produceres i forsøgssituationen, at resultater næppe kan generaliseres overhovedet. De træk som har at gøre med afsenderens forestilling om en modtager er ikke særlig typiske for normale samtaler og

resultater kan kun delvis generaliseres. Endelig synes sproglige træk der er mærket af, markerer for, eller signaler for sociale relationer i situation normale i de tekster der produceres i forssgssituationen, således at resultater om disse træk må kunne generaliseres.

§ 7. Statistik

Generaliseringsproblemet er også et talmæssigt eller statistisk problem. Finder man en forskel på mænds og kvinders brug af et eller andet sprogligt træk, er denne forskel da én som må skyldes at mænd og kvinder taler forskelligt, eller skyldes den blot de tilfældige variationer som altid findes når man undersøger et større antal tilfælde.

Denne paragraf handler om hvilke statistiske tests der har været brugt til at undersøge om forskellene er signifikante, dvs. kan antages ikke at skyldes tilfælde. I paragraffen skal jeg også prøve at gøre rede for ræsonnementet i overhovedet at lave statistik.

Der findes to former for optællinger af sproglige træk. Der findes de optællinger hvor man ved hver iagttagelse finder en bestemt værdi af det undersøgte, fx når man for hver tekst finder antallet af ord. Man kan fx finde af K-2 bruger 171 ord til at fortælle de to historier i tegnesierne.

Der findes så også de optællinger hvor man ved hver iagttagelse ikke finder en værdi, men kun om en hændelse har fundet sted eller ej. Man kan for eksempel for hver hændelse (iagttagelsen) finde om der i den står en nægtelse (hændelsen) eller ej. Fx optræder er ikke i nogen af K-2's hændelser nægtelser.

Ved sproglige træk som har bestemte værdier kan man så udregne den gennemsnitlige værdi for alle personer i en gruppe, fx hvor mange ord arbejderkvinderne i gennemsnit bruger pr. tekst. Dette gennemsnit kan kaldes *middellallet for gruppens personer*. Det udregnes ved at summen af iagttagelsesresultaterne deles med antallet af iagttagelser, eller som algebrisk formel:

$$\bar{x} = \frac{x_1 + x_2 + x_3 \dots x_n}{n} = \frac{\sum x_i}{n}$$

$\bar{x}$ betegner summen af, x betegner et enkelt resultat, $\bar{x}$ betegner middellallet, n antallet af iagttagelser.

Ved sproglige træk som kan forekomme eller ej, kan man udregne hændelsens procentvis andel i samtlige iagttagelser, *hændelsens (relative) hyppighed* (eller hændelsens *sandsynlighed*).

Sandsynligheden for at man ved én iagttagelse finder hændelsen udregnes ved at antallet af hændelser divideres med antallet af iagttagelser. Den relative hyppighed af hændelsen eller hændelsen pr. 100 iagttagelser finder man ved at gange sandsynligheden for hændelsen ved én iagttagelse med 100. Eller som formel:

$$h = \frac{x}{n} \times 100$$

h betegner den relative hyppighed.

To eksempler kan illustrere middeltal og hyppighed.

Arbejderkvinderne bruger følgende antal ord pr. tekst:

Tabel 7.1.

K-1:	231
K-2:	228
K-3:	269
K-4:	313
K-5:	210
K-6:	231
K-7:	427
K-8:	300

2.209

Summen af iagttagelsesresultaterne er 2.209. Antallet af iagttagelser er 8, så middellallet er $2.209/8 = 276,125$ som rundes ned til 276. Man kan altså sige at arbejderkvindernes gennemsnitlige tekstlængde er 276 ord, eller at gennemsnitsarbejderkvinden bruger 276 ord til at fortælle de to historier.

Det andet eksempel drejer sig om brugen af benægtede sætninger. K-7 bruger 30 hændelser til at fortælle historien. I 3 af disse hændelser kan man finde nægtelser. Sandsynligheden for ved én iagttagelse (altså i én hændelse) at finde en nægtelse er $3/30 = 0,1$. Og hyppigheden af benægtede sætninger er altså $0,1 \times 100 = 10$. Man kan sige at den relative hyppighed for nægtelser hos K-7 er 10 eller at 10% af hændelser hændelser indeholder nægtelser.

Hvis man nu skal finde hvor mange nægtelser arbejderkvinderne som gruppe bruger, kan man gøre to ting. Man kan enten finde *middellallet for hyppigheden* af benægtede sætninger hos de enkelte kvinder i gruppen.

Eksempel:

Tabel 7.2.

	Antal sætninger	Antal benægtede S	hyppigheden af benægtede S
K-1	19	1	.5
K-2	21	0	0
K-3	16	0	0
K-4	31	0	0
K-5	15	0	0
K-6	23	2	9
K-7	30	3	10
K-8	16	2	13
Ialt	171	8	37

Summen af kvindernes benægtelseshyppigheder er 37. Dette tal divideres med antallet af kvinder: 8 og man får således 4,625.

Man kan også stille det op på en anden måde. Man kan sige at arbejderkvinderne som gruppe har produceret 171 sætninger. Af disse er 8 benægtede sætninger, dvs. at hyppigheden af benægtede sætninger inden for gruppen er: $8/171 \times 100 = 4,678$.

Som man kan se giver de to beregningsmetoder ikke samme resultat. Dette skyldes ikke blot at man afrunder undervejs i den første metode, men at der ganske simpelt er tale om to forskellige tal. I det sidste tal, *hyppigheden inden for gruppen*, vil de enkelte personer ikke veje lige meget i slutresultatet. Jo flere sætninger personen har produceret, des mere vil hendes resultat veje i det fælles resultat. Man kalder det også vejede midtalt.

Af disse to har jeg overalt valgt det sidste. For det første finder jeg det rimeligt at mere talende personer (som altså giver anledning til flere iagttagelser) kommer til at veje mere med i resultatet end mindre talende personer. Det at tale meget er jo en af de ting som kan undersøges og som præger den sproglige adfærd. Vores ubevindte forventninger til hvorledes folk taler vil altså på denne måde være præget af hvor meget disse folk taler.

For det andet vil man ved denne anden opgørelsesform få med et så stort antal iagttagelser at gøre at man med statistiske argumenter kan udelukke at variationen mellem grupperne skulle være tilfældig, mens man ved den første udregningsmetode som regel ikke vil have iagttagelser nok til at kunne udelukke at variationen er tilfældig.

Dette hænger sammen med de metoder man kan opstille til at afprøve

signifikans. Ved optællinger med resultater med en bestemt værdi foregår afprøvningen således: Når man har fundet midtaltet vil hvert enkelt resultat afvige fra dette midtalt med en bestemt værdi. Man kan udregne hvor stor variansen inden for gruppen er ved følgende formel:

$$s^2 = \frac{\sum (x_i - \bar{x})^2}{n - 1} = \frac{\sum x^2 - (\sum x)^2/n}{n - 1}$$

s^2 betegner variansen, som udregnes som summen af afvigelsens kvadrat divideret med antallet af iagttagelser minus en.

Tabel 7.3. Sætningsranger pr. tekst hos arbejderkvinder.

	iagttagelsernes resultat x	midtalt $\bar{x}$	afvigelse $x_i - \bar{x}$	afvigelsens kvadrat $(x_i - \bar{x})^2$
K-1	24	25	-1	1
K-2	30	25	5	25
K-3	16	25	-9	81
K-4	34	25	9	81
K-5	18	25	-7	49
K-6	24	25	-1	1
K-7	36	25	11	121
K-8	18	25	-7	49
sum	200		0	408

$$s^2 = \frac{408}{8-1} = 58,3$$

Man kan på dette grundlag udregne spredningen eller standardafvigelsen omkring midtaltet som kvadratroden af variansen:

$$s = \sqrt{s^2} = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2}{n - 1}} = \sqrt{58,3} = 7,6$$

Generaliseringsproblemet består nu i om et gennemsnit udregnet på grundlag af en stikprøve på 8 iagttagelser, kan siges at sige noget om gennemsnittet for grundpopulationen som jo kan være på 40 000. Man kender hverken midtaltet for grundpopulationen eller spredningen inden for grundpopulationen.

Ud fra en statistisk argumentation – som jeg ikke skal gengive her – kan man sige at der af grundpopulationen kan udtages et meget stort an-

tal forskellige stikprøver med 8 iagttagelsesresultater i hver. Middeltallet i disse forskellige stikprøver vil selvfølgelig kunne variere i forhold til grundpopulationens middeltal, men i de fleste tilfælde vil middeltallet for en stikprøve ligge temmelig tæt på grundpopulationens middeltal. Hvor tæt afhænger af spredningen i grundpopulationen. Og den kender man heller ikke. Men spredningen i de mulige stikprøvers middeltal kan findes på grundlag af spredningen i en enkelt stikprøve og stikprøvens størrelse. Man kan altså finde et tal for hvor langt et middeltal for en stikprøve i gennemsnit vil ligge fra grundpopulationens. Dette tal kaldes *middelfejlen på middeltallet* og udregnes således

$$s_{\bar{x}} = \frac{s}{\sqrt{n}}$$

$s_{\bar{x}}$ = middelfejlen på middeltallet.

I eksemplet med middeltallet af sætningsrytninger pr. tekst hos arbejderkvinder er middelfejlen på middeltallet:

$$s_{\bar{x}} = \frac{7,6}{\sqrt{8}} = 2,69$$

Hvis man nu vil angive inden for hvilke grænser middeltallet for grundpopulationen med 95% sandsynlighed vil ligge – udtrykt i forhold til middeltallet for stikprøven, så afhænger bredden af afstanden mellem disse grænser af antallet af iagttagelser i stikprøven. Denne bredden kaldes t , og kan aflæses i en tabel som findes i de fleste lærebøger i statistik. For en stikprøve på 8 er sikkerhedsbredden på hver side af middeltallet og for 95% sandsynlighedsniveau: $2,37 \times s_{\bar{x}}$ (t gange middelfejlen på middeltallet).

Middeltallet for sætningsrytninger hos arbejderkvinder vil altså med 95% sandsynlighed ligge mellem $25 + 2,37 \times 2,69$ og $25 - 2,37 \times 2,69$ eller på $25 \pm 6,4$ eller $18,6 - 31,4$.

Sammenligner man middeltal for to stikprøver, regner man i praksis ikke middelfejlen ud på hvert middeltal. Man finder i stedet hvilken t -værdi differencen mellem de to tal har og ser efter i tabellen for t -værdier om den udregnede værdi er større end det der er tabelleret under 95% sandsynlighed. Det udregnes efter følgende formel:

$$t = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{s_1^2}{n_1} + \frac{s_2^2}{n_2}}}$$

Hvis man fx sammenligner middeltallene for antallet af sætningsrytninger pr. tekst hos arbejderkvinder og mellemagskvinder, vil man få følgende:

$$t = \frac{25 - 23,5}{\sqrt{\frac{58,3}{8} + \frac{113,5}{10}}} = \frac{1,5}{4,3} = 0,3$$

Denne t -værdi ligger mellem $+2,1$ og $-2,1$ hvilke er de tal der i tabellen er anført under stikprøver på 18. Forskellen er derfor ikke signifikant på 95% niveau. Med andre ord, differencen mellem de to middeltal er ikke så stor at den falder uden for den variation som man ville finde i 95% af de tilfælde hvor man sammenlignede to stikprøver på henholdsvis 8 og 10 af grundpopulationer med samme middeltal.

Ved hyppigheder kan man lave en lignende argumentation. De tilsvarende tal regnes ud på følgende måde:

Middelfejlen på sandsynligheden udregnes således (her regnes der overalt i formlerne med sandsynligheder (p) som kan omsættes til hyppigheder ved at man ganger dem med 100).

$$S_p = \sqrt{\frac{p(1-p)}{n}}$$

per sandsynligheden for at hændelsen indtræffer, ($1 - p$ er sandsynligheden for at hændelsen ikke indtræffer).

Hvis fx K-7 bruger nægtelser i en sætning med sandsynligheden 0,1, så er sandsynligheden for at hun ikke bruger nægtelse i en sætning 0,9. Eksempel: Af tabel 7.2 kunne man se at sandsynligheden for at en arbejderkvinde brugte en nægtelse i en sætning var 0,046 (svarende til den relative hyppighed på 4,6). Sandsynligheden for at en arbejderkvinde ikke brugte en nægtelse var altså $1 - 0,046 = 0,954$. Udregner man middelfejlen på hyppigheden, får man:

$$S_p = \sqrt{\frac{0,046 \times 0,954}{171}} = 0,016$$

Man kan så igen på grundlag af antallet af iagttagelser finde t -værdien i en tabel. Den er ved flere end 30 iagttagelser 1,96. Så kan man finde at grundpopulationens middeltal med 95% sandsynlighed vil ligge mellem

$$p + t \times S_p \quad \text{og} \quad p - t \times S_p$$

eller i eksemplet:

$$0,046 + 1,96 \times 0,016 \text{ og } 0,046 - 1,96 \times 0,016 = 0,046 \pm 0,031 = 0,015 - 0,77.$$

Eller udtrykt som relativ hyppighed: blandt arbejderkvinder ligger hyppigheden af benågtede sætninger med 95% sandsynlighed mellem 1,5 og 7,7, eller på $4,6 \pm 3,1$.

Igen sker sammenligningen mellem to hyppigheder ved at man udregner t-værdien og sammenligner med tabellen efter følgende formel:

$$t = \frac{p_1 - p_2}{\sqrt{p_0(1-p_0)\left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}\right)}}$$

p_1 sandsynligheden for gruppe 1, p_2 sandsynligheden for gruppe 2, p_0 sandsynligheden i den gruppe som udgøres af gruppe 1 + gruppe 2.

Hvis man sammenligner hyppigheden af nægtelser hos arbejderkvinder og arbejdermænd får man følgende tal:

$$t = \frac{0,046 - 0,18}{\sqrt{0,108 \times 0,892 \left(\frac{1}{171} + \frac{1}{153}\right)}} = \frac{0,134}{0,0192} = 12,2$$

Dette tal er langt større end 1,96 og forskellen på hyppighederne er signifikant. Med andre ord: differencen mellem hyppighederne er så stor at den falder uden for den variation som man i 95% af tilfældene vil finde når man sammenligner hyppighederne i stikprøver med henholdsvis 171 og 153 iagttagelser af grundpopulationer med samme hyppighed af hændelsen.

I de følgende paragraffer vil resultatet af optællingerne overalt blive angivet som middeltal eller relative hyppigheder og det vil altid i tabellen blive angivet hvilket af de to tal der er tale om. Det vil overalt blive udregnet om der er signifikant forskel på tallene i tabellerne, og denne udregning er sket på den måde der er angivet i denne paragraf. Signifikans betyder altså hverken mere eller mindre end det der er angivet ved de former jeg har beskrevet. Signifikans betyder altså ikke at der er tale om en forskel som det er værd at regne med, og som kan skyldes at nogle er kvinder andre mænd, eller at nogle er arbejdere og andre mellemag. Signifikans betyder at resultatet næppe skyldes den tilfældige variation som der altid forekommer når man sammenligner flere resultater og

som i det foreliggende tilfælde er så stor som varianstallet siger. Om man kan tale om årsagssammenhænge eller tendenser hos forskellige grupper kommer altså an på den rent sproglige, sociologiske eller psykologiske argumentation.

I de fleste andre sociologiske undersøgelser jeg har læst (fx Oevermann, Neumann, Skoledage) bruger man ikke den signifikanstest som jeg har angivet. Man plejer at bruge den såkaldte Man-Whitney-test, hvor man rangordner resultaterne fra hver gruppe i en fælles rangordning. Derefter undersøger man om den rækkefølge medlemmerne af én gruppe kommer i, i forhold til medlemmerne af den anden gruppe, falder inden for det man med 95% sandsynlighed kunne vente hvis grupperne ikke adskilte sig fra hinanden. Denne test vælges ofte ved lingvistiske undersøgelser hvor spredningen mellem resultaterne ofte er stor og antallet af iagttagelser (personer) lille. Her ved denne test spiller stor spredning ikke nogen rolle.

Når jeg har valgt den mere almindelige signifikanstest skyldes det for det første at jeg mener at man ikke udnytter den information man faktisk har om afstanden mellem resultaterne hvis man blot undersøger den indbyrdes rangorden. For det andet at jeg ofte udregner relativt hyppigheder hvor antallet af iagttagelser som regel er så stort at evt. manglende signifikans ikke skyldes for få iagttagelser.

Fremstillingen i denne paragraf hører vist nok til det elementære statistik som kan slås op i enhver lærebog i statistik. Jeg har i fremstillingen støttet mig til K. A. Yeomans: *Applied statistics. Statistics for the social scientist*. Penguin 1976 (1970). Det er efter min (ikke matematiske) mening en klar og velargumenteret fremstilling som jeg kan henvist til tvivlende og interesserede læsere til. Jeg har ikke tænkt mig at blive statistiker, men har blot her i denne paragraf prøvet at gøre signifikanstest til mere end en besværgelse, således at man kan se hvad jeg har gjort, og så man kan tage stilling til om det er rimeligt at gøre det.

III. Resultaterne

§ 8. Systemet i undersøgelsen af sproglige træk

Undersøgelsen af sproglige egenskaber ved de tekster som er produceret i den del af forsøgssituationen hvor forsøgspersonen skulle gengive en tegneserie, foregik ved en optælling af bestemte sproglige træk. I denne paragraf følger en oversigt over hvilke sproglige træk der er blevet talt op og hvorledes de forholder sig til hinanden.

Den tekst som er objekt for undersøgelsen, er den bid af båndudskriften hvor personen gengiver indholdet i tegneserien. Denne *tekst* består af et vist antal *ytringer* og et vist antal *ord*. Man kan altså udtrykke *tekstlængden* enten ved ord pr. tekst, eller ved sætningsytringer pr. tekst. Selvom det er en opgave som kræver en monolog indtil opgaven er afsluttet, er der dog flere der går i stå i genfortællingen af de to tegneserier således at intervieweren må stille et nyt spørgsmål. En tekst kan således bestå af flere replikker fra forsøgspersonens side. Dette kan registreres ved en opgørelse over *repliklængden*, dvs. ord pr. replik eller sætningsytringer pr. replik.

En tekst består af ytringer som kan være *interjektioner* eller *sætningsytringer*. Man kan således beregne interjektionernes procentvise andel blandt ytringerne eller deres hyppighed.

Ytringer kan være *ciatier* af tegneseriepersonerne eller normalt fortællende helsetninger. Man kan således beregne *ciatytringernes andel blandt ytringene*. *Taler-sætningsytringer kaldes kort: Sætninger*.

Sætningerne kan undersøges på mange forskellige ligestillede måder. En sætning består af ord, og man kan beregne det gennemsnitlige ord pr. sætning.

Sætninger kan også siges at bestå af en helsetningsstamme og nul, en eller flere *ledsætninger*. Man kan således beregne det gennemsnitlige antal ledsætninger pr. sætning.

En sætning kan være en *underling*, en *regulering* eller en *konstatering*. Man kan således beregne hyppigheden af reguleringer blandt sætningerne, og hyppigheden af vurderinger blandt sætningerne.

En helsetning kan indeholde et *performativ* eller ej. Man kan således beregne de performative sætningers hyppighed blandt sætningerne.

En sætning kan indeholde en *negation* eller ej. Man kan således beregne de benægtede sætningers andel blandt sætningerne.

En sætning kan indeholde et *deiktisk udtryk* eller ej. Man kan således be-

regne de deiktiske sætningers andel blandt sætningerne.

En sætning kan indeholde et *sætningsadverbial* eller ej og man kan således beregne hyppigheden for sætninger med sætningsadverbial blandt sætningerne.

Efter en sætning kan der være hæftet et *ikke* ? eller et *vel* ? Man kan således beregne andelen af sætninger med *påhængs-ikke* blandt sætningerne.

En sætning kan være galt konstrueret efter de grammatiske regler eller der kan mangle så meget at man kan kalde den et sætningsfragment. Man kan således beregne hyppigheden af *fejl og fragmenter* blandt sætningerne.

Endelig består en sætning af *fundament* og resten. Man kan således beregne hvor mange ord der er pr. fundament eller hvor mange af *fundamentterne* der er på 2 ord eller flere.

Alle disse sproglige træk kan stilles op skematisk:

Tekst: { Ytringer
Replikker
Ord

Ytringer: { Interjektioner + sætningsytringer
Ciatatytringer + talerytringer

Taler-sætningsytringer = sætninger
Citat-sætningsytringer = citatsætninger

Sætninger: { Vurderinger + reguleringer + konstateringer
Performativsætninger + sætninger uden performativ
Benægtede sætninger + ikke-benægtede sætninger
Deiksisætninger + sætninger uden deiksis
Sætninger med sætningsadverbial + sætninger uden
Sætninger med kløvninger + sætningern uden
Sætninger med påhængs-ikke + sætninger uden
Fejl og fragmenter + korrekte sætninger
Lange sætninger + korte sætninger

Sætning: { Ord
Sætningsstamme + ledsætninger
Fundament + resten

Replik: { Ord
Ytringer

Tegnet »:« kan læses som *består af*. Kategorier der står under hinanden til højre for kolon er alternativer der kan undersøges uafhængigt af hinanden.

I det følgende vil hvert af disse sproglige træk blive gennemgået. For hvert træk vil gennemgangen forme sig således: først defineres trækket, så bringes nogle typiske eksempler, så nogle tvivlsomme hvor optællingens troværdighed diskuteres. Så gengives resultaterne af mine optællinger, og tilsidste diskuteres der (kort og ikke nødvendigvis konkluderende) hvorledes disse tal kan tolkes ud fra en teoretisk betragtning.

§ 9. Tekstlængde

Det første sproglige træk som er undersøgt for forskelle mellem mænd og kvinder, arbejdere og mellemag, er tekstlængden. En tekst kan defineres som de ord som én taler (evt. i flere replikker) siger om ét emne; i denne sammenhæng vil det sige de ord som personen bruger til at fortælle de to historier fra tegneserierne; og længden af teksten kan udtrykkes dels ved hvor mange ord der bruges til det, dels ved hvor mange sætningsytringer disse ord udgør.

Som et eksempel på en tekst kan man tage K-9s. Udskriften ser således ud:

P: - (Det er jo Poeten og) Lille-mor, og Lillemor hun står og laver mad, og poeten han kommer ind og han glæder sig jo vældig til det de skal have det, og spørger hende jo hvad det er hun står og laver, og hun fortæller, 'meget grundigt, hvad det er for noget hun står og laver og opskrift og det hele, har hun ved siden af sig. Så kigger han ned i gryden og begynder at kritisere det, og begynder at klage over hvad det er for noget hun laver så blir hun så 'gal, så hun smider det 'hele op i hovedet på ham, og han ser 'meget mærkelig ud.

Så er der en, ny serie om dem, og hun begynder at fortælle, Lillemor, til Poeten at nu skal de gøre hovedtengering, og det ser han jo ikke 'særlig glad ud ved, men tænker: »Hvad kan jeg nu finde på for at blive fri for den hovedtengering?« Heldigvis så ringer telefonen, og det t-tror han bestemte det er til ham. Han tager den jo og det er heldigvis en af hans kammerater, og siger, 'de har noget 'meget vigtigt de skal lave, i klubben, og det kan han bestemt ikke blive fri for at være med til, og 'skynder sig at tage tøjet på, og siger: »Farevel, lille mor, nu må jeg ud ad døren«, og selvfølgelig er det hele hans værelse som roder, meget kraftigt.

I: - Ja, hvis du nu skulle sammenligne de der to serier så, (afbrudelse med næsepudding). Vil du sige noget om-om du synes der er nogen sammenhæng imellem de to?

P: - Hmm, ja man kunne godt have lavet mere sammenhæng med at-at han kritiserede maden eller sådan noget lignende så ville han i hvert fald ikke spise /, /
Ja

hjemme, det kunne man jo også have lavet det om til. Og så gik han i byen. Og så står hun dér slukøret tilbage, det kunne man måske godt have sammenlignet det med.

Der kan dog være visse problemer med afgrænsningen af teksten: hvor begynder den og hvor slutter den?

Teksten begynder først når personen begynder at fortælle historien. Det der går forud, hvor intervieweren giver instruktionen og personen eventuelt be-der om uddybende forklaringer på instruktionen regnes ikke til teksten. Teksten indledes altså altid med omtale af tegneseriens personer, eller billeder, fx:

- Poeten, han kommer ind i køkkenet (K-1)

- Historien starter med 2 mennesker ... (K-5)

- Det er en mand og en kone der står i et køkken ... (K-15)

Problemet om afgrænsning viser sig i et eksempel som K-6:

P: - Øh, skal jeg starte nu?

I: - Ja, det må du gerne.

P: - Er den sat til?

I: - Ja.

P: - Gu-ud, øh, jeg vil altså, øh, denne her skal først /nr. 1/, og-ogøh så kommer den der oppe, /Ikke/?

I: - Ja.

P: - Ja, men skal jeg forklare med mine egne ord?

I: - Ja.

P: - Ja, det er jo Poeten og Lillemor, ogøh, Poeten ...

Først ved den sidste replik begynder teksten. Det foregående er ikke svar på den instruktion der hedder: fortæl de to historier!

Teksten fortsætter selvom personen holder op at fortælle men sættes i gang igen af intervieweren. Lidt senere i K-6 fortællingen sker der følgende:

P: - Så bliver Lillemor gal og klasker hele menuen i hovedet på ham. Så går ha går han ind i stuen og for /at/

I: - Nu er vi på den anden, ikke?

P: - Ja.

I: - Ja.

P: - Og så går han ind i stuen ogøh, han er blevet lidt ked af det, men ...

Kommentarer til situationen midt inde i fortællingen regnes altså med til teksten. Dog er det selvfølgelig kun personens replikker der tælles med. Interviewerens trækkes fra.

Det andet problem er at afgøre hvor teksten slutter. *Teksten slutter når personen er færdig med at fortælle historien.* Svaret på spørgsmålet *Beskriv sammenhængen mellem de to serier* regnes altså ikke med til teksten. Som regel afslutter personen da også sin replik på dette sted.

P: ... og hans pige står fuldstændig målløs og kigger på ham lige fra telefonen ringer til han er gået ud ad døren og han efterladt sit arbejdsstus og sit rod og sit skidt og mæg. Og så er den ikke længere.

I: - Kan du se nogen forbindelse mellem de to, kan du læse det som en kontinuerlig historie?

P: - Det kan jeg godt, det kunne man godt gøre, jeg vil hellere læse det som to modsætninger. (M-5)

Her sættes grænsen naturligt således at sidste ord i teksten er *længere*.

Kun enkelte steder er der problematiske afgørelser, fx hvor personen ikke slipper replikken, men fortsætter med at beskrive sammenhængen:!

P: - ... Han ser også tydeligvis oplivet ud, da han går ud ad døren, vinker farvel og efterlader øh tydeligvis deres opholdsrum i et kraftigt rod, som han så nok forventer at konen skal ordne, hvilket hun jo sikkert også gør.

Af den første serie fremgår det tydeligt, at det er manden der har skoene på, også i køkkenet, mens øh det i den anden ... hvilket også underbygges af at i den anden serie er det manden ... (M-18)

I dette eksempel kan grænsen dog tydeligt ses mellem fortællingen og sammenligningen. Sammenligningen begynder med: *Af den første serie ...*

Problemet om hvad der tæller som ord er minimalt. Som en tommelfingerregel kan man i tvilstilfælde tælle således som man vil læse op. Fx vil et skrevet tegn som $\frac{1}{2}$ tælle som to ord (en halv) og alle øhh, humm, tæller også som ord.

Større bliver problemet hvis man vil beregne tekstlængden ved antallet af sætningsytringer. En tekst består ikke udelukkende af sætningsytringer, men af ytringer som kan være enten interjektioner eller sætningsytringer. *En ytring kan defineres som den mindste række af ord som kan udgøre en sproghandling dvs. som ikke blot overfører information, men som også etablerer en opretholder samlærelationer mellem partierne i kommunikationen, og som den største række af ord som holdes sammen af grammatiske relationer som nexus og underordning.*

Efter denne definition er en interjektion en ytring:

A: - Ja.

B: - Hmm.

Man også sætninger er ytringer:

A: - Det er jo Poeten og Lillemor.

Og ufuldendte sætninger er også ytringer:

A: - Hvis du nu skulle sammenligne de to serier, så (K-9)

Imidlertid mener jeg ikke at det ville være hensigtsmæssigt at opgøre tekstens længde som antallet af ytringer, fordi mange interjektioner men få sætningsytringer vil gøre teksten kort, men tallet højt, mens få interjektioner og mange sætningsytringer måske ikke vil give så højt et tal, men til gengæld en lang tekst. Jeg har derfor valgt at opgøre tekstlængden som antallet af ytringer som ikke er interjektioner, dvs. antallet af sætningsytringer.

En sætningsytring er en ytring som består af en hovedsætning eller som kan suppleres op til en hovedsætning. (Jeg følger her til en vis grad de definitioner der blev brugt i Projekt Talsyntax i Lund, her citeres efter Bengt Loman og Nils Jørgensen: *Manual för analys och beskrivning av makrosyntagmer*). Se eksemplerne ovenfor.

Tekstlængden beregnes altså dels som antallet af ord pr. tekst, dels af antallet af sætningsytringer pr. tekst.

B. Resultater

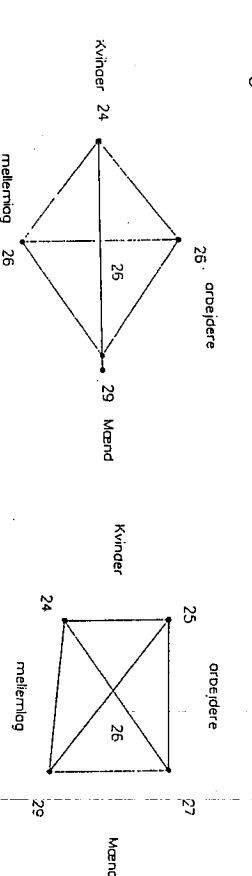
Resultaterne fremgår af de følgende tabeller.

Tabel 9.1. Antal ord pr. tekst fordelt på køn og klasse.

Middeltal	Kvinder	Mænd	Ialt	N = 37
Arbejdere	276	255	265	
Mellemlag	271	348	309	
Ialt	274	303	289	

Tallene er ikke signifikante, der er for stor spredning mellem de enkelte resultater inden for en gruppe, især mellemlagsmænd.

Diagram 9.1. Antal sætningsytringer pr. tekst

Tabel 9.2. Antal ord pr. tekst fordelt på køn og interviewers køn:

Middeltal	Kvinder	Mænd	Ialt	N = 37
Int. af kvinder	275	349	324	
Int. af mænd	270	207	236	
Ialt	274	303	289	

Der er to ting at bemærke til disse tal. Antallet af personer i hver af de 4 ruder er ikke lige store. Der er kun 11 der er interviewet af mænd, mens der er 26 der er interviewet af kvinder. M-15, der har brugt mange ord, er her placeret i gruppen af mænd der er blevet interviewet af kvinder. Disse tal viser ikke desto mindre en tydeligere tendens end de foregående, nemlig til at især mænd taler mere når de interviewes af kvinder end når de interviewes af mænd. Ingen af de forskelle der kan ses i denne tabel er dog signifikante.

Tabel 9.3. Antal sætningsyrtringer pr. tekst fordelt på køn og klasse.

Middeltal	Kvinder	Mænd	Ialt	N = 37
Arbejdere	25,0	26,8	25,9	
Mellem-lag	23,5	28,5	26,0	
Ialt	24,2	27,7	26,0	

Spredningen på de enkelte tal inden for samme gruppe er her betydelig mindre, men der er dog ikke nogen signifikant forskel på nogen af resultaterne. Middelfejlen på middeltallet for kvindelige arbejdere er fx 6,5. Også her kan der være grund til at splitte op på hvilket køn intervieweren har haft:

Tabel 9.4. Antal sætningsyrtringer pr. tekst fordelt på køn og interviewerens køn.

Middeltal	Kvinder	Mænd	Ialt	N = 37
Int. af kvinder	25,0	32,0	28,5	
Int. af mænd	22,0	17,3	19,5	
Ialt	24,2	27,7	26,0	

Her er der efter en test for signifikans på 0,05 niveau forskel på mænd interviewet af mænd og mænd interviewet af kvinder og på ialt interviewet af kvinder og ialt interviewet af mænd. Der er derimod ingen signifikant forskel på de kvinder som er interviewet af kvinder og mænd.

Man kan endelig splitte resultaterne op på om henholdsvis arbejdere og mellem-lag reagerer forskelligt på mandlige og kvindelige interviewere.

Tabel 9.5. Antal sætningsyrtringer pr. tekst fordelt på klasse og interviewerens køn.

Middeltal	Arbejdere	Mellem-lag	Ialt	N = 37
Int. af kvinder	27,8	29,6	28,5	
Int. af mænd	21,6	17,7	19,5	
Ialt	25,9	26,0	26,0	

Heller ikke her er der signifikant forskel på tallene i den første kolonne, men forskel på tallene i de to næste kolonner.

C. *Talking*

Tekstlængde må hænge sammen med »snakkesalighed«. Det er en udbredt myte at kvinder snakker mere end mænd og at det er tom snak det hele. Som M-18 formulerer det: »Kvinder snakker selvfølgelig mest – som sådan nogle gør.« Det er også et yndet tema i vittighedstegninger.

Der findes også mange undersøgelser hvor man har forsøgt at undersøge forskellige grupperes snakkesalighed (verbal fluency) (se oversigt over dette i Barrie Thorne and Nancy Henley: *Difference and dominance: an overview of language, gender and society* i B. Thorne and N. Henley (eds): *Language and Sex, difference and dominance* 1975 Rowley Mass. og i Elise Ryen: *Kvinnelig og mandlig* i Jo Kleiven: *Språk og samfunn* 1979 Oslo). Også de fleste videnskabelige undersøgelser peger i retning af at kvinder er mere snakkesalige end mænd, og at de ikke vurderes positivt for det. Imidlertid er der ved mange undersøgelser af snakkesalighed mange metodiske problemer, nemlig med at afgrænse hvor længe eller hvor langt en person taler eller skriver. I samtaler vil talelængden på en urimelig måde blive afhængig af efter hvilke kriterier analysatoren sætter grænser for hvor længe antages at stoppe: når taleren eller partneren skifter emne, når 20 minutters båndoptagelse er slut, når situationen af andre grunde ændres. I

skrift er problemet (selv i danske stile som har samme overskrift) om man kan tale om samme emne i to forskellige tekster, og om man derfor kan afgrænse teksten emnemæssigt.

Begge disse problemer synes med rimelighed løst i denne undersøgelse. Emnet er så præcist defineret og med så små variationsmuligheder i udfoldelsen at man præcist kan definere hvornår der skiftes emne, hvad enten det er taleren eller partneren der gør det. Her skulle der altså være mulighed for at få et relativt troværdigt mål for det man måler.

Der er også store teoretiske problemer ved at bestemme hvad det overhovedet er man måler ved at måle snakkesalighed. For det første må tekstlængde være meget afhængigt af og derfor specifikt for forskellige typer af situationer. Snakkesalighed er forskellig for den samme person afhængigt af emnet, og hvis det holdes konstant, afhængigt af om samtalen er en tidsfordrivsamtale med en ven i en bus eller en præstation med en halvfræmmet med en håndoptager, eller ved godnat-situationen med børnene. Resultater af denne undersøgelse kan derfor ikke generaliseres til andet end det mindre antal samtaler af samme type: indifferente præstationssamtaler.

For det andet er tekstlængde ikke et mål for én ting. Det er givetvis resultatet af en række faktorer som også kan virke i forskellig retning. Antallet af ord pr. tekst vil således være resultatet af antallet af ytringer og antallet af ord pr. ytring. Disse to faktorer behøver ikke at være betinget af de samme strategier. Antallet af ord pr. sætningsytring vil blive undersøgt i en senere paragraf, men jeg skal her prøve at overveje hvad det egentlig er de mere snakkesalige bruger deres flere sætningsytringer til. Til dette formål vil jeg citere et bestemt nærmere defineret tekststykke fra nogle udpræget lange tekster og fra nogle udpræget korte tekster. Jeg vil citere hvad personerne siger om den anden tegneserie indtil de nærmer at telefonen ringer – hvad alle gør. På den måde kan man se hvad de snakkesalige har som de andre ikke har.

P: - Øh, den anden tegneserie, den har jeg lidt sværere ved at tyde, men så vidt jeg kan se, så snakker de eller diskuterer. Telefonen ringer.

M-14 som ialt har 12 sætningsytringer i sin tekst.

P: - Så det næste, det er samme tema egentlig. De står og snakker, de der Poeten og Lillemor. Så ringer telefonen ...

K-3, som ialt har 16 sætningsytringer i sin tekst.

P: - Og den anden, det er: konen spørger manden hvad de skal lave om aftenen, og i det samme der ringer telefonen.

M-8, som ialt har 16 sætningsytringer i sin tekst.

P: - »Skal vi være gode venner?« (P) »Jeg-jeg synes at vi øhm, skal gå ind og sætte os og hygge os lidt.« »Åh, nej nu ringede telefonen!«

K-14, som ialt har 54 sætningsytringer i sin tekst.

P: - ... hvis jeg skal agitere at være ham, »Joh, Farmand, hvad er det for noget mu-musik du spiller?« »Nu skal du høre, jeg har lige været nede og købe den. Du ved, det er den der allerbedste som Gasolin lige har lavet.« »Uuh, kan du ikke skru den ned, den er ikke til at holde ud at høre på.« »Hallo, nå, mener du det ...

M-3, som ialt har 57 sætningsytringer i sin tekst.

P: - Og så er der den anden historie. Og det er om den samme mand og den samme dame. Og øh, damen siger til manden: »Nå, øh, ved du hvad? Hvad skal du lave i dag?« »Øh, det ved jeg såmænd ikke,« siger manden. »Jeg synes du skulle tage og rydde op øh, inde på dit værelse, inde på dit arbejdsværelse fordi at det roder så gevaldigt.« Og så lige i det samme øh, da ringer så telefonen. Dingeling.

M-11, som ialt har 59 sætningsytringer i sin tekst.

Hvis man sammenligner disse 3 korte og 3 lange versioner af første bilde i den anden tegneserie, så er der flere ting der springer i øjnene: Også - og især - de korte versioner ofrer en ytring på at fortælle at de nu går over til den næste. Det er altså ikke det de lange bruger deres ytringer på. De lange har derimod mange citater i direkte tale, og det giver mange sætningsytringer, men hver sætningsytring er ikke så lang som de korte versioners indirekte tale (henholdsvis i gns. 3,1 og 12,5 ord pr. ytring). Man skal på dette grundlag antage at der var sammenhæng mellem antal sætningsytringer pr. tekst og antal citater pr. ytringer. Det viser sig da også at mænd både har flere sætningsytringer end kvinder (specielt flere når de interviewes af kvinder end når de interviewes af mænd) og har flere citater pr. 100 ytringer (specielt flere når de interviewes af kvinder). En del af forklaringen på hvad de snakkesalige bruger deres ytringer til er altså at de bruger dem til at citere tegneseriefigurerne i direkte tale.

Dette er så også forklaringen på at forskellene er tydeligere når man regner tekstlængden ud som sætningsytringer pr. tekst end når man regner den ud som ord pr. tekst. Eftersom mange af de snakkesaliges ytringer er citater som ofte er kortere end ikke-citat-ytringer vil de forskelle der findes i antallet af sætningsytringer blive mindre når de udregnes som antallet af ord pr. tekst.

Tolkningen af at vælge direkte tale i stedet for indirekte skal jeg gemme til § 12. Men her kan jeg tolke resultaterne generelt. I forsøgssituationen

har personen en tydelig domineret rolle, interviewerens betjener båndoptageren, bestemmer hvad der skal ske, hvem der tale, hvad der tales om, hvor længe vedkommende må tale om det. Specielt hviler der vel et pres om i gengivelsen af tegneserien at fylde så meget tid ud som muligt, idet der i instruktionen står at historierne skal fortælles *fyldigt og flydende* med 10 min. til rådighed. Ingen taler kunne udfylde 10 min. med at fortælle de to historier, så der har vel på personerne hvilte et uopfyldeligt krav om at tale længere end det var muligt. Det at tale længe kan altså ses som et forsøg på at præstere det som der kræves i situationen, og *det at mænd taler længere både mál i ord og i sætningstyringer og signifikant mere når de blev interviewet af kvinder end når de blev interviewet af mænd, kan tolkes som et generelt større præstationsniveau hos mændene og især når de var i en situation med modstridende normer, nemlig domineret som interviewet, men på den anden side som burde dominere samtalen som mand over for en kvinde.* Når specielt mellemagsmændene taler meget hænger det vel sammen med at dominansen i dette tilfælde sker med de forventede og krævede midler, nemlig ord og ytringer. Som man kan se i senere paragraffer har arbejdermænd andre midler til at dominere end det krævede og forventede præstationer.

Det ville være en alvorlig fejl at tolke resultaterne således at nogen ikke kunne, eller normalt ikke var vant til at tale så længe som andre; netop forskellen på niveauet for dem der interviewes af kvinder og dem der interviewes af mænd, viser at det snarere er resultatet af valg af strategi, i en situation hvor der ikke er naturlige kommunikationsbehov. En strategi for hvordan man klarer sig godt i en til en vis grad truende situation.

Mellemagsmænd valgte at prøve at præstere den krævede lange tekst i højere grad end andre, specielt prøvede mænd at præstere dette i samtale med kvinder hvor der således var to normpres på dem om at tale længe. En strategi til at præstere mange sætninger var at citere tegneseriepersonerne i direkte tale, men dette havde andre konsekvenser også. Kvindernes lavere præstationsniveau i forhold til det krævede synes også til en vis grad at hænge sammen med at de taler mindre når de interviewes af mænd – men det kan jo også ses som den mandlige interviewers forsøg på at dominere, se herom § 10 om repliklængde.

§ 10 Repliklængde

Repliklængden er ikke ganske det samme som tekstlængden. *En replik kan defineres som del en person siger mellem to talerskift.* En replik kan altså være enten kortere, lige så lang eller længere end en tekst. En replik kan inde-

holde pauser. Denne definition går ud fra at der sker talerskift, og at de sker nogenlunde uden pauser og overlapninger. Talerskift er ganske simpelt konstituerende for en samtale og med hensyn til de glatte overgangen er det reglen at det sker, men der er en del undtagelser, som dog er af ret kortvarig karakter, og som jeg senere skal vende tilbage til (§ 31). Små ord som *ja, del er rigtig, hm* regnes normalt ikke som en replik og udgør ikke et talerskift. De har kun til formål at give talere feed back så de fortsætter med hvad de er ved at sige. Man kan altså som observatør se at der er tale om en feed back-ord ved at taleren ikke reagerer på den ved at standse, eller ændre sin tale.

Ud fra disse definitioner skulle afgrænsningerne af replikker være ret sliske. Se et par eksempler:

I: – Hvad sker der i den første?

P: – Ja, jeg vil tro han kommer hjem fra arbejde.

I: – Ja.

P: – og hun spørger velsagtens om han har haft det godt eller sånoget

I: – Ja.

P: – og så spørger han hende om øh hun er ved at lave mad. Og det er hun jo ...

K-7

I dette eksempel har P kun én replik. Interviewerens *ja'er* regnes som feed back-ord og de tæller ikke som talerskift.

P: – ... at der skulle egentlig have været gjort sådan og sådan og sådan og sådan og måske lidt fransk peber og lidt ditten eller lidt dat-ten, altså du ved sådan slut, altså når det hele det endelig er lavet, ikke.

I: – Ja ja, hvor hun ikke har nogen chance for at komme det i.

P: – For og ja, og så bliver han sur, og så får han så maden i hovedet ...

K-3

I dette eksempel regnes interviewerens ytring som en replik og personen har her to replikker. Man kan se at der ikke er tale om nogle feed back-ord ved at personen reagerer på det ved at gentage interviewerens *for* (som hun jo ikke selv har sagt tidligere).

Replikers længde kan opgøres enten ved antal ord som replik eller som antal sætningstyringer pr. replik. Ord og sætningstyringer er defineret i paragraf 9.

B. Resultater

Resultaterne af optællingerne af personernes repliklængde kan ses af de følgende tabeller og diagrammer:

Tabel 10.1. Antal ord pr. replik fordelt på køn og klasse.

	Kvinder	Mænd	Ialt	N = 37
Middeltal				
Arbejdere	184	166	174	
Mellem-lag	275	300	287	
Ialt	234	236	235	

Ingen af disse forskelle er signifikante.

Tabel 10.2. Antal ord pr. replik fordelt på køn og interviewrens køn.

	Kvinder	Mænd	Ialt	N = 37
Middeltal				
Int. af kvinder	252	237	244	
Int. af mænd	189	235	214	
Ialt	234	236	235	

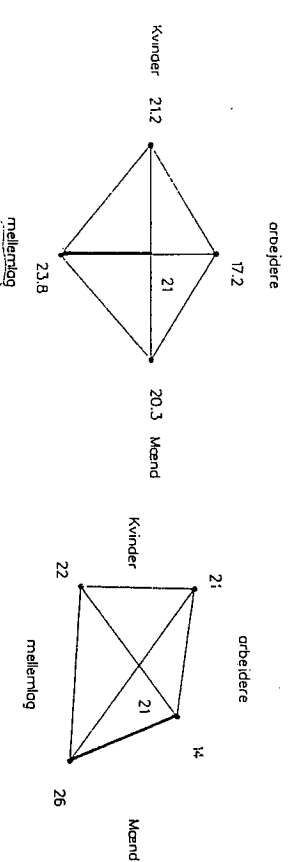
Ingen af disse forskelle er signifikante.

Tabel 10.3. Sætningssytringer pr. replik fordelt på køn og klasse.

	Kvinder	Mænd	Ialt	N = 37
Middeltal				
Arbejdere	20,8	14,0	17,2	
Mellem-lag	21,6	25,9	23,8	
Ialt	21,2	20,3	20,7	

I denne tabel er der på 0,05 niveau signifikant forskel på Ma og Mm og a og m.

Diagram 10.3. Sætningssytringer pr. replik - dobbeltstreg angiver signifikantfor-skel.

Tabel 10.4. Sætningssytringer pr. replik fordelt på køn og interviewrens køn.

	Kvinder	Mænd	Ialt	N = 37
Middeltal				
Int. af kvinder	23,5	21,6	22,6	
Int. af mænd	15,2	17,3	16,4	
Ialt	21,2	20,3	20,7	

I denne tabel er der på 0,05 niveau signifikant forskel på IK og IM.

C. Tolkning

Variationen blandt grupperne med hensyn til repliklængde minder en del om variationen med hensyn til tekstlængde. Det skulle da også være mærkeligt om man ikke til en vis grad målte det samme.

Man kan ikke på nogen måde hævde at der er forskel på repliklængden hos kvinder og mænd. Men splitter man op og viser det sig at de ensartede tal hos kvinder og mænd både for ord pr. replik og for sætningsytringer pr. replik dækker over det forhold at der især hos mændene er meget stor forskel på repliklængden hos arbejdere og mellem-lag. Der er således både ved ord pr. replik og ved sætningsytringer pr. replik signifikant forskel på arbejdere og mellem-lag.

Dette må igen tolkes som en måde mellem-lag dominerer samtalen på. I denne forbindelse skal det bemærkes at alle interviewerne må regnes som mellem-lag, og af de interviewede vel er opfattet som mellem-lag. Det er altså ikke til at afgøre om der er tale om dominans, eller snarere det at blive domineret i situationen for arbejderens vedkommende eller om det er et generelt træk som rækker ud over situationen til andre samtalsituationer. Man kan altså ikke se om det hos mellem-lagspersonerne er et makropolitisk eller mikropolitisk træk at bruge lange replikker.

Det kan man derimod for mænds og kvinders vedkommende. Mens der ikke er nogen forskel på repliklængden hos mænd og kvinder - heller ikke inden for samme klasse - så er der forskel på repliklængden hos dem der interviewes af mænd og kvinder. De der interviewes af kvinder taler i signifikant længere replikker end dem der interviewes af mænd. M.a.o. bliver både mænd og kvinder domineret mikropolitisk af mandlige interviewere.

Dette kunne hænges sammen med hvor mange replikker intervieweren sætter ind, men også med hvor mange feed back-intervieweren kommer med - jo mere feed back, des længere replikker. Dette sidste er dog ikke

tilfældet. Tæller man op hvor mange feed back-ord de kvindelige og mandlige interviewere kommer med er resultatet at middeltallet for kvinder er 0,3 pr. tekst, mens for mænd er 1,5. Af replikker har de kvindelige interviewere i gennemsnit 0,8 og de mandlige 1,9. Når de der interviewes af mænd har kortere replikker, kan det altså være på grund af at de mandlige interviewere selv kommer med flere replikker, men på trods af at de også kommer med mere positiv feed back. Dog er tallene for dette meget små, så man næppe kan bygge konklusioner på det.

Følles for tekstlængde og repliklængde kan man altså konkludere at mellem-lagsmænd både makropolitisk og mikropolitisk prøver at dominere ved at tale længere, både i forhold til emnet og i forhold til samtalepartnere, både som interviewet og som interviewet.

§ 11. Interjektioner

Interjektioner er ytringer (der i sig selv udgør en sproghandling) som ikke står i nogen grammatisk relation til andre led og som ikke selv består af ord der er forbundet med grammatiske relationer. Efteltshelheder kan man også kalde dem, eller sætningsord fordi de i sig selv udgør en hel sætning uden dog at have nogen grammatisk struktur.

P: - ... »Hvornår er maden færdig?« »Ja, den er færdig om et øjeblik,«
kan man se at (?), nåmen, så så går han ind og siger ... K-2
nåmen regnes i dette eksempel som en interjektion.

P: - ... og så får han altså maden oven i hovedet, hvad jeg synes han har godt af (P) Hej, du må hellere stoppe, jeg skal lige puste ...
her er Høj en interjektion.

I optællingerne har jeg kun medtaget interjektioner i almindelige ytringer, ikke i ytringer der tydeligvis skulle tælle som citater af tegneseriefigurene. Citat defineres nærmere i § 12. I det første af de ovenstående citater tælles *Ja* altså ikke med skønt det er en interjektion, fordi det er Lilemor der siger dette. Ja - hvad der i udskriftet er markeret med citations-tegn. Jeg har ikke talt interjektionerne fra citaterne med fordi citaterne forekommer i en situation hvor der vil være meget mere sandsynligt at der forekommer interjektioner.

Interjektionernes relative hyppighed beregnes som antallet af interjektioner (uden for citater) i forhold til antallet af ytringer (uden for citater). *Det er altså forsøgspersonernes relative hyppighed af interjektioner der beregnes med alle citatytringer trukket fra.*

Grænsen mellem interjektioner og almindelige tøvelyde som *øhh*, *øhm*

og *hmm* er ikke knivskarp, men kriteriet om syntaktisk kombinerbarhed kan i de fleste tilfælde afgøre sagen. Når der i teksten eller ved nyt emne indledes med *hmm* tælles det som interjektion, for da indgår dette ikke i nogen syntaktiske relationer:

P: - Him hm hm, Kan vi ikke? Nå ja, det er en ... M-2

Forekommer dette *hm* derimod inde midt i en sætning, på et syntaktisk leds plads, da tæller det som et ord:

P: - ... der er to strips med øh, med tre tegninger i hver, og den første tegning, øhm, afbilder ... M-12
Hverken *øh* eller *øhm* tæller som en interjektion.

B. Resultater

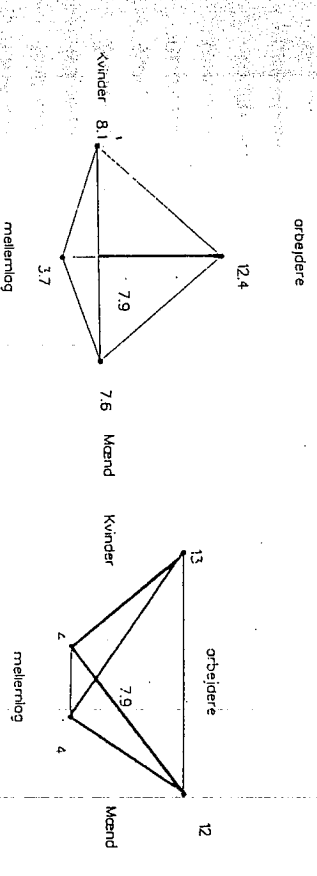
Resultaterne af optællingerne af den relative hyppighed af interjektioner uden for citater fremgår af følgende tabeller og diagrammer:

Tabél 11.1. Interjektioner pr. 100 ytringer (uden for citater) fordelt på køn og klasse

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt	N = 776
Arbejdere	12,8	12,1	12,4	
Mellem-lag	3,5	3,8	3,7	
Ialt	8,1	7,6	7,9	

Der er i denne tabel signifikant forskel på Ka og Km, på Ma og Mm, på Ka og Mm, Ma og Km og på a og m.

Diagram 11.1. Interjektioner pr. 100 ytringer (uden for citat)

Tabel 11.2. Interjektioner pr. 100 ytringer (uden for citater) fordelt på køn og interviewers køn.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	N = 776
Int. af kvinder	7,0	8,6	7,8	
Int. af mænd	11,0	4,8	8,0	
Ialt	8,1	7,6	7,9	

Der er i denne tabel ikke signifikant forskel på nogen tal. (Forskellen på KIM og MIM er ikke signifikant fordi der kun er 5 og 6 personer i de to grupper og derfor ikke så mange ytringer).

C. Tolkning

Det at bruge interjektioner er udelukket i almindelig skriftsprog. Derfor vil brug af interjektioner være karakteristisk for talesprog og for uformelt sprog. Man kan foreslå at graden af formalitet er omvendt proportional med den relative hyppighed af interjektioner. Ud over tøven udtrykker interjektioner etablering af relationer mellem de samtalende: bekræftelse, benægtelse, hidkaldelse af opmærksomhed (*hej*!).

Når der er forskel på hyppigheden af interjektioner hos arbejdere og mellem-lag har det altså at gøre med den grad af formalitet som de tilstræber. Mellem-lagsfolkene tilstræber i talesituationen med båndoptageren en mere formel og upersonlig og skriftsprogsagtig stil. Derimod er der ikke forskel på mænd og kvinder, og der er heller ikke nogen forskel på hvad de forskellige grupper gør når de interviewes af kvinder og mænd. Valget af formalitetsgrad synes således uden sammenhæng med samtalepartnerens køn.

§ 12. Citater

Citater er noget specielt for denne forsøgssituation hvor personerne skal fortælle hvad der sker i en tegneserie hvor teksten er taget ud af boblerne. *Citater er ytringer der er anførsel i direkte tale af hvad tegneseriens personer siger.* I skriften markeres dette med anførselstegn og det er en notation for den særlige stemmeføring og tonegang som bruges i citater i modsætning til de ytringer som ikke er citater. Når man i udskriften skal afgøre om noget er citat eller ej, kan man ud over tonegangen bygge sin afgørelse på om der i ytringen bruges deiktiske former (*jeg, du, her, nu*) der refererer til tegneseriens personer, tider og steder og ikke til talesituationens personer, tider og steder:

P: - Poeten kommer ind i køkkenet der til Lillemor, og siger til hende:
»Du hvad skal vi have til middag i dag? Jeg kunne egentlig godt tænke mig ...
K-1

I dette eksempel er *der* en deiktisk størrelse der henviser til et sted i talesituationen, nemlig på det sted hvor taleren peger på tegningerne. *Du, vi* og *dig* henviser derimod ikke til samtalsituationens personer men til tegneseriens personer og derfor tolkes de ytringer de indgår i som et citat. Dette er der ikke noget mærkeligt i.

Citaternes hyppighed regnes ud som antallet af citatytringer pr. 100 ytringer ialt.

Problematiske eksempler er de sætninger som kommer i dækket direkte tale. Indirekte tale regnes helt automatisk som ikke citat-ytringer, fx:

P: - ... hun beder ham øh, at rydde op ...

Men i ytringer der har personlige pronominer og deiktiske størrelser der henviser til talesituationen (som i indirekte tale), kan det (også i ledsætninger) angives at det er den citeredes sætning. Dette sker ved ordstilling (helsætningsordstilling med fundament i ledsætninger) og ved brugen af sætningsadverbier (som så at sige kommenterer en ytring) som kun kan bruges af personen i tegneserien og ikke af den person der taler i den virkelige kommunikationssituation:

P: - ... i det næste billede, øhm, er Poeten begyndt at svare og siger at øh, »jamen han har skam sit arbejde og han, som er meget væsentligt ...
M-12

I dette eksempel er *jammen* og *skam* ord som kun poeten og ikke M-12 bruger så den ytring de indgår i, tæller som citat selv om det er indlejret som en slags bisætning i *siger at* sætningen. I ganske enkelte tilfælde kan der være adverbier som kan bruges i begge situationer hvorfor afgørelser hvilket på et skøn, men de eksempler er meget få:

P: - ... hun beder ham om at rydde op så der kan blive lidt orden og det er ikke hende der skal lave det hele ...

I dette eksempel har jeg skønnet at hverken *lidt orden* eller *kløvningen det er ikke hende* er uforeneligt med hvad M-12 ville kalde dette i sin egen replik - selv om det selvfølgelig også kunne være hendes replik. Derfor er denne ytring talt som citat.

B. Resultater

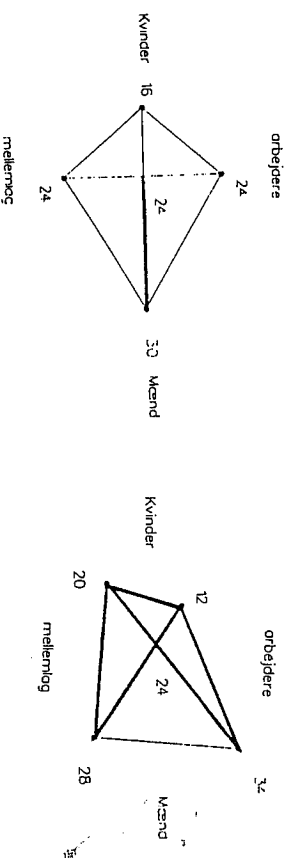
Resultaterne af optællingerne af den relative hyppighed af citater blandt samtlige ytringer fremgår af følgende tabeller og diagrammer:

Tabel 12.1. Citater pr. 100 ytringer fordelt på køn og klasse.

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt	N = 1.027
Arbejdere	12	34	24	
Mellemlag	20	28	24	
Ialt	16	30	24	Sp: 1.3

I denne tabel er der signifikant forskel på Km og Ka, på Ma og Ka, på Mm og Km og på M og K.

Diagram 12.1. Citater pr. 100 ytringer.

Tabel 12.2. Citater pr. 100 ytringer fordelt på køn og interviewere's køn

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt	N = 1027
Int. af kvinder	16,8	36,9	27,6	
Int. af mænd	12,4	4,5	8,0	
Ialt	16,0	30,0	24,0	Sp: 1.3

I denne tabel er der på 0,05 niveau signifikant forskel på MiK og KiK, på KiM og MiK, på MiK og MiM, på M og K og på iK og iM. Dette billede er ret forvirrende men tallene er signifikante på trods af de få ytringer i den nederste række (iM).

C. Tolkning

Da jeg besluttede at undersøge citaternes relative hyppighed, antog jeg at citaternes hyppighed – som interjektionernes – ville være omvendt proportionale med formalitet og skriftsprog. Denne hypotese forkastes imidlertid kraftigt af resultaterne. Jeg kan tænke mig følgende forklaring: Ganske vist er citaterne i mere talesproglig form, men det at de er markerede citater placerer dem som hørende til litterær stil (hvor direkte tale jo er almindelig) og derfor er brugen af citater ikke forbundet med formalitet eller mangel på samme. Da det også ser ud til at hyppigheden af citater er afhængig af om intervieweren er en mand eller kvinde, synes det at have noget med den situationelle dominans at gøre. Det at bruge citater synes at være en måde man kan sikre sig gulvet og replikken på. Man skaffer sig som forsøgsperson dermed en rolle som litterær fortæller der har ret til at tale uden bedømmelser og afbrydelser fra interviewere's side. Man smutter ud af forfølgersituationen hvor ens rolle er ret belastende ind i den litterære institution hvor man bedre kender vilkårene. Denne undvigemanøvre synes at være mere nødvendig for mænd end for kvinder og især nødvendig for de mænd der interviewes af kvinder – altså i en situation hvor interviewersituationen gør dem dominerede af en som de generelt ikke føler at de burde være domineret af. Denne klemme kommer de ud af ved at hoppe ind i rollen som fortæller af en historie.

På den anden måde er denne undvigemanøvre vel ikke uden omkostninger. M-13 producerer kun citater og kommer altså slet ikke til at præstere noget selv. Alt hvad han siger er så at sige andre personer der taler gennem ham. Hermed har han ikke placeret sig som en litterær fortæller, men nærmest som en skuespiller som fremfører et stykke (som ikke er skrevet, teksten i taleboblene er jo fjernet). Det er således ikke helt til at opklare hvad det egentlig er der er blevet talt op ved citaternes absolute hyppighed. Optællingen synes at registrere et komplekst fænomen hvor der i den enkelte gruppe kan være fænomener der trækker i hver sin retning.

§ 13. Sætningslængde

Sætningslængde indgår som variabel i mange sociolingvistiske undersøgelser. Således finder man mål for sætningslængde både i det svenske projekt Talsyntax, hos Oevermann og Neyland (Bengt Loman & Nils Jørgensen: *Manual för analys och beskrivning av makrosyntagmer* 1971 Lund, Nils Jørgensen: *Om makrosyntagmer i informel och formel stil*, 1970 Lund, Jan Einarsson: *Sammantallet som talssituation*, 1971 Lund, Ulrich Oevermann: *Sprache und soziale Herkunft* 1972 Frankfurt am Main, Eva Neu-

land: *Sprachbarrieren oder Klassensprache?* Untersuchungen zum Sprachverhalten im Vorschulalter, 1975 Frankfurt am Main).

De fleste steder defineres sætningslængde som det gennemsnitlige antal ord pr. sætningsenhed. Blandt de 5 årige børn som Neuland undersøgte var den gennemsnitlige sætningslængde omkring 8 ord, hos Oevermanns 13 årige fra 9 til 11, og blandt projekt Talsyntax's voksne i den uformelle samtale fra 8 til 11 ord, og i den formelle debat fra 14 til 18. Det er imidlertid lidt forskelligt hvordan sætning helt præcist er defineret, fx udelukker Neuland spørgsmål og imperativer, og svenskerne medtager kun fuldbrydede sætninger, dvs. de sætninger hvor der i slutningen mangler et eller flere nødvendige led er ikke talt med. Derved får svenskerne nok en længere gennemsnitlig længde end hvis man definerede det anderledes.

Her kan man definere sætningslængde som antallet af ord pr. sætning. Ord og sætningsytringer er defineret i § 9. Yderligere problemer i afgrænsningen behandles i § 15. Regnet ud på denne måde har de 37 forsøgspersoner en gennemsnitlig sætningslængde (uden for citater) på 12,5 ord.

Imidlertid forekommer det mig at det ikke er et helt rimeligt tal for hvorledes personerne taler. Se fx på sætningslængden hos K-17. Hun har en gennemsnitlig sætningslængde på 11,8 og ligger altså tæt på det totale gennemsnit, det varierer ellers fra 5,3 (M-2) til 26,3 (K-16). Men K-17's gennemsnitlige sætningslængde er fremkommet som et gennemsnit af følgende tal:

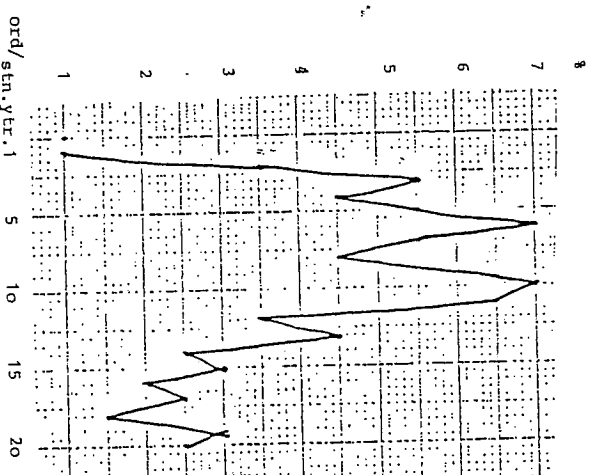
antal ord/sæt, ytr.:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		44
antal sætninger	0	1	1	0	0	4	2	0	0	0	0	2	1	1		1		

Der er med andre ord ikke en eneste sætningsytring på 12 ord. Typetallet, dvs. den sætningslængde som er typisk fordi der er flest af den, er 7. Midtallet, dvs. den værdi som ligger med lige mange over og under er 8. Gennemsnittet bliver så dårligt et mål fordi sætningslængden også hos den enkelte person er så spredt at midtallet kun kan angives med meget stor spredning. Sagt mere sprogligt synes der at være en kvalitativ forskel på sætninger på 5-10 ord på den ene side og dem på mere end 10 ord på den anden side. Derimod er der næppe nogen forskel på sætninger på 15 og på 30 ord rent kvalitativt - mere om dette under tolkningen.

Jeg har derfor valgt udover den gennemsnitlige sætningslængde at udregne andelen af lange sætninger. For at finde hvor man skal sætte grænsen mellem lange og korte sætninger har jeg prøvet at opstille de forskellige sætningslængders hyppighed i forhold til den samlede sæt-

ningsmasse hos mellemlagsmændene. Resultatet kan ses af diagram 13.1:

Diagram 13.1. Forskellige sætningslængders andel af den samlede sætningsmasse hos Mm.

Heraf kan man se at det største fald i hyppigheden sker fra 11-ordsætninger til 14 ordsætninger, nemlig fra 6,5 til 2,5%. Derfor har jeg valgt at regne 13-ordsætninger som korte sætninger og 14-ordsætninger som lange. Definerer man på denne måde lange sætninger som sætningsytringer på 14 eller flere ord, kan man udregne antallet af lange sætninger pr. 100 sætninger. For K-17 finder man at der blandt hendes 13 sætningsytringer er 5 lange, eller 38%. Også udregnet på denne måde ligger K-17 midt i, idet antallet af lange sætningsytringer pr. 100 ytringer for hele materialet er 29.

B. Resultater

Resultaterne opgøres dels som gennemsnitlige antal ord pr. sætning dels som lange sætninger pr. 100 sætninger. Der bringes kun et samlet diagram for de sidste tal.

Tabel 13.1. Ord pr. sætning, fordelt på køn og klasse.

	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Middeltal				
Arbejdere	11,7	11,6	11,7	
Mellemlag	12,4	14,1	13,3	
Ialt	12,1	13,0	12,5	

Der er ingen signifikante forskelle på disse.

Tabel 13.2. Ord pr. sætning, fordelt på køn og interviewers køn.

	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Middeltal				
Int. af kvinder	11,9	13,7	12,8	
Int. af mænd	12,5	12,2	12,4	
Ialt	12,1	13,0	12,5	

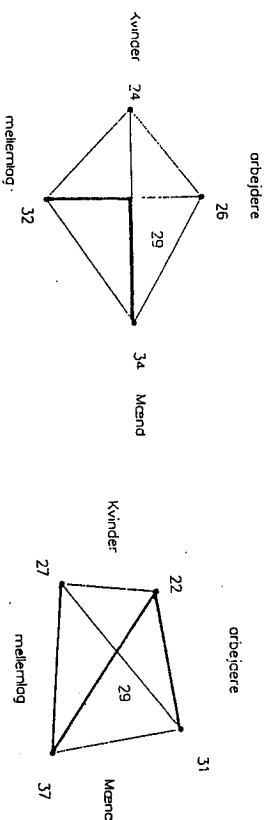
Der er ingen signifikante forskelle på nogen af disse tal.

Tabel 13.3. Antal lange sætninger (på 14 eller flere ord) pr. 100 sætninger, fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Arbejdere	22	31	26	
Mellemlag	27	37	32	
Ialt	24	34	29	$S_h = 1.7$

Der er i denne tabel signifikant forskel på K og M og på a og m, Km og Mm, Ka og Mm.

Diagram 13.3. Lange sætninger (på 14 eller flere ord) pr. 100 sætninger.

Tabel 13.4. Antal lange sætninger (på 14 eller flere ord) pr. 100 sætninger, fordelt på køn og interviewers køn.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Int. af kvinder	24	34	29	
Int. af mænd	25	34	30	
Ialt	24	34	29	$S_h = 1.7$

Der er i denne tabel signifikant forskel på K og M

Tabel 13.5. Antal lange sætninger (på 14 eller flere ord) pr. 100 citatsætninger, fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 244
Arbejdere	4	3	3	
Mellemlag	13	12	12	
Ialt	9	8	8	$S_h = 1.7$

Der er i denne tabel signifikant forskel på a og m..

Tabel 13.6. Antal lange sætninger (på 14 eller flere ord) pr. 100 sætningstrykninger (i og uden for citaterne), fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 959
Arbejdere	19	20	20	
Mellemlag	24	30	27	
Ialt	22	25	24	

I denne tabel er der signifikant forskel på m og a, mellem Mm og Ma og mellem Mm og Ka.

Tabel 13.7. Differencen mellem antal lange sætninger (på 14 ord eller flere) pr. 100 sætningsstyringer (i citat og uden for citat).

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 959
Arbejdere	18	28	23	
Mellemag	14	25	20	
Ialt	15	26	21	

I denne tabel er differencen mellem antal lange sætninger i og uden for citat for hver enkelt gruppe signifikant. Om der er forskel på differencens størrelse hos grupperne indbyrdes er ikke udregnet.

C. Tolkning

Sætningslængde har været en af de mest undersøgte syntaktiske variable inden for sociolingvistikken. Der findes mange resultater og mange forslag til hvordan disse resultater skal tolkes.

Resultaterne fra optællingerne om sætningslængde kan resumeres således:

1. Målt som middeltal af ord pr. sætning, er der ingen signifikante forskelle på grupperne.
2. Målt som lange sætninger (på 14 eller flere ord) pr. 100 sætninger, har mænd længere sætninger end kvinder og mellemag længere sætninger end arbejderklasse. Derimod er der ikke (heller ikke målt på denne måde) nogen forskel afhængig af interviewerens køn.
3. Inden for alle grupper er de lange sætningers andel signifikant større uden for citater end inden for, og differencen er størst hos mænd og arbejdere.

a. Sætningslængde har først og fremmest være forbundet med *kompleksitet* i sproget. Imidlertid betyder kompleksitet ikke nødvendigvis så meget andet end stor sætningslængde så relateringen til dette begreb er ikke så givende.

Forleden ved kompleksitetsbegrebet er udelukkende det at en række andre faktorer som fx antal ledsætninger pr. hedsætning, de enkelte leds størrelse og kompleksitet adjektivernes typer og tidsbrugen kan sammentages under dette begreb. Det vil jeg ikke gøre her men prøve at sætte sætningslængde direkte i forbindelse med de sociale og socialpsy-

kologiske forhold som man ofte diskuterer kompleksitet i forbindelse med.

Sætningslængde kan således tænkes at stå i forbindelse med dominans i samtalen, differentieringen af tanke og rollevirksomheden, formaltitet og afstand, sikkerhed, autoritet eller ambition.

b. Det kan forekomme som en umiddelbar tanke at mange lange sætninger skulle være en form for *dominans* i samtalen. Da der imidlertid ikke er nogen forskel i nogen grupper på de lange sætningers andel med mandlig og kvindelig interviewer opfatter jeg denne tolkningsmulighed som udelukket af resultaterne. I presseinterviewer, hvor en politiker er interesseret i at holde på ordet så hun eller han kan få formuleret sit svar på egne præmisser uden at blive forstyrret af det perspektiv intervieweren måtte lægge ned over emnet, her kan lange sætninger ses som et tydeligt forsøg på dominans. Så længe man som taler mangler et eller flere nødvendige led i sætningen kan intervieweren ikke bryde ind; der er ikke noget skiltepunkt for talere. Man kan imidlertid ikke regne med at for søgerpersonen i dette interview har været bange for at miste ordet for tidligt – tværtimod har det nok været et problem for de fleste at de havde fået det så længe. Man kan altså ikke antage at personer har haft noget ønske om for enhver pris at holde på ordet ved at bruge lange sætninger og derfor kan det give god mening ikke at opfatte lange sætninger som en dominansmarkør i denne situation. Dominans er her opfattet som det at beherske samtals funktioner, dvs. administrere ordet for den anden, definere emnet, åbne og begynde samtalen.

c. En anden tolkning af sætningslængde, som forekommer i Bernstein-inspirerede undersøgelser, kan være at man ser mange lange sætninger som udtryk for en mere *differentieret tankvirksomhed* og en mere *differentieret rolleadfærd*.

I denne tolkning ses de lange sætninger som udtryk for hvad personen kan, har evne til og er vænnet til. Det behøver ikke at dreje sig om arvelige anlæg eller intelligens men det drejer sig om at kunne administrere abstrakt universalistisk tænkning og komplekse konstruktioner fordi man har fået træning i det.

Denne variant af deficitthypotesen kan til en vis grad afvises af materialet. Alle bruger et vist antal lange sætninger bare ikke lige mange. Alle varierer også andelen af lange sætninger i teksten i og uden for citater. Der er altså ikke tale om at nogen ikke har adgang til eller har mulighed for at vælge de lange sætninger; der er tale om at nogen vælger mange af

dem og andre vælger få af dem – ud fra en eller anden mere eller mindre bevidst norm for den pågældende situation. Det er her endda tværtimod således at hvis differentiering eller elaboreret definitioner som størrelsen af difference mellem to stilarter, så vil dem med laveste andel af lange sætninger (arbejdere) stå som dem med mest differentieret sprog.

Tanken om at længere sætninger skulle hænge sammen med differentieret, nuanceret, eksplicit, logisk eller på nogen måde bedre tankevirkersomhed indebærer en forestilling om at komplekse tanker kun kan udtrykkes i et komplekst sprog – og dermed kræver lange sætninger. Der er sikkert en ubyre udbredt opfattelse hos alle sprogbrugere: en simpel sætning kan ikke indeholde indviklede tanker. Der er imidlertid ikke nogen som helst grund til at antage at der skulle være mere end en almindelig førstehandsbetragtning som hænger sammen med at de herskende tankeformer ofte er blevet udtrykt i et sprog der for de fleste var svært tilgængeligt. Mig bekendt er studierne i syntaks og semantik ikke nær på et sådant stade at man kan udtale sig med sikkerhed om hvilke tanker der fx ikke kan udtrykkes i simple sætninger, eller hvilke tanker der kræver bestemte ordklasser, ledklasser o.l. for at blive udtrykt. Bevisbyrden for at det skulle forholde sig således må ligge hos fortalere for deficitteorien.

Et vist belæg findes der for at lange sætninger opfattes som svært tilgængelige. I læsbarhedsforskningen har man fundet frem til en klar korrelation mellem skrevet sætningslængde og forsøgspersoners bedømmelse (intuitive) af tekstens sværhedsgrad. Punktum (som er den enhed der er blevet regnet med her) på 13 eller flere ord er hyppigere i tekster der opfattes som svære, mens punktum på 12 eller færre ord er hyppigere i tekster der opfattes som lette. Tallene er dog ikke sammenlignelige fordi sætningsgrænse og punktumgrænse ikke er det samme, og fordi mange af talesprogsætningerne er ukorrekte eller analutier, således at sætningslængde er noget helt andet end i skrift. Men tendensen er klar, nemlig at det hører til svært sprog at bruge lange sætninger. (Björnsson: *Läsbarhet*, Stockholm 1968).

d. Mest for sig har teorien om at sætningslængde hænger sammen med tekstens *formalitet*. Formalitet kan defineres som bestemt af situationen; mere formelt bliver det hvis der er flere personer i samtalen, hvis de er forskellige i alder, køn, bopæl, indkomst, stilling, hvis stedet er større, of-fentligt, fjernere, hvis det er arbejdstid, hvis følelserne mellem samtale-partnerne er præget af indifferens, mistro og uvenlighed, hvis samtalerne er sjældne og præget af konkurrence og hvis emnerne er offentlige. Forskellen i andelen af lange sætninger i og uden for citat kan klart for-

tolkes på denne måde. I forsøgssituationen er forskellene mellem personer større, offentligheden større, indifferensen større, konkurrencen tydeligere, interaktionen sjældnere og emnet mere offentlig end i te-gneseriefikturens situation. Poeten og Lillemor er i den mest uformelle situation man næsten kan være i. Personernes skift af syntaks i de to dele af teksten kan helt tilfredsstillende tolkes som en afspejling af skiftet i formalitet mellem de to situationer.

Kan også forskellen mellem mænd og kvinder og mellem mellem-lag og arbejdere tolkes som bestemt af formalitetsnormer? Umiddelbart man ikke forstå det således. Så skulle formaliteten være større i køns-blandede samtaler end i samtaler mellem to mænd eller mellem to kvin-der. Men som man ser af tabel 13.5 er det ikke tilfældet.

Indirekte kunne man tolke det således at nogle opfattede interview-situationen som mere formel end andre, mænd opfattede den som mere formel end kvinder, og mellem-lag opfattede den som mere formel end arbejdere. Dette kan lyde rimeligt men skyder egentlig blot problemet hen på spørgsmålet: hvorfor opfatter nogle personer en bestemt type si-tuation som mere formel end andre?

e. Den sidste tolkning jeg kan foreslå skulle udfylde det hul som flere af de andre forklaringsforsøg efterlader. Sætningslængden kan være styret af *ambitioner*. Selv om sætningslængde ikke hænger sammen med diffe-rentieret tanke- og rollevirkersomhed, kan den godt være bestemt af fore-stillingen om at indviklede tanker ikke kan udtrykkes i et sprog med få lange sætninger. Har taleren den opfattelse kan sproget godt være ud-trykt for graden af bestræbelsen for at virke klog og udstyret med indvik-lede tanker. I den situation hvor forsøgspersonen ikke ved hvad det er der præcis testes ved forsøget, kan personen prøve at virke klog og betyd-ningsfuld ved at formulere sig i mange lange sætninger. Kraften bag sæt-ningsbygningen kan altså tolkes som ambitioner om at gøre det der vil score mange point i undersøgelsen.

Situationen med den ene forsøgsperson kan ikke siges at være mere formel end situationen med den anden (når kønsblandede samtaler ikke opfattes således). Men nogle personer kan opfatte situationen som mere formel end andre, nemlig hvis de især fikserer på konkurrencemomentet i situationen, eller rettere kapsestridsmomentet: hvorledes skal jeg gøre for at virke mere formuellig på forsøgslæderen end de andre forsøgsperso-ner? Da konkurrencen netop er et kriterium for mere formelle situatio-ner (i modsætning til samarbejde) kan selve ambitionsorienteringen gøre sproget formelt.

f. Variablen sætningslængde (hyppighed af lange sætninger) kan også anskues indefra, dvs. ikke som et globalt mål som sættes i forhold til ydre socialpsykologiske faktorer, men som et i sig selv sammensat mål bestående af flere sproglige enkeltfaktorer som eventuelt kan virke i hver sin retning. Med andre ord: hvilken type af sætninger er lange og hvilke er korte og er der kvalitativ forskel på dem?

Se her et par typiske eksempler på henholdsvis korte og lange helsætninger:

- (1) Og Lillemor står og rører i en gryde. (8 ord) K-1:5
- (2) Og Lillemor, hun står og laver mad. (7 ord) K-9:2
- (3) For det er jo simpelt hen bare. (6 ord) M-3: 5-3
- (4) Og så forlader han hus og hjem og overlader hele redeligheden til konen. (13 ord) K-12:25
- (5) Og så efterlader han altså så et værelse med en masse rod og og sådan nogle ting. (17 ord) K-1:22
- (6) Så kigger han ned i gryden og begynder at kritisere det, og begynder at klage over hvad det er for noget hun laver. (23 ord) K-9:7
- (7) for han har jo faktisk fået lukket både øjne og næse og det hele på en gang der. (18 ord) M-3: 4-4
- (8) Og øh, jeg vil nok tro at hun måske på et eller andet tidspunkt eller i dette tidspunkt her siger til ham at øh, øh hvad hun hedder, om ikke han kan dække bordet velsagts eller sådan noget lignende mens hun står og laver maden. (45 ord) M-6:4

Det der efter definitionen holder sætninger sammen er grammatiske relationer, nemlig nexsus og underordning. *Nexsus kan defineres som den relation mellem to led at de gensidigt forudsætter hinanden, og underordning kan defineres som den relation mellem to led at det ene led forudsætter det andet, men ikke omvendt.* Nexsusrelationer eksisterer mellem subjekt og verbum, *Lillemor står, det er, og mellem præposition og styrelse, til konen, med en masse rod.* Underordningsrelationen eksisterer mellem et adjektiv og et substantiv, *hele redeligheden, mellem verbum og tilknyttede objekter eller adverbialer, forlader hus og hjem, kigger ned i gryden.*

I definitionen af en sætningsytring og en helsætning er relationen sideordning ikke medtaget som kriterium; alle sideordningsforbindelser inden for en helsætning kan opløses som to led der står i samme relation (nexsus eller underordning) til et fælles tredje led. Og når sideordningsrelationen eksisterer mellem to helsætninger, regnes de netop som to helsætninger.

Sådan følger definitionen på en sætning den almindelige grammatik (Paul Diderichsen: *Elementær dansk grammatik*, 1957, Kbh. § 53).

Imidlertid kan det være nødvendigt for at beskrive de forskellige helsætnings typer at inddrage endnu et skel, nemlig skellet mellem frie og faste (obligatoriske, valente) led i sætningen. *I forhold til verbet, som helsætning sjældent er uden, se § 15, er nogle led faste, dvs. de kan ikke undværes hvis sætningen skal bedømmes som korrekt og fuldendt.* Subjektet kan aldrig undværes, det er forbundet med verbet ved en nexsusforbindelse, men ofte kan heller ikke objektet som ellers er underordnet verbet, undværes. Man kan fx ikke have en sætning der hedder: *Og så forlader han, man forventer et eller andet objekt, og først med ... hus og hjem kan taleren lade sætningen være slut.* Objektet for *forlade* er altså et underordnet men fast led. Også præpositionsforbindelser kan være faste led: *Han overlader hele redeligheden* er ikke en acceptabel sætning, først med *til konen* kan sætningen opfattes som afsluttet. *Nogle objekter, men især adverbielle led kan i modsetning hertil være frie, dvs. sætningen ville uden dem være en fuldt acceptabel sætning, fx er på en gang og der frie led i sætning (7).* Hver gang man inden for en helsætning finder en sideordningsforbindelse er det andet at de sideordnede led i og for sig frie. Sætningen ville jo være acceptabel med blot ét af de sideordnede led, nemlig med det første: *han efterlader et værelse med en masse rod* er i sig selv en fuldt acceptabel sætning, det tilføjede sideordnede styrelse for præpositionen *med: og sådan nogle ting* i (5) er således et frit led. I talesprog forekommer det mig rimeligt at sige at det er det andet af to sideordnede led der er frit (principielt kunne det jo være enten det første eller det andet) fordi taleren efter det første led faktisk er kommet til et punkt hvor sætningen og dermed replikken kunne afsluttes.

En særlig form for frie led udgør de *parentetiske led*. *Det er led der med en pause og ændret toneleje markeres som stående uden for den sammenhæng som sætningen ellers beskriver.* Parentetiske led kan være adverbialer der modificerer den illokutionære kraft eller modalitet som hele ytringen skal opfattes under, fx *måske, faktisk*, relativ sætninger der lægger sig til hele sætningen, fx *hvad jeg ikke er sikker på, hvad hun hedder*, eller relativsætninger der kan indskydes et *forøvrigt* i, fx: *Poeten og Lillemor, som vi (forøvrigt) kender fra avisen, står i et køkken.*

For fuldstændighedens skyld skal det lige nævnes at og i visse tilfælde ikke sideordner de to led der er knyttet til det: *står og rører* består ikke af det (obligatoriske) verbum *står* og et frit sideordnet led *rører*, men leddene er smeltet sammen til et helhed der nærmest kan beskrives som et fast underordningsforhold. Forbindelsen findes kun ved visse verber der betegner befinde sig: *stå, sidde* o.l.

Anskuet på baggrund af skellet mellem faste og frie led er de lange sætninger karakteristiske ved at bestå af mange (lange) frie led, og altså ikke ved mange faste led. Alle de lange sætninger som er citeret ovenfor kunne have været afsluttet som korte:

- (4) Og så forlader han hus og hjem.
- (5) Og så efterlader han altså så et værelse med en masse rod.
- (6) Så kigger han ned i gryden.
- (7) for han har jo faktisk fået lukket både øjne og næse.
- (8) Og jeg vil tro at hun siger til ham om han ikke kan dække bordet (15 ord).

Kun 45 ords sætningen ville efter strygning af frie og parentetiske led stadig være en lang sætning defineret som en sætning på 14 ord eller flere. Alle de andre er lange på grund af de frie led, ikke på grund af de faste.

Omvendt er det karakteristisk for de korte sætninger (1)–(3) at de kun indeholder få og korte frie led. Sætning (4) er på sin vis utypisk idet den indeholder et langt frit led, og overlader ... konen. Denne undtagelse kunne give anledning til at overveje om grænsen mellem lange og korte sætninger måske skulle ligge et andet sted end mellem 13 og 14 ord.

Jeg vil ikke foretage flere optællinger for at underbygge at lange sætninger hovedsageligt gøres lange af frie led. Men som den er dokumenteret her forekommer den påstand underbygget at lange sætninger ikke har noget med differentieret tankevirksomhed eller differentieret rolleadfærd at gøre. Længden er ikke et semantisk stræk ved sætningerne, men et stilistisk. Længden er udtryk for et valg mellem synonymer sætningskonstruktioner, ikke en nødvendighed i forbindelse med indviklede forhold som skal beskrives i sætningen.

Hermed peger også det grammatiske resonnement på formålet og ambition som de bedste forklaringer på forskellen i hyppigheden af lange sætninger.

Man må altså tænke sig at taleren på hvert sted hvor sætningen kunne afsluttes (fordi der ikke kommer flere faste led) træffer et valg om sætningen skal afsluttes eller om den skal fortsættes. Dette valg må opfattes som et virkeligt valg, taleren kan selv vælge; på den anden side er valget under bevidsthedstræsklen. Talere vil ikke efter ytringen af sætninger kunne vide eller fortælle at de har truffet det og det valg om sætningslængden. Intentionen og bevidstheden om sætningslængden er sikkert i høj grad bundet til rytmen og intonationen i sætningen.

Man kan fx forestille sig at K-1 efter at have ytrret: *Og så efterlader han altså så et værelse med en masse rod* synes at hun rytme- og intonationsmæssigt ikke er nået til det punkt hun lagde an til at lande på, og at hun derfor må fortsætte med ... og sådan nogle ting. Jeg foreslår altså at ytringer på

tværs af den grammatiske og semantiske planlægning planlægges rytmisk og intonationsmæssigt, og at denne rytmiske og intonationsmæssige planlægning foregår på grundlag af formållets og ambitionstræk i situationen.

En sådan antagelse er næsten nødvendig for at man kan forklare hvorfor rytmisk og intonationsmæssigt korte forløb tillades meget hyppigere i citaterne:

»lige et øjeblik«	K-1: 17
»Farvel, Lillemor, nu må jeg ud af døren«	K-9: 20,21, 22
»skal vi nu have det rådne hundeæde igen«	M-3: 17

Her må man forestille sig at planlægningen af sætningen ikke er bundet til lange rytmiske eller intonationsmæssige enheder, men at korte enheder tillades på grund af at sætningerne er citat. Her er der ingen frie led.

§ 14. Led sætninger

En ledsætning kan defineres som en sætning der er led i en anden sætning. En ledsætning er altså en sætning med subjekt og verbum som er underordnet led i en anden sætning:

- Han har stadig ikke set hvad der er i den. K-1: 6
og han glæder sig jo vældigt til det de skal have der ... K-9: 4

og øh da han så er blevet færdig med det, ser man det fjerde billede i øh-i den, eller det, sludder og vrøv! det sjette billede, altså det sidste, i den første tegneserie, hm hvor Lillemor har øh følt fået nok af-af hans øh måde at, dels at betragte hendes arbejde på og dels hans øh bevidstheden om hvordan man skal lave mad, så hun øh, til trods for at det er sort-hvidt så, vedner hun kan man se, øh, af vrede og har samtidig taget den s k å l eller gryde hvori hun har lavet søs-sen eller hvad det nu kan have været, og har smækket den oven i hovedet på ham.

K-12: 31

Der kan være flere ledsætninger som er led i den samme helsætning og en ledsætning kan være led i en anden ledsætning. I (K-12: 31) er da han så er blevet færdig med det led i helsætningen sammen med den anden ledsætningen som indledes med hvor Lillemor har ... og slutter med i hovedet på ham. Denne anden ledsætning indeholder i sig selv flere ledsætninger: om hvordan man skal lave mad og så hun øh ... og ud. Denne så hun-sætning indeholder igen ledsætninger (ledsætninger af 3. grad): til trods for ... sort-

hvid kan man se, (sådanne inkvitagtige indskud læsles her som ledsetninger), hvori hun har lavet sousen eller hvad det nu kan have været. Og i denne sidste er der endnu en ledsetning: *hvad det nu kan have været*. Ialt er der altså i denne ene ledsetning 8 ledsetninger af forskellig grad.

Definitionen af ledsetninger giver en del tilfælde hvor man tager en afgørelse som ikke er helt formelt begrundet. Normalt kan man også definere ledsetninger ved deres ledstilling. I ledsetninger står nekusadverbialer, fx ordet *ikke*, før det finite verbum, mens nekusadverbialer i ledsetninger står efter det finite verbal. *hun har ikke søv* er en ledsetning med *ikke* efter det finite verbal *har*, (*det er sandt*) *at hun ikke har søv* er en ledsetning med *ikke* før det finite verbal *har*. Imidlertid forekommer der i ialt sproget en række tilfælde hvor ledsetninger, dvs. sætninger der tydeligvis er underordnet led i en anden sætning, har ledsetningsordstilling. Se et eksempel i (K-12: 31).

så hun øh, til trods for at det er sort-hvid så, rødmer hun

I sådanne tilfælde regnes sætningen som ledsetning hvis den er led i en anden sætning - ligegyldigt om den har ledsetnings ordstilling.

Andre tvivlsomme eksempler udgør parentetiske relativsætninger som lægger sig til hele den sætning som de er led i:

Og så får han altså maden oven i hovedet, hvad jeg synes han har godt af.
K-2: 16

Det forekommer som et paradoks at *hvad*-sætningen er led i denne sætning, den kan jo skrives om til: *jeg synes han har godt af at han får maden oven i hovedet*. Men i traditionel grammatisk analyse regnes også *hvad*-sætninger som ledsetninger; det gør jeg også her.

Det værste problem udgøres nok af en konjunktion som *så*, der både kan indled en ledsetning: ...*så han ikke kom* og en ledsetning: ... *så han kom ikke*. I forbindelse med definitionen som ikke primært tager ledstillingen som kriterium på hvad der er ledsetning, kan eksemplerne blive næsten uafgørlige. Det citerede eksempel fra (M-12: 31) er på denne måde næsten uafgørligt: *så hun til trods for ... rødmer hun*. Var det første *hun* udeladt havde det været ledsetningsordstilling, med en ledsetning i fundamentet (førstepladsen som er åben for alle led). Ud fra den betragtning at det sværeste for taleren at administrere, er en ledsetningsordstilling, har jeg lavet den afgørelse at det er en ledsetning som er kikset, ikke en ledsetning som er kikset. Andre eksempler findes i materialet og afgørelsen hviler hver gang på et skøn på baggrund af andre træk i teksten.

Det tal der i undersøgelsen er regnet ud er hyppigheden af ledsetninger pr. 100 sætninger, dvs. sætningssytringer uden for citatet. I citaterne er der meget få ledsetninger, så ledsetningshyppigheden er ikke regnet ud. Noget fællestal for ledsetninger pr. 100 sætningssytringer er heller ikke regnet ud.

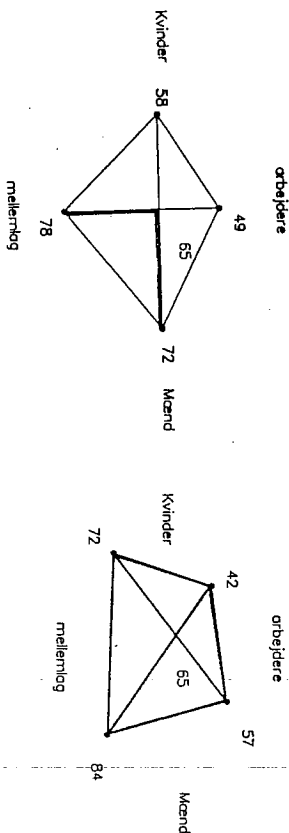
B. Resultater

Tabel 14.1. Antallet af ledsetninger pr. 100 sætninger, fordelt på køn og klasse.

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Arbejdere	42,1	58,9	49,1	
Mellemlag	71,7	84,0	78,0	
Ialt	57,7	72,2	64,9	Sp: 1,8

I denne tabel er der signifikant forskel på K:M. a:m, Ka:Km, Ma:Mm, Ka:Ma, Km:Mm, Ka:Mm, Km:Ma.

Diagram 14.1. Ledsetninger pr. 100 sætninger.

Tabel 14.2. Antallet af ledsetninger pr. 100 ledsetninger, fordelt på køn og interviewers køn.

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Int. af kvinder	60,8	74,8	67,6	
Int. af mænd	62,9	65,7	64,3	
Int. af ligeperson (IL)			62,1	
Int. af uligeperson (IU)			71,5	

I denne tabel er der signifikant forskel på K:K, M:M og på IL og IU.

C. Tolkning

Resultaterne af opstillingen af ledsætninger pr. 100 sætninger er klare og enblydige: mellemrag har flere end arbejderklasse og mænd har flere end kvinder, og af faktorerne køn og klasse er klassen den væsentligste. Kvinder og mænd synes ikke som interviewere at påvirke personens ledsætningshyppighed, men i uligekøn-interviews synes der at være flere ledsætninger end i samekøn-interviews.

Tolkningen må forløbe på nogenlunde samme måde som tolkningen af sætningslængden. Hverken dominans eller differentieret tankevirk-somhed og rolleadfærd kan være faktorer i denne forbindelse. Formalitet og ambition synes at være de styrende normer.

Grammatisk er ræsonnementet også det samme. En stor del af ledsætningerne er parentetiske ledsætninger førend hvilke taleren let kunne have afsluttet hel-sætningen.

da han er blevet færdig med det, ser man det ... sjette billede i den første tegneserie, hn hvor Lillemor ... (M-12: 31)

Taleren kunne let have afsluttet efter tegneserie og have begyndt en ny sætning: Her har Lillemor fået nok af ... Ledsætningen udgør altså et frit led.

En anden stor del af ledsætningerne udgør af-sætninger efter overord-nede verber som:

jeg vil tro at ... K-1: 11
man kan se at ... K-2: 7

En tredje gruppe af ledsætninger udgøres af sætninger der står som indt-rekte tale af hvad Poeten og Lillemor siger:

Og han udmaler sig en hel masse om hvad han kunne tænke sig ... K-1: 7

Disse to grupper af ledsætninger er også tydeligvis stilistiske valg. I de førstes tilfælde kunne forsøgspersonerne have valgt ikke at omtale sig selv, men kun berette handlingen i tegneserierne, i det andet kunne de have valgt direkte tale med helsætning som objekt i stedet for.

Resten af ledsætningerne er tidsbisetninger, årsagsbisetninger, be-tingelsesbisetninger og determinative relativsætninger. I forbindelse med dem kunne det være rimeligt at overveje om de, hvis de er faste eller hvis de står før verbet i den sætning de er led i, ikke afspejler en vis mere differentieret tankegang. Men deres andel i massen af ledsætninger er ikke så stor at jeg har udregnet den i de forskellige grupper.

§ 15. Fejl og fragmenter

Blandt sætningerne kan man skelne mellem korrekte sætninger og fejl og fragmenter. Fejl er sætninger som er konstrueret grammatisk ukorrekt, enten fordi leddene kommer i forkert rækkefølge (herunder regnes ledsætninger med helsæt-ningsordstilling), eller fordi der forekommer led som ikke er korrekte i den sætning de står i, eller fordi to konstruktioner blandet sammen. For mange led forekom-mer ofte ved gentagelse af dele af sætningen og ved selvrettelse. Vilkår- ligt (og uden egentlig overvejelse) er grænsen sat således at en gentagelse på to ord i en sætning ikke regnes som en fejl, mens en gentagelse på 3 ord regnes som en fejl. Fragmenter er helsætninger der mangler ellers nødvendige led, dvs. faste led. Der er også eksempler hvor verbet mangler. Dette regnes altså også som en helsætning hvis de er tilbageværende led stadig ikke udgør noget led i forhold til nogen anden sætning, men i så fald regnes det altså som en helsætning af typen fragment. Eksempler:

Og den anden K-1: 13
Og så siger hun hvordan, hvad det er hun laver og hvordan K-4: 6
hun laver det
ja man må vel gerne sige at det øh, det minder jo lidt om K-12: 2
Poeten og Lillemor ... M-16: 14
Det samme ægtepar, der snakker

Følgende regnes ikke som en fejl:
så bliver hun mægtig sur fordi han har, han har øh, brokket
sig over at maden, den tit brænder på M-11: 22
mens følgende regnes som en fejl:

Og så bliver hun gal til sidste og smider maden op over M-9: 5
hovedet på ham, over hovedet på 'ham

B. Resultater

Tabel 15. 1. Fejl og fragmenter pr. 100 sætninger, fordelt på køn og klasse.

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Arbejdere	18,7	23,5	21,0	
Mellemrag	9,4	17,0	13,3	
Ialt	13,8	19,8	16,8	90: 1,4

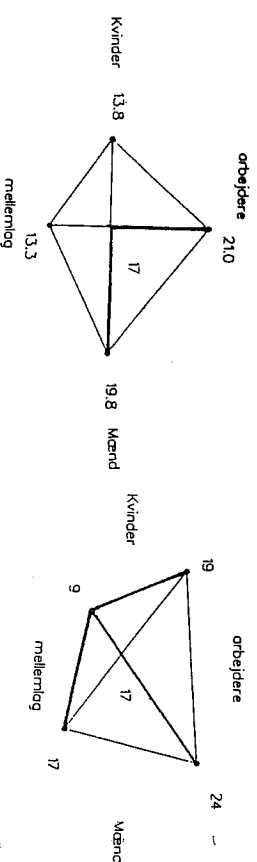
I denne tabel er der signifikant forskel på K:M, a:m, Km:Mm, Km:Ka, Km:Ma.

Tabel 15.2. Fejl og fragmenter pr. 100 sætninger, fordelt på køn og interviewernes køn.

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt
Int. af kvinder	14,0	22,4	18,1
Int. af mænd	13,4	13,1	13,3
Int. af ulige person			19,9
Int. af lige person			13,7

I denne tabel er der signifikant forskel på IL og IU, MfK:MfM.

Diagram 15.1. Fejl og fragmenter pr. 100 sætninger.

C. Tolkning

Resultaterne af undersøgelsen af hyppigheden af fejl og fragmenter kan resumeres således: mænd har flere fejl og fragmenter end kvinder, arbejder flere end mellemlog; faktorerne er nogenlunde lige stærke. Interviewernes køn synes ikke at spille så stor en rolle.

Variationen her synes at være af en helt anden karakter end den foregående. Mellemlogskvinderne skiller sig ud som havende lavere hyppighed af fejl og fragmenter end nogen af de andre grupper, og mandlige arbejder har højere. Talerens oprettelse af hvad der er korrekt og ukorrekt varierer næppe fra gruppe til gruppe, derimod kan der være tale om forskellig opmærksomhed på fænomenet og især forskellig vurdering af det. Da der ikke er problemer i informationsoverførslen forbundet med fejl og fragmenter, kan man antage at undgåelsen af dem er bundet til en autoritetsnorm, man bør undgå fejl fordi dansklæreren ville have rettet det, de ikke siger fejl i radioavisen, der ikke er fejl i skriftsprog. Omvendt kan hyppige fejl være styret af en antinom, et normeret optræder mod den officielle norm: gør det modsatte af det autoriteterne siger. Vis at du er en af vore i modsætning til dem der fejter. »Deres« norm gælder ikke mig.

Man kan dog tænke sig to andre faktorer i forbindelse med fejl og fragmenter. For det første kan fejl skyldes manglende evne til at kunne lave rigtige, korrekte sætninger. Det kræver en vis planlægnings og især hukommelseskapacitet at konstruere lange sætninger korrekt. Og jo længere sætningen er, des sværere er det at oplagre informationer om sætningens begyndelse i kortidshukommelsen indtil informationen skal bruges mod slutningen af sætningen. Man har antaget af kortidshukommelsens kapacitet er 7 ± 2 størrelser. I det omfang (som i materialet ikke er stort) sætningerne eller leddene indeholder mere end 7 faste led, kan det altså være manglende hukommelseskapacitet der er grunden til fejlen. Her kommer et eksempel på en typisk manglende kapacitetsfejls-

den-den måde hun hendes ansigt og hele hendes krop er-er-er tegnet på samtidig med at man kan se det på den måde hvorpå hun står og rører rundt i-i gryden, nemlig sådan en lille krølle der er oppe over skænen der-der i og for sig giver, viser at hun er blevet lidt aring over det han siger.

K-12: 22

Et andet problem kunne ligge i fænomenet dækket direkte tale, hvor en af de kriterielle træk herfor netop er ledsætninger med ledsætningsordstilling. Problemet er imidlertid i denne undersøgelse minimalt da ledsætninger med ledsætningsordstilling som regel tælles som citatytning og derfor ikke indgår i materialet. Men grænsestillelse som det der er nævnt i § 14, (M-12: 31) findes dog.

§ 16. Fundamenter

I en ledsætning er der fast ledstilling, men den første plads i ledsætningen kan udfyldes af et af de sætningsled som ellers har sin plads senere i sætningen. Det led der rykkes op på sætningens første plads kaldes sætningens fundament og er sætningens emne, det hvorom sætningen er en prædikation, det der er kendt på forhånd, enten fra situationen eller fra de foregående sætninger. Du kender Peter. Ham gav jeg bogen i går - Jeg har ikke bogen. Den gav jeg Peter i går - Jeg har ikke bogen i dag. I går gav jeg den til Peter.

Som regel vil funmantpladsen være udfyldt med subjektet i sætningen, det er åbenbart mest naturligt at tage subjektet som emne for sætningen, og ofte er det også et pronomen fordi det er en tidligere nævnte størrelse.

Fundamentet kan defineres som de ord der i en ledsætning står før det finitte verbum (men efter eventuelle sideordnings konjunktioner). Se nogle typiske eksempler:

Og - Lillemor - står og rører i en gryde

K-1: 5

Det - er en, en tegneserie som drejer sig om Poeten og Lillemor ...

K-13: 1

Når maden er færdig, så - skal den serveres.

K-14: 4

Som man kan se kan også led sætninger stå i fundamentet. Et særligt problem er det der hedder ekstraposition. Et led kan rykkes fra sætningen uden for sætningen og genoptages med et pronomen i sætningen, fx *manden fra i går, kender du ham?* Oftest er det fundamentet der er rykket ud i ekstraposition:

Poeten, han kommer ind i køkkenet der til Lillemor ...

K-1: 1

I sådanne tilfælde regnes både ordene i ekstraposition og pronominet i fundamentet med til fundamentets ord.

Ellers skulle fundamentet være klart defineret og let at tælle op.

Man kan så for hver person eller gruppe af personer udregne *det gennemsnitlige antal ord pr. fundament*. Det giver følgende resultat:

Tabel 16.1. Antal ord pr. fundament fordelt på køn og klasse.

Middeltal	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Arbejdere	1,33	1,32	1,32	
Mellemag	1,66	1,95	1,80	
Ialt	1,51	1,67	1,60	

Det er imidlertid problematisk hvad disse tal siger. Spredningen inden for hver gruppe og hver person er så stor at et middeltal ikke giver mening. K-16 har fx et gennemsnit på 5 ord pr. fundament, men det skyldes at hun har et fundament med 42 ord. Tolkningen af tal som dem i tabel 16.1 er næsten også helt umulig fordi man ikke kan illustrere forskellen på 1,95 ord pr. fundament og 1,32 ord pr. fundament med et eneste eksempel. Som ved sætningslængde vil jeg derfor i stedet for definere et langt fundament og et kort fundament. Da gennemsnittet er 1,6 ord pr. fundament, må det være rimeligt at kalde *fundamenter på 0 og 1 ord for korte og fundamenter på 2 og flere ord for lange*.

Udregningen består så i at udregne de lange fundamenter's hyppighed blandt antallet af fundamenter (som er lig med antallet af sætninger, når man også medregner fundamenter med 0 ord, fx i spørgsmål).

B. Resultater

Tabel 16.2. Lange fundamenter (på 2 eller flere ord) pr. 100 fundamenter, fordelt på køn og klasse.

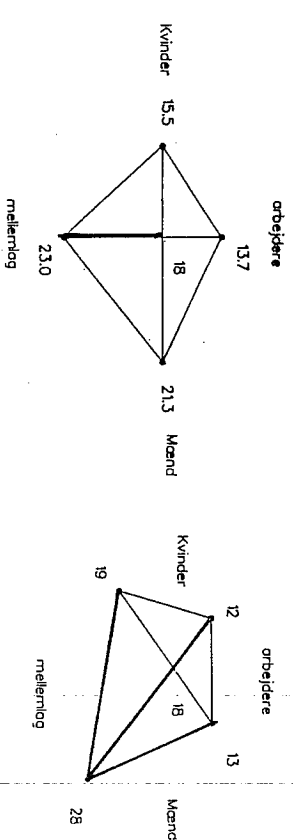
Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Arbejdere	12,3	13,1	13,7	
Mellemag	18,5	27,5	23,0	
Ialt	15,5	21,3	18,3	$S_p = 1,5$

Tabel 16.3. Lange fundamenter (på 2 eller flere ord) pr. 100 fundamenter, fordelt på køn og interviewers køn.

Int. af kvinder	16,6	19,3	17,9
Int. af mænd	12,4	16,2	14,3
Int. af ligeperson			16,5
Int. af uligeperson			17,4

I tabel 16.2 er der signifikant forskel på a:m, Mm:Km, Mm:Ma og Mm:ka. I tabel 16.3 er der ingen signifikante forskelle.

Diagram 16.1. Lange fundamenter (2 eller flere ord) pr. 100 fundamenter.

C. Tolkning

Resultaterne af optællingen af lange fundamenter kan resumeres således: mellemag har flere lange fundamenter end arbejdere og blandt mellemagene har mænd flere lange fundamenter end kvinder. Interviewers køn spiller ingen rolle.

Det var tanken med optællingen af lange fundamenter at måle hvor

meget taleren forudsatte bekendt hos modtageren. At man så at sige kunne teste hvor meget taleren satte sig i modtagerens sted, for det må man jo gøre når man ved at sætte mange ord i fundamentet forudsætter meget bekendt. Imidlertid er der så få ord i fundamentet at det ikke rigtigt giver mening at opretholde denne tolkning. Prøv at se en ikke atypisk udfyldning af alle fundamenter i en tekst, K-15:

det- og konen- og så- og så- og så- og så- og øh, den anden tegneserie der - og så - og så - og så - og så- og så- og de - for det - og konen - og så- og det- så.

Den ene afvigelse er det svært at tolke på nogen måde. Se endnu et eksempel, M-14:

jeg - Poeten der stå i en typisk rolle der som manden med hænderne i lommen og ser hende lave mad, øh, han - og øh så - og til sidst, så - den anden tegneserie, den - men så vidt jeg kan se, så - Telefonen - og han - og øh, så - derpå - Og på det sidste billede der - og hun.

De fundamenter der fyldes ud af *den anden tegneserie* er åbenbart faktisk markerer for talerens situationsbevidsthed og vilje til at sætte sig i lytteren's sted. Men et fundament som *Poeten der står i en typisk rolle der som manden med hænderne i lommen og ser hende lave mad, øh han er ikke udtryk for at M-14 har sat sig i lytteren's sted. Tværtimod, det er fyldt af en parentetisk relativsætning som ikke bringer historien videre, men som dog må antages at være ny for den fiktive modtager, men som til en vis grad kan forudsættes kendt og fælles for taler og den reelle modtager (intervieweren). Netop det parentetiske gør at tolkningen må se bort fra fundamenter's sædvanlige funktion og opfatte fundamenter's udfyldning som stilistiske normer (formalitet, ambition).*

Meget store fundamenter kan være en belastning for korttidshukommelsen, det kræver derfor en vis selsikkerhed at bevæge sig ud i dem.

Alt i alt synes lange fundamenter at være et sammensat mål som kan pege i forskellige retninger, dels henimod større situationsbevidsthed hos taleren, dels hen mod formalitets- og ambitionsorientering hos taleren. Tallene korrelerer tydeligvis med tallene for sætningslængde og det kunne tyde på den anden tolkning. Senere skulle der komme andre tal for talerens situationsbevidsthed, da kan det undersøges om tallet for lange fundamenter korrelerer med dem.

§ 17. Påhængs-ikke

Påhængs-ikke er ikke oversættelse af det engelske tag-question. Med betegnelsen påhængs-ikke menes det ikke (eller vel) som kan højeft på almindeligt fjensættende (eller nægtende) sætninger, og som synes at være forkortede udgaver af et spørgsmål af typen - Er det ikke sandt (er det vel sandt). Spørgeteknikken er dog helt gået tabt, ordet *ikke (vel)* har ikke (normalt) spørgintonation, og er i det hele taget også udtryksmæssigt meget reduceret. Se nogle eksempler:

det er jo altså Poeten, ikke? K-12: 2
så får han den der, den der øh sovsebøtte lige ned over hovedet, K-12: 10
ikke

der er jo ikke rigtig noget at sige om hendes hysteri, der vel M-3: 5-3
Selvom man teoretisk kunne tænke sig eksempler hvor almindelige nægtelser i sætningen kunne forveksles med påhængs-ikke, fx *hun kommer ikke: hun kommer, ikke*. Så er der i den situation hvor man skriver ud fra båndet ikke tvivl mulig - på grund af intonation.

B. Resultater

Tabel 17.1. Påhængs-ikke pr. 100 sætninger fordelt på køn og klasse.

Hyppeghed	Kvinder	Mænd	Ialt	N = 715
Arbejdere	0,6	7,8	4,0	
Mellemlag	0,0	1,5	0,8	
Ialt	0,0	4,2	2,2	$S_p = 0,6$

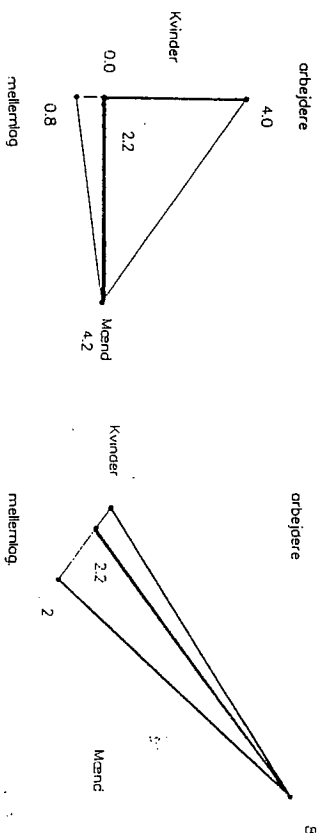
I denne tabel er der signifikant forskel på a:m, K:M, Mm:Ma og Ma:Ka og Ma:Km.

Tabel 17.2. Påhængs-ikke pr. 100 sætninger, fordelt på køn og interviewers køn.

Hyppeghed	Kvinder	Mænd	Ialt
Int. af kvinder	1,1	5,1	3,3
Int. af mænd	0,0	1,0	0,5
Int. af ligeperson			1,1
Int. af uligeperson			4,0

I denne tabel er der ingen signifikante forskelle.

Diagram 17.1. Påhængs-ikke pr. 100 sætninger.

C. Tolkning

Tag-questions er nok det berømteste eksempel på sproglige forskelle hos mænd og kvinder. Forskellene er fundet af Robin Lakoff i hendes artikel *Language and woman's place*, Lang. soc. 2, 45-80. Om det skriver hun i min oversættelse.

Når vi forlader ordforrådet og går ind på syntaksen, finder vi at kvinders sprog også syntaktisk set er særligt. Så vidt jeg ved, findes der ingen syntaktisk regel i engelsk som kun kvinder kan bruge. Men der er i det mindste en regel som en kvinde vil bruge i flere udprægede konversationsituationer end en mand. (...) Det er reglen om dannelse af tag-questions.

side 53

Nogen empirisk belæg for sin påstand videregiver Lakoff ikke, den hvi-ler i høj grad på systematisk iagttagelse og introspektion.

Resultaterne af min undersøgelse er ganske anderledes. De kan resu-meres således: *Mænd har flere påhængs-ikke end kvinder, arbejderne flere end mellem-lag, og af de to faktorer er kønsforskellen den vigtigste.* Arbejder-mænd har flere end nogen anden gruppe. Interviewsituationen spiller ikke nogen rolle.

Lakoff beskriver tag-questions som en mellemting mellem en direkte fremsættende sætning og et spørgsmål. Hun opfatter dem som tegn på usikkerhed og middel til konfliktundgåelse. Taleren behøver ikke at blive hængt op på rigtigheden af påstanden, er ikke forpligtet på dens sandhedsværdi.

Set i forhold til dansk synes denne tolkning at være lidt for vidtgå-ende. På engelsk er udtrykket nok også mere et spørgsmål end på dansk. Det hedder *isn't it?* og har således bevaret mere af en hel sætnings form. På dansk er der kun et enkelt ord tilbage. Lakoff påviser at tag-questions efter udsagn om egne oplevelser er absurde: **I have a headache,*

don't I? Det synes de ikke at være på dansk. *Jeg har hovedpine, ikke.* betyder ikke 'jeg har hovedpine, er det ikke rigtigt?' men snarere: 'jeg har ho-vedpine, har du hørt det?'

Det danske påhængs-ikke synes at være en anglen efter feedback fra modtageren, det ophæver ikke talerens forpligtelse på sandheden og forsvaret af påstandene, men ophæver til en vis grad relevansen af det sagte ved at udtrykke tvivl om lytteren nu også er med. Taleren synes ved mange påhængs-ikker at forudsætte at lytteren ikke er med i samtalen. På denne måde udtrykker påhængs-ikke' er usikkerhed, men heller ikke mere:

Og så-så kan jeg faktisk ikke sige mere om se-serie ét der. For den stopper jo dér, der er ikke noget at gøre, for hun bliver jo tosset, ikke. Og så over hovedet, ikke.

M-3: 18, 19, 20, 21, 22

Det synes alene at være arbejdermænd der bruger påhængs-ikke i mate-rialet. Forskellen synes dog ikke at have noget med formalitet og anti-norm at gøre. Der bruges i citaterne ikke påhængs-ikker overhovedet - selv ikke af de arbejdermænd som bruger mange påhængs-ikke' er uden for citat, og som ellers har særligt mange citater. Se fx nogle citatrytninger fra M-3:

hvad skal vi have at spise? »Det kan du se når det kommer ind på bor-det. »Jammen, jeg vil godt se det nu, for ellers dækker jeg ikke bord, og du ved at det skal være sådan som jeg har lyst til ...

M-3: 5 ff

Påhængs-ikke'rne afspejler altså ikke almindelig formalitet eller antinormer, men må opfylde en funktion for taleren i situationen. De kan udelades - også i tilfælde hvor de kunne være naturlige - i citatrytninger.

§ 18. Sætningsadverbier

Sætningsadverbier er en klart definerbar grammatisk kategori. *Sæt-ningsadverbier er adverbialer der ikke, som de fleste andre adverbialer, er underordnet verbale i sætningen, men underordnet hele sætningen.* De modificerer altså ikke verbets betydning, men angiver hvilken holdning taleren har til det der er udsagnet i sætningen. Se fx modsætningen mellem: *han løb beklagelig-vis hjem og han løb hjem fordi de råbte og han løb hurtigt hjem. fordi de råbte og hurtigt modificerer verbet løbe, mens beklageligvis ikke modificerer løbe,* men den kendsgerning at han løb hjem. (Se herom Renate Bartsch: *Ad-verbialsyntaxik* Frankfurt 1972).

Sætningsadverbialer kan nemt kendes på forskellige tests. Den sikre-ste og nemmeste at betjene er nok den at sætningsadverbier ikke kan stå

i imperativ: *løb beklageligvis hjem! løb hurtigt hjem! løb hjem fordi de driller dig!
 Sætningsadverbier har ingen proformer der kan erstatte dem hvis de ikke er kendte: *han løb hjem på en eller anden måde, af en eller anden grund,* sådan kan man ikke omskrive *beklageligvis*.

Sætningsadverbier er så få at man kan opregne alle dem der forekommer i materialet og inddele dem i semantiske grupper:

De kan udtrykke tvivl: *vist, sikkert, i og for sig, måske, åbenbart, vel, faktisk, altså, lisssom, sandsynligt, tydeligvis, i hvert fald, sådan, ligefrem*; eller de kan udtrykke forsikring: *jo, sgu, simpelthen, bare, selvfølgelig, Gud hjælpe mig, hvad fanden, nu engang*; eller noget andet: *heldigvis, alligevel, ellers, nemlig*. Den semantiske inddeling er intuitiv og hviler ikke på nogen grammatiske kriterier.

På dette grundlag skulle en optælling af sætningsadverbialer være ganske entydig uden nogen tvivlsstillede. *Antallet er så udregnet som hyppigheden af sætninger med sætningsadverbialer pr. 100 sætninger.*

B. Resultater

Tabel 18.1. Antallet af sætningsadverbier pr. 100 sætninger, fordelt på køn og klasse.

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Arbejdere	24,8	34,0	29,0	
Mellemag	12,0	24,0	18,1	
Ialt	18,0	28,3	23,0	$S_p = 1,5$

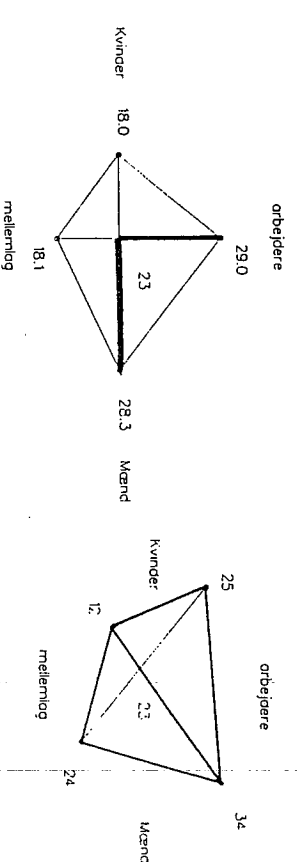
I denne tabel er alle forskelle signifikante.

Tabel 18.2. Antallet af sætningsadverbialer pr. 100 sætninger, fordelt på køn og interviewrens køn.

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt
Int. af kvinder	17,0	29,1	22,7
Int. af mænd	20,6	26,3	23,5
Int. af ligeperson			19,2
Int. af uligeperson			26,8

I denne tabel er der signifikant forskel på IL og IU og på KIK og MIK.

Diagram 18.1. Sætningsadverbialer pr. 100 sætninger.

C. Tolkning

Resultaterne af optællingerne af sætningsadverbier pr. 100 sætninger kan resumeres således: *mænd har flere end kvinder, arbejdere flere end mellemag*, de to faktorer synes at have lige stor betydning. I Personerne har flere sætningsadverbier i blandede interviews end i situationer med samme køn.

Sætningsadverbier er blevet talt fordi man kunne vente at de ville afspejle talerens usikkerhed og konfliktundgåelse. Og i forlængelse af teorien om tag-questions var det forventet at kvinderne ville have flest sætningsadverbier.

Et par eksempler kan belyse teoriens holdbarhed.

- (1) Hun ser meget skuffet ud i hovedet, fordi hans mør bagte bedre kage end hende, *selvfølgelig*, ikke. Det er *bare* så lige (?), ikke. $M-1: 3-2,3$
- (2) Den siger mig ikke noget *jo*, Der er *jo* ikke så meget at sige om den. $M-4: 4-2,3$
- (3) Konen hun står *jo* ude i kødgyderne, og han står med hænderne i lommen, og man kan *ligefrem* se at han siger $K-2, 1,2,3$
- (4) men *altså*, han må *jo* ud og vaske al det her mad af hovedet. $K-2: 22$
- (5) og så pludselig, så begynder han *Gud-hjælp-mig* at tage frakke på. $K-2: 31$

Når man ser på disse eksempler er der to tolkningsmuligheder der er naturlige, den indholdsmæssige og den mere stilistiske. Indholdsmæssigt udtrykker sætningsadverbialer givetvis talerens holdning til udsagnet i sætningen, den propositionelle attitude som det kaldes. Det er også rimeligt at antage at en af dimensionerne som denne talerholdning kan

varierte på, er sikkerhed-usikkerhed med hensyn til holdbarheden af det sagte; en anden: tro på væsentligheden af det sagte; en tredje: engagement i overbevisningen af modtageren. *Men det er svært at binde et enkelt adverbium til et enkelt betydningssdimension.* Tag ordet *jo*. I (2) udtrykker ordet i høj grad usikkerhed. Intervieweren har lige bedt M-4 sige noget mere (der er ikke kommet nok ord på båndet), og M-4 forsvare sig med at der ikke er mere at sige. Det to gange brugte *jo* skal tydeligvis her retfærdiggøre den (som K-4 oplever det) ringe præstation ved at appellere til interviewernes opfattelse. I (3) derimod signalerer *jo* snarere etableringen af et holdningsfællesskab mellem de to kvinder i situationen om det mandsschauvinistiske i tegneserien. Grundbetydningen er bevaret i begge eksempler. Den er ifølge ODS »betegnende indholdet af den sætning, hvori i ordet forekommer som alm. bekendt, rimeligt, indlysende o. lign.« Imidlertid er brugen bestemt af om sætningen faktisk i situationen er almindelig bekendt, rimelig og indlysende. I (2) er den det ikke i (3) er den det måske. Derfor afspejler (2) usikkerhed og besværgelse, mens (3) afspejler solidaritet og fællesskab. Tolkningen af disse forhold er dog meget hårfn. Måske tager også K-2 fejl af situationen og lægger med sit *jo* op til en søstersolidaritet som hun ikke finder. Det er ikke muligt at give operationaliserbare definitioner på sikkerhed og usikkerhed, eller på grader af usikkerhed som der er tale om her.

Med hensyn til den meningsmæssige tolkning kan man altså konkludere at det kræver mere semantisk analyse end man kan lave i kvantitative optællinger helt at fastslå graden af sikkerhed i den konkrete brug af sætningssadverbialer. Det kan dog nok fastholdes at overhovedet brugen af sætningssadverbialer tillader talerens holdninger, ikke til sagen som udsagnet handler om, men til udsagnet status, at komme til udtryk, at det er en usikkerhedsmærke, og en fortrolighedsmærke.

Og dermed er man næsten ovre i den anden mulige tolkning. De anførte eksempler forekommer mig stilistisk afvigende fra mit eget sprog i en lignende situation.

Blandt andet placeringen forkommer mig stilistisk markant. *Den siger mig ikke noget jo; men altså, hun må jo;? fordi hans mor bagle bedre kager end hende, selvfølgelig.* Placeringen i et felt efter sætningen, i stedet for lige efter subjektet, er ikke almindelig i pænere rigssprog – heller ikke i talesprog (som vel er det jeg taler selv).

Solidaritets kan kun signaleres partikularistisk og på korte sociale afstande. Rigssprog er netop universalistisk (skal gælde alle danskere) og beregnet på store sociale afstande. Solidaritet og fællesskab hænger sammen med åbenhed og dermed hvad der kan vise sig at være blottelse.

Sætningssadverbialer synes bundet til fortrolige samtaler på korte sociale afstande, de markerer åbenhed og fællesskab. Den vigtigste tolkning af sætningssadverbialerne må altså dreje sig om fortrolighed og mangdel på formalitet og kun indirekte om sikkerhed.

§ 19. Nægtelser

En sætning kan være almindeligt fremsættende, spørgende eller bydende på den ene side, eller benægtet på den anden side. En benægtet sætning indeholder en nægtelse som benægter dele af indholdet eller hele indholdet i sætningen. Nægtelserne kan være, ikke, ej, næppe, kun, aldrig.

- (1) Der kunne jeg forestille mig at hun fx spurgte ham om de ikke skulle gå i biografen ... K-1: 14
- (2) Der er ikke noget at sige til at man ser forfamsket ud. K-14: 2
- (3) Det var slet ikke det det handlede om, det der billede. K-14: 6
- (4) Him him him. Kan vi ikke? Nåh ja, det er en ... M-2: 1 ff
- (5) Og han siger til hende at hun ikke skal gøre det på den måde som hun er ved at gøre. M-8: 4
- (6) og man kan se på øh, udtrykket i øh Poetens ansigt at han, at han ikke rigtig har meget til overs for øh ... M-12: 20

I optællingerne er antallet af helsætninger med nægtelser udregnet pr. 100 helsætninger.

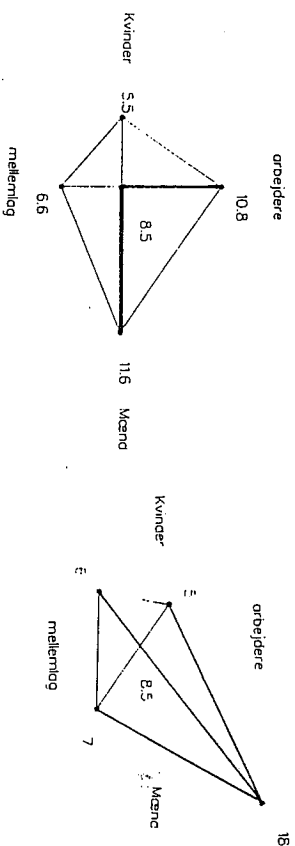
B. Resultater

Tabel 19.1. Antallet af benægtede sætninger pr. 100 sætninger fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Arbejdere	4,6	18,0	10,8	
Mellemag	6,3	7,0	6,6	
Ialt	5,5	11,6	8,5	Sp = 1,0

I denne tabel er der signifikant forskel på a:m, K:M, Ma:Ka, Ma:mM og Ma:Km.

Diagram 19.1. Benægtede sætninger pr. 100 sætninger.

Tabel 19.2. Antallet af benægtede sætninger pr. 100 sætninger, fordelt på køn og interviewers køn.

Hypptighed	Kvinder	Mænd	Ialt
Int. af kvinder	4,2	14,2	9,1
Int. af mænd	9,3	5,1	7,1
Int. af ligeperson			4,4
Int. af uligeperson			12,8

I denne tabel er der signifikant forskel på IL:U og MIK:MM.

C. Tolkning

Optællingerne af benægtede sætninger pr. 100 helsætninger kan tolkes således: *Arbejdsmænd har flere benægtede sætninger end nogen anden gruppe og tendensen forstærkes hvis de interviewes af kvinder.*

Umiddelbart forbindes nægtelser med mere differentieret tankegang. Man har antaget at nægtelser hørte til den elaborerede kode (Se Overmann: s. 226).

En anden naturlig tolkning kan konstrueres på grundlag af Wason: *The Context of Plausible Denial*, 1965, i Oldfield & Marshall: *Language*, 1968, Penguin). Pointen heri er den at hvis man har en regelmæssighed og en undtagelse er det mere naturligt at benægte at undtagelsen er regelmæssig end at benægte at et regelmæssigt tilfælde er en undtagelse. Det er altså fx mere naturligt at sige *hvalen er ikke en fisk* end *silden er ikke et pattedyr*. Man bruger med andre ord benægtede sætninger i de tilfælde hvor man som taler har grund til at forvente at modtageren mener det

man benægter. Den der bruger flere nægtelser end andre, er altså oftere i den situation at hun eller han antager noget om hvad modtageren mener eller tro, end andre. Derfor kan hyppige nægtelser hænge sammen med mere situationsbevidsthed og mindre universalitet.

Det var hypotesen at kvinder ville være mere situationsbevidste end mænd, idet de var mere afhængige af den anden i situationen.

Denne hypotese må afslåes. Kan man så blot vende hypotesen og antage at mandlige arbejdere er mere situationsbevidst end andre? Se på eksemplerne i § 19 A.

Eksempel (3) og (4) kan fuldt ud tolkes på den foreslåede måde. Taleren har i (3) sagt noget og retter det så. Hun kan så med god grund antage at modtageren tror det der benægtes i sætningen.

I eksemplerne (1) og (5) forekommer nægtelsen i indirekte tale. Her kan man altså ikke opfatte brugen af nægtelsen som udtryk for at taleren (M-8) gør sig forestillinger om hvad modtageren (intervieweren) tror; nægtelsen er nærmest udtryk for hvad Poeten tror Lillemor tror. En vis grad af situationsbevidsthed kan man finde i eksemplerne (2) og (6). I (2) er der tale om et understatement, men det er jo også udtryk for situationsfølsomhed. På samme måde kan man tolke (6). I mange tilfælde synes tolkningen af nægtelser som symptomer på situationsbevidsthed at være rimelig. I de tilfælde hvor nægtelsen står i indirekte tale er den ikke rimelig. Det synes ikke at være muligt at lave en operationaliserbar definition på de tilfælde hvor tolkningen er rimelig, så tallene må stå som de står, og give plads til en vis usikkerhed i tolkningen.

Når dette forbehold er taget kan man altså konstatere at nægtelser som påhængs- ikke og sætningsadverbier er karakteristisk for arbejdsmænd og afbryder situationsbevidsthed. Derimod synes nægtelser ikke at afspejle det samme som lange fundamenter, som det ellers var hypotesen.

§ 20. Deiksis

Deiktiske størrelser er størrelser (ord og fraser) hvis betydning skifter efter talesituationen, de går også under navnet skiftende.

Ord og fraser som *deringen*, i *Danmark*, *1.10.1980* har den samme betydning ligegyldigt hvem af to samtalepartnere der siger dem. Ord og fraser som *jeg*, *mig*, *du*, *dig*, *vi*, *os*, *I*, *jer*, *nu*, *om lidt*, *her*, *der* skifter derimod betydning alt efter om det er den ene eller den anden af to samtalepartnere der siger dem. Disse størrelser er deiktiske størrelser. Ord som *han*, *hun*, *torsdag*, *kongen*, kan også skifte betydning efter talerens person og placering i tid og rum, men regnes i denne forbindelse ikke som deiktiske.

tiske. Deiktiske størrelser er betegnelser på tider, steder eller personer i kommunikationsituationen.

I denne undersøgelse er det optalt hvor mange af sætningerne der indeholder deiktiske størrelser, og antallet er udregnet pr. 100 sætninger. I direkte tale er deiktis afhængig af den omtalte kommunikationsituation, men citater er ikke talt her.

B. Resultater

Tabel 20.1. Antallet af sætninger med deiktis pr. 100 sætninger, fordelt på køn og klasse.

Hyppeghed	Kvinder	Mænd	Talt	n = 711
Arbejdere	14,0	19,0	16,4	
Mellemlog	1,6	20,5	11,3	
Talt	7,5	19,8	13,6	Sp: 1,2

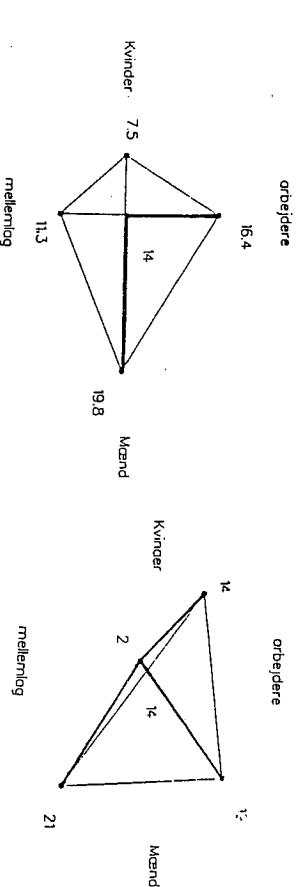
I denne tabel er der signifikant forskel på a:m, K:M, Km:Mm, Km:Ka, Km:Ma.

Tabel 20.2. Antallet af sætninger med deiktis pr. 100 sætninger fordelt på køn og interviewers køn.

Int. af kvinder	4,9	24,4	14,5
Int. af mænd	14,4	8,1	11,2
Int. af ligeperson			5,8
Int. af uligeperson			21,7

I denne tabel er der signifikant forskel på IL:IU, MIK:MIM, KIK:KIM.

Diagram 20.1. Sætninger med deiktis pr. 100 sætninger.

C. Tolkning
Resultaterne af optællingen af deiktiske størrelser kan resumeres således: mellemlogskvinder har færre deiktissætninger end nogen anden gruppe og i blandede interviewssituationer bruges der flere deiktissætninger end i situationer med samme køn.

Deiktiske størrelser hører til de vigtigste træk ved Bernsteins offentlige sprog og dermed restingerede kode. Den udprægede vurdering som Bernstein i sit ordvald tillægger de to koder vil jeg ikke tage for givet. Der er ikke noget mere differentieret eller elboreret ved at henvise situationsafhængigt til tider, steder og personer i situationen. Tværtimod er det på sin vis mere naturligt at henvise til tider, steder og personer i situationen ved deiktiske størrelser end at bruge absolutte henvisninger, når den umiddelbare modtager, interviewer, er til stede og altså kan opfatte de deiktiske henvisninger korrekt.

Deiktiske størrelser er dog ikke tegn på orientering mod situationen i mod sætning til absolutte henvisninger. Et par eksempler kan belyse problemet.

Og øh, jeg vil nok tro at hun måske på et eller andet tidspunkt eller i dette tidspunkt her siger til ham ...
M-6: 4

Øh, og så har vi det typiske billede igen.
M-6: 19
Ehh, ja, det tror jeg faktisk. Nej, jeg kan ikke rigtig kredsede den der ind. Så skal jeg til at have lidt mere tænketid, men øh, vi kan tage den anden der.
M-1: 5-1 ff
og så tror jeg nok han før grydens indhold i hovedet
K-7: 11

Personerne må en gang for alle have valgt om de vil henvise til tegneseriens billeder ved *det første billede*, *det andet billede* o.l. eller ved *her* og *der*. I andet tillæde må de have opgivet at fortælle til dem der evt. lytter til båndet og som ikke ser billederne (som instruktionen faktisk sagde). De vælger altså at tale til intervieweren og ikke til båndlytterne. På samme måde med personbetegnelserne, talerne må have valgt om de overhovedet vil omtale sig selv og deres problemer, eller om de - fordi det ikke kan vedkomme båndlytterne - helt vil undlade at omtale sig selv. Igen kan man se deiktisvalget som et valg af kommunikationssituation. Bruger man deiktis, taler man kun til intervieweren og opnår en mindre formel og mere solidariske situation, mens man ved at undgå deiktiske størrelser opretholder den universalistiske tale ('enhver kan som modtager forstå mig'), og dermed ikke indlader sig på fællesskab med intervieweren. *Hyppegheden af deiktiske størrelser kan helt på linje med sætningsadverbier og påhængs-ikke tolkes som noget der skaber solidaritet og fællesskab i nære rela-*

tioner. Deiksis er dog i sig selv et sammensat fænomen hvoraf de enkelte dele kan pege i forskellig retning. En del deiktiske former er således brugt i performative udtryk af typen *jeg tror at* ... og er således bundet til et mere pænt stilleje. Man kan også antage at en del af de deiktiske former består af ordene *jeg* og *mig*. Med brugen af dem er solidariteten og fællesskabet erstattet af egocenteringen og selvfremhævelsen. De to næste paragraffer handler om disse problemer.

§ 21. Performativ

Teorien om deiksis som er fremsat i § 20 bør modificeres på flere forskellige måder. Den første i forbindelse med performativer. *Et persontativ er en anførende sætning i præsens med jeg (eller noget der betyder det samme) som subjekt. Objekt for denne anførende sætning er så den sætning som skal siges: »jeg vil tro at hun på et eller andet tidspunkt ...«* Performativer angiver, som sætningsadverbialer, talerens propositionelle attityde, dvs. angiver hvorledes udsagnet i objektsætningen skal opfattes, om det er en uforbeholden påstand, om det er en forbeholden påstand (noget taleren tror), om det er en vurdering (noget taleren synes) eller hvad. Selve performativet er ikke nogen påstand eller noget udsagn om verden. *Performativet henviser kun til sig selv*; det at tro noget er ikke noget andet end det at sige at man tror det, man kan ikke skulle stå til regnskab for at man tror det, man kan blive stillet til regnskab for det man tror, men ikke for om det nu er rigtigt at det er tro man gør det. Denne særegenhed ved performative afgiver en nogenlunde håndterlig test for hvad der er performativer: performativer kan ikke benægtes. Forekommer der et *ikke* i forbindelse med performativet, benægter det betydningen af objektsætningen: *Og øh jeg ved ikke om de 10 minutter er gået, det tror jeg nu ikke de er, jeg tror ikke de er gået* betyder jeg tror de ikke er gået. *Jeg ved ikke om betyder jeg tror at ikke.*

Som performativer regnes altså anførende sætninger i præsens med *jeg* (eller et ord med samme betydning fx *man*) som subjekt, som ikke kan benægtes. Med til performativer regnes også udtryk som *man kan se at, det er tydeligt at*. Inkluderet i *man* er i disse tilfælde altid *jeg*, *man* er en pæn måde at sige *jeg* på. Og de personer det er tydeligt for må altid inkludere *mig*, men de er udeladt i dette udtryk. Mekanismen i disse udtryk er den samme: *det er ikke tydeligt om hun går ... = det lyder på at hun ikke går*. Se et par eksempler:

Og i baggrunden ser vi hvordan huset det flyder ... M-6: 24
Og øh, jeg ved ikke om de 10 minutter er gået, det tror jeg nu ikke de er. M-6: 25,26.

og øh, så ser jeg at han kritiserer det som hun laver M-14: 4
men så vidt jeg kan se, så snakker de eller diskuterer ... M-14: 7
jeg vil tro han kommer hjem fra arbejde ... K-7: 2
jeg tror hun siger den står på havregrød ... K-7: 7
og så *tror jeg* nok han får grydens indhold i hovedet K-7: 11
det er en mand der har ringet til hende *vil jeg tro* K-7: 23-3

Sætninger med performativ er talt op og andelen er udregnet pr. 100 sætninger.

B. Resultater

Tabel 21.1. Antallet af performativsætninger pr. 100 sætninger, fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	M = 715
Arbejdere	15,8	9,2	12,7	
Mellemlag	6,3	21,5	14,1	
Ialt	10,8	16,1	13,4	Sp = 1,3

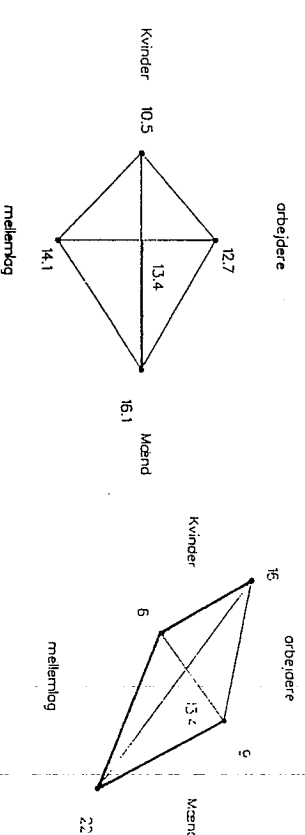
I denne tabel er der signifikant forskel på K:M, Mm:Km, Mm:Ma og Ka:Km.

Tabel 21.2. Antallet af performativsætninger pr. 100 sætninger, fordelt på køn og interviewere køn.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt
Int. af kvinder	7,9	18,1	12,9
Int. af mænd	18,6	11,1	14,8
Int. af ligeperson			8,8
Int. af uligeperson			18,2

I denne tabel er der signifikant forskel på IL:IU og KIM:KIK.

Diagram 21.2. Performativ sætninger pr. 100 sætninger.

C. Tolkning

Resultaterne af optællingen af performativsætninger kan resumeres således: *mellemagsmænd og arbejdskvinder har flere performativsætninger end mellemagskvinder og arbejdsmænd*. Performativsætningerne er hyppigere i blandede situationer end i situationer med samme køn.

Performativer griber på en ikke helt begribelig måde ind i både deiksisfordelingen og sætningsadverbierne. De udtrykker som sætningsadverbierne talerens holdning til udsagnet som udsagn og er dermed ofte forbundet med forbehold og usikkerhed. De indebærer oftest brugen af deiktiske størrelser og er dermed bundet til mere uformelle og fortrolige situationer. På den anden side er de i modsætning til sætningsadverbier karakteristiske for mere formelt og højtideligt sprog, *jeg lover dig hermed, jeg løber dig hermed*, eksempler der ofte nævnes som prototyper på performativer. Ganske givet er det at en del af de 20,5% af af Mm-sætningerne som indeholder deiksis, har fået denne deiksis fra performativet. Eller omvendt udtrykt: den deiksis som mellemagsmænd bruger, bruger de til performativer, mens det fx ikke kan gælde for arbejdermænd. På den anden side kan man se at mellemagsmænd og arbejderkvinder både ligger højt med performativ sætninger og med sætningsadverbier, eller anderledes udtrykt: mellemagskvinderne har hverken sætningsadverbier eller performativer. Mellemagskvinderne udtrykker altså overhovedet ikke deres propositionelle attitude, deres holdning til udsagnet som udsagn.

Performativer synes at udtrykke en mærkelig blanding af forbehold og formalitet, de udtrykker ikke som sætningsadverbier den uformelle forbehold, og ikke som deiksis i sig selv fortroligheden, *men det formelle forbehold*.

Hvis man ser på eksempler fra afsnit A, er det karakteristisk for performativ sætninger at de er lange og at de indeholder mindst én ledsætning og ofte flere. Performativ tvinger taleren til at udtrykke det væsentlige i grammatiske led sætninger og virker dermed formelle og skriftsproglige.

§ 22. Jeg

En anden side af deiksishyppigheden er hyppigheden af ordet *jeg/mig* de deiktiske størrelser. Fænomenet er meget let at definere præcis. *Det tælles ganske simpelt op hvor mange af sætningerne der indeholder ordene jeg og mig*. Det henviser til taleren (citatene er jo ikke med i denne optælling).

B. Resultater

Tabel 22.1. Antallet af sætninger med »jeg og mig« pr. 100 sætninger fordelt på køn og klasse.

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Arbejdere	8,2	11,8	9,9	
Mellemlag	1,6	9,0	5,4	
Ialt	4,7	10,2	7,4	$S_p = 1,0$

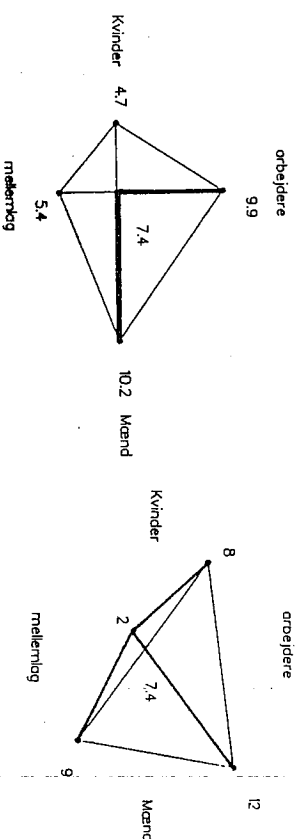
I denne tabel er der signifikant forskel på a:m, K:M, Km:Mm, Km:Ka og Km:Ma.

Tabel 22.2. Antallet af sætninger med »jeg og mig« pr. 100 sætninger, fordelt på køn og interviewers køn.

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt
Int. af kvinder	1,5	12,6	6,9
Int. af mænd	16,5	4,0	10,2
Int. af ligeperson			2,2
Int. af uligeperson			13,7

I denne tabel er der signifikant forskel på il:iU, MiK:Mm og KiK:KiM.

Diagram 22.1. Sætninger med »jeg og mig« pr. 100 sætninger.

C. Tolkning

Man kan også undersøge hvor stor en del af deiksishyppigheden der hænger sammen med om talen af egen person. Eskil Hanssen har i artiklen *JEG, DU og de andre* i Else Ryen: *Språk og Kjønn*, 1976 Oslo, prøvet at skelne mellem en ego-orientering som er præget af 1. person ental og

flertal og en egocentrering der kun bruger 1. person ental. Hanssen fandt at mændene, og drengene fra Østkanten brugte relative flere entals 1. persons pronominer end kvinder og piger. Han tolker det således at drengene, mændene er mere optaget af sig selv end af deres gruppe, og opfatter sig selv som en der selv tager afgørelser o.l.

Det er også en almindelig udbredt regel at man fx ikke må begynde et brev med ordet *jeg*, (hvad der ellers ville være meget naturligt) fordi det ville være uhøfligt og for selvpromoverende.

Resultaterne af optællingen af *jeg*-sætninger kan resumeres således: *arbejdsmænd har flere jeg-sætninger, og mellemkøkvindene færre end andre*, eller anderledes udtrykt: arbejdere flere end mellemag, mænd flere end kvinder og de to faktorer er nogenlunde lige vigtige. Blandede situationer synes at føre *jeg*-hyppigheden.

Det skal nævnes at man også kunne opgøre *jeg*-hyppigheden på en anden og måske mere naturlig måde. Man kunne udregne hyppigheden af ordet *jeg*, ikke i forhold til antallet af helsetninger, men i forhold til antallet af ord i materialet. Tendensen vil imidlertid blive den samme. Hele materialet (dog med en lidt anderledes afgrænsning af teksterne) er af stud. mag. Jens Erlandsen undersøgt datamatisk bl.a. for ordfrekvenser. Resultatet af hans undersøgelse er følgende:

Tabel 22.3. Antallet af ordet 'jeg og mig' pr. 100 ord, fordelt på køn og klasse.

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 8905
Arbejdere	1,02	1,92	1,49	
Mellemag	0,63	1,29	0,97	
Ialt	0,77	1,52	1,16	$S_p = 0,04$

I denne tabel er der signifikant forskel på a:m, K:M, Ma:mM, Mm:Km, Ka:Km, Ma:Km.

Som resume: arbejdere bruger hyppigere *jeg* end mellemag, mænd hyppigere end kvinder, de to faktorer synes nogenlunde lige vigtige (Jens Erlandsens materiale er alleveret som materiale til mundtlig eksamen og er ikke offentliggjort.)

En stor del af arbejdsmændene hyppige deksisbrug består altså i hyppig *jeg*-brug. Derved er tolkningen af deksis åben også for egocentrering og mindre prænt sprog, ikke autoriseret stil.

§ 23. Kløvning

Kløvning er en grammatisk konstruktion hvor et led fra en sætning kløves ud og anbringes i en det-er sætning foran resten af sætningen: det er Peter der giver Ulla bogen, der er Ulla Peter giver bogen, det er bogen Peter giver Ulla. Med til kløvning regnes også den såkaldte pseudokløvning: Hvad Peter gav Ulla var en bog. Helsetninger med en kløvning er så optalt pr. 100 sætninger.

B. Resultater

Tabel 23.1. Antallet af sætninger med kløvning pr. 100 sætninger fordelt på køn og klasse.

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Arbejdere	4,7	1,3	3,1	
Mellemag	5,2	3,0	4,1	
Ialt	5,0	2,3	3,6	$S_p: 0,7$

I denne tabel er ingen forskelle signifikante.

C. Tolkning

Der er i optællingerne i materialet ikke fundet nogen forskelle.

Kløvning bruges når en stor del af sætningens information gøres til emne og kun en lille del er ny information; det udkløvede er den nye information. Kløvning kræver altså stor situationsbevidsthed, taleren skal have løbende bevidsthed om hvad modtageren kan opfatte som kendt og muligt emne for en sætning. Kløvningshyppighed kunne man så forvente ville hænge sammen med fundamentets størrelse og påhængsikke.

Antallet af kløvninger er imidlertid generelt i materialet så lav på grund af tekstens monologiske karakter at der ikke viser sig nogen signifikante forskelle.

Jeg opfatter ikke resultatet som en forkastelse af teorien, og tendensen er i den forventede retning af at kvinder har flere end mænd.

§ 24. Vurderinger

Det er vist den mest udbredte opfattelse af forskellen på kvinders og mænds tale at kvinder er mere følsomme og emotivt orienterede, mens mænd er ufølsomme og mere kognitivt orienterede. Det kan være svært at indfange denne forskel kvantitativt, men sproghandlingsteorien til-

byder en mulighed for med rimelig sikkerhed at optælle de to typer af sproghandlinger.

Sproghandlingsteorien er ikke én ting, men de teoretiske overvejelser der fremsættes i Searle: *Speech Acts* 1970, Cambridge og Habermas: *Was heißt Universalpragmatik?* i K-O Apel: *Sprachpragmatik und Philosophie*, 1976 Frankfurt, har alligevel et sådant fællespræg og en sådan gennemslagskraft, at det ikke synes umuligt på grundlag heraf at lave nogle operative definitioner på forskellige typer af sproghandlinger. Hos Habermas foreslås det at man skelner mellem 3 typer af sproghandlinger: konstatierende, repræsenterende og regulerende sproghandlinger. (Se også en bearbejdning af Habermas' teorien i Ole Togeby: *Om sprog*, 1977, Kbh.). I konstatierende sproghandlinger er det udvalgte sandheds-værdi der fremhæves. Konstatierende sproghandlinger imødegås med benægtelser. I repræsenterende sproghandlinger er det den vedehæftige selvfremsstilling der tematiseres. Repræsenterende sproghandlinger kan ikke imødegås med benægtelser, men ved et nyt repræsenterende sproghandlinger fra samtalepartnerens side. I regulerende sproghandlinger er det normerne for partnerens fremtidige handlinger der tematiseres, regulerende sproghandlinger regulerer partnerens fremtidige handlinger. Regulerende sproghandlinger imødegås ved at modtageren ikke udfører handlingen. I denne paragraf skal det undersøges hvor hyppige repræsenterende sproghandlinger er i forhold til det samlede antal sætninger. Citater er som sædvanlig holdt uden for. Som en mere naturlig sprogbrug vil jeg kalde repræsenterende sproghandlinger for vurderinger. *En vurdering er altså en ytring som tematiserer afsenderens intentioner, holdninger, indstillinger og ønsker. Dens sandhed kan ikke diskuteres ved henvisning til sagforhold, alene afsenderens vederhæftighed er garantien.* En ren syntaktisk test kan afgøre om en given ytring er en vurdering: Kan man efter ytringen tilføje: – *synes jeg*, er det en vurdering, efter konstateringer og reguleringer kan man ikke tilføje *synes jeg*. Efter konstateringer kan man som regel tilføje – *tror jeg*, *ser jeg* eller *ved jeg*, det kan man ikke efter vurderinger. Et par eksempler:

Typisk for en mand: hænderne ned i bukselommen mens at

vor mor står og rører i gryderne

Der er ikke noget at sige til at man ser forjamsket ud når man

står der og ser at ens kone er i gang med madlavningen K-14: 2

Og de lignet selvfølgelig hinanden, de to tegneserier K-14, 2-8

Jeg kan ikke rigtig forklare det nærmere

Det er jo, det er typisk

Og den anden tegneserie, den har jeg lidt sværere ved at tyde M-14: 6

K-14: 1

M-1: 2-1

M-4: 5-8

I alle disse tilfælde kan man ved at tilføje – *synes jeg* få naturlige og acceptable sætninger i situationen. Det kan man derimod ikke i følgende række af konstatierende ytringer:

Telefonen ringer

det er jo det der sker dagligdags ...

M-14: 8

M-4: 3-2

Bemærk at man ikke kan tilføje *synes jeg* i situationen hvor M-4 taler om Poeten og Lillemors dagligdag, og ikke om sin egen. Han *tror* at det er tegneseriefigurerne dagligdag, men kunne godt *synes* at det var hans egen.

hun ser meget skuffet ud i hovedet fordi at hans mor bagte bedre kage end hende, selvfølgelig, ikke.

M-1: 3-2

M-1 kan selvfølgelig godt *synes* at hun ser skuffet ud, hvis det var en virkelig person, men for det første er det en tegning hvor han kan *tro* at hun skal se skuffet ud *fordi* det og det og det, det kan man ikke *synes* noget om. Nuancerne er hårfine, og det er de i langt de fleste tilfælde.

og så bliver hun ondskabstuld og kaster al maden i hovedet på ham.

K-15: 1-7

Her kan man tilføje et – *kan jeg se*, men ikke et *synes jeg*.

Men æh, gå hen og hjælpe hende, det er ikke sagen.

K-14: 3

Kvinder siger selvfølgelig mest, som sådan nogle gør.

M-18: 16

Da det er Poeten det ikke er sagen for, kan det kun være noget K-14 *tror*, ikke noget hun *synes*.

Optællingen af vurderingen er nok den optælling på materialet som er mest usikker. I næsten hver eneste tilfælde skal der laves en acceptabilitetsprøve af den omtalte art, og det er ikke altid andre ville tælle som jeg har gjort det. Flere studenter på mit hold har prøvet at tælle, men de er ikke kommet til de samme resultater som jeg. Men det er dog ikke afgørende, for det kan skyldes manglende instruktion og fortrolighed med den operative definition. Det væsentlige er om jeg i mine optællinger kan være konsekvent og bedømme ensartede sætninger på samme måde i alles tekster.

Definitionen tager hensyn til det fænomen at den samme sætning kan fungere som én type sproghandling i én situation, men som en anden i en anden situation. Det testen går ud på er om personen der siger ytringen, i situationen kunne have tilføjet *synes jeg* – uden at meningen var blevet ændret.

B. Resultater

Tabel 24.1. Antallet af vurderinger pr. 100 sætninger, fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Arbejdere	5,8	13,0	9,3	
Mellemag	7,9	1,0	4,1	
Ialt	6,6	6,2	6,4	Fh: 0,9

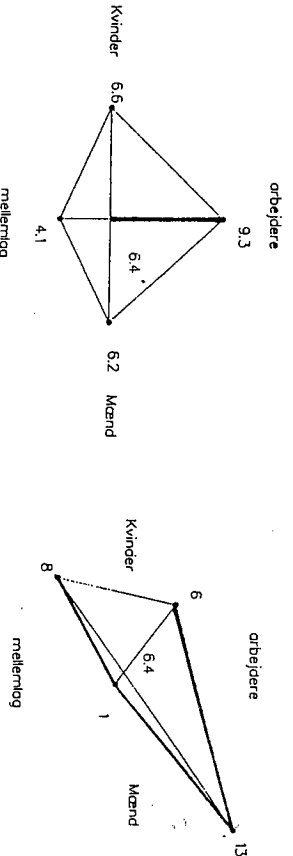
I denne tabel er der signifikant forskel på a:m, Km, Mm, Ma:Ka og Ma:Mm.

Tabel 24.2. Antallet af vurderinger pr. 100 sætninger, fordelt på køn og interviewers køn.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt
Int. af kvinder	7,2	7,9	7,5
Int. af mænd	5,2	2,0	3,6
Int. af ligeperson			5,8
Int. af uligeperson			7,1

I denne tabel er der signifikant forskel på Ml:K-Ml:M.

Diagram 24.1. Vurderinger pr. 100 sætninger.

C. Tolkning
Kvinder har ikke (som ventet) flere vurderinger end mænd, men mellem-lagsmændene har specielt få og arbejdermænd særligt mange og arbejdere har flere end mellemag. Mænd har flere vurderinger når de interviewes af kvinder end når de interviewes af mænd.

Hele fordommen om kvinders følsomhed og mænds forstandorientering bliver ikke bekræftet, men den ene del bliver. Mellemlagsmændene synes ikke at tillade sig selv at synes ret meget. De er sproglige Humphrey Bogart typer. Det overraskende er nok at arbejdermændene til gengæld mener mere om tingene end kvinderne.

Man kan i eksemplerne se en vis forskel i hvad vurderinger kan bruges til. De kan bruges til at vurdere tegneseriefikturen og deres handlinger: *Typisk for en mand*, eller de kan bruges til at vurdere taleren selv: *Jeg kan ikke rigtig forklare det nærmere*, eller (hvad der måske er det samme som det foregående) til at vurdere den opgave som personerne er stillet overfor: *den anden tegneserie*, *den har jeg lidt sværere ved at lyde*. Disse forskelle må jeg dog opgive at give definitioner for og tælle op. Om kvinder bruger vurderinger til en ting, og arbejdsmænds vurderingerne til noget andet, kan altså ikke afgøres.

Forskellen er imidlertid vigtig, vurderingen af personerne er tydeligvis et tegn på overlegenhed og tryghed ved situationen, mens vurdering af opgaven og sig selv er knyttet til usikkerhed og underlegenhedsfølelse. Tolkningen af mange vurderinger må altså stå hen i mellem disse to muligheder. Derimod er manglerne på vurderinger tydeligvis et rollemærke: »vi taler om realiteter, ikke om fornemmelser». I denne forbindelse er formuleringen i titlen på denne bog meget talende: *Kvinden siger sub-følgelig mest* – som sådan nogle gør. Ikke blot er det – som beskrevet i § 9, og som man kan se på billederne i tegneserien – forkert, men det interessante er den skræmsikkerhed denne fordom udtales med. M-18 kunne have sagt: *Jeg synes det er typisk kvindeligt at kvinden taler så meget*. Denne sætning ville sige det samme som den han faktisk siger, men den ville lade spørgsmålet være åbent for at andre kunne have andre vurderinger af det fænomen. Der er altså ikke blot skræmsikkerhed i formuleringsmåden, men også bluff. Ved at sige sine ting med større sikkerhed end der er belæg for, kan han overbevise mere end han burde. På denne måde er mellem-lagsmændenes vurderingsundgåelse en vigtig del af deres ambition.

§ 25. Reguleringer

Reguleringer er sproghandlinger der tematiserer samtalepartnernes fremtidige handlinger. Typiske regulerende sproghandlinger er løfter, påbud, forbud, afslag på anmodninger. Til reguleringer regnes også spørgsmål, som kan opfattes som en anmodning om at den anden vil give en oplysning. Regulerende sproghandlinger er replikkalkere, de kræver en reaktion fra den anden part, eller replikbhære, de bekræfter at taleren har ordet.

Reguleringer kan defineres som ytringer der regulerer samtalepart-nemes fremtidige adfærd, herunder sproglige adfærd. De opretter altid en form for norm for partene og de er derfor ofte i randen af en replik.

- Er der noget du vil spørge om? M-4: 5-9

Om den samme?

I: Ja, det kan du også godt!

M-4: - Snakke noget mere?

M-4: 4,5-1

- Det var I'eren. (P)

M-19: 12

- Det var 2'eren. (P)

M-19: 19

- Det var den ene. Og den anden det er:

M-8: 8,9

- Hvis jeg skal agitere at være ham, jo

M-3: 6,1,2

- Sluk bare!

K-17: 14

- Det er sådan hvad jeg kan få ud af de her

K-1: 24

Det sidst eksempel viser hvor svært det er at afgøre om en ytring er en vurdering eller en indirekte regulering. Man kan jo nemlig regulere den andens adfærd ved at fortælle om sin vurdering i en situation hvor modtageren ikke kan se anden relevans i ytringen end at den skal regulere adfærd. Den klassiske indirekte ordre er: *Her er koldt* i betydningen 'luk vinduet!' Jeg tolker K-1's sidste ytring som en bøn af typen 'må jeg holde op nu' også fordi der er replikskifte og intervieweren svarer: *Det er i orden*. Her har der igen været et par tilfælde hvor afgørelsen har været afhængig af et skøn, men der er ikke mange. De fleste er regulære spørgsmål eller annonceringer om at nu går taleren over til næste tegneserie.

Reguleringerne er opalt og opgjort pr. 100 sætninger igen selvfølgelig uden for titel.

B. Resultater

Tabel 25.1. Antal reguleringer pr. 100 sætninger, fordelt på køn og klasse.

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 715
Arbejdere	2,9	11,1	6,8	
Mellem-lag	2,1	6,5	4,3	
Ialt	2,5	8,5	4,3	Sp = 0,9

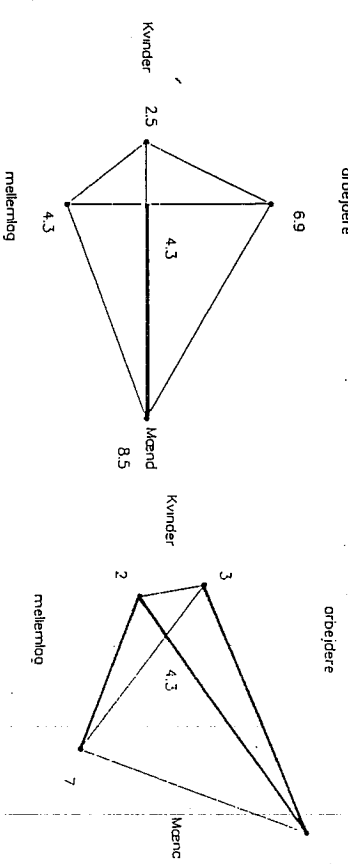
I denne tabel er der signifikant forskel på K:M, Ka:Ma og Km:Mm.

Tabel 25.2. Antal reguleringer pr. 100 sætninger, fordelt på køn og interviewers køn.

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt
Int. af kvinder	1,5	9,8	5,6
Int. af mænd	5,2	5,1	5,1
Int. af ligeperson			2,5
Int. af uligeperson			8,5

I denne tabel er der signifikant forskel på I:IU.

Diagram 25.1. Reguleringer pr. 100 sætninger.

C. Tolkning

Resultaterne af optællingen af reguleringer kan resumeres således: *mænd og specielt arbejdermænd har stor hyppighed af reguleringer. I blandede situationer bruger personen også hyppigere reguleringer end i situationer med samme køn.*

Mange reguleringer må afgjort opfattes som et forsøg på dominans i situationen, eller snarere mindre dominerethed. Intervieweren er den der kan åbne og lukke samtalen, tildele ordet og tage ordet - pr. definition. Hvergang personen med en regulering forsøger at styre noget af samtalen, er det i modstand mod denne dominansnorm. *Mænd og specielt arbejdermænd gør altså mest opvør mod den ved interaktionsformen definerede interviewersdominans.*

§ 26. Omtalen af Poeten og Lillemor

Til rækken af sproglige træk som er undersøgt i det beskrevne materiale, skal føjes en række træk som er undersøgt af Jens Erlandsen i et materi-

ale der næsten er det samme som mit. De samme tekster, dvs. de samme båndudskrifter er af ham behandlet datamatisk med nogle muligheder som jeg ikke har haft. Dog er materialet ikke helt det samme. Én person, nemlig K-5 er ikke medtaget i Jens Erlandsens materiale, og én person har han medtaget som jeg ikke har haft adgang til, det drejer sig om en mellemagskvinde. Antallet af personer i de forskellige kategorier er altså følgende:

Tabel 26.1. Antal personer i Jens Erlandsens undersøgelse fordelt på køn og klasse.

Antal personer	Kvinder	Mænd	Ialt
Arbejdere	7	9	16
Mellemlag	11	10	21
Ialt	18	19	37

Jens Erlandsen har blandt andet foretaget ordhyppighedsundersøgelse i materialet. Han har således opstillet hyppighedslistor for hver enkelt person, for hver af de 4 kategorier og for mænd og kvinder. I det følgende skal nogle fænomener som kan fremanalyseres af disse hyppighedslistor beskrives.

A. For det første kan man undersøge *hvorledes de forskellige forsøgspersoner omtaler Poeten og Lillemor i tegneserien*. De gør det ikke på samme måde. I den følgende opstilling kan man se for hver gruppe af personer hvilke ord de har brugt til omtale af tegneseriens personer, hvilken rang de pågældende ord har på hyppighedslisten for gruppens materiale, og antallet af gange ordet forekommer i hele gruppens materiale. (tabel 26.2).

Alle grupper anvender ordene *han* og *hun* som de hyppigste betegnelser der henviser til Poeten og Lillemor; det er der ikke noget overraskende ved. Men det er påfaldende at de kvindelige arbejdere som næsthyppigste betegnelse har *ham* og *hende* og som de første ikke-pronominale betegnelser *Poeten* og *kone*, mens arbejdermændene har henholdsvis *ham* og *konen* og *manden* og *konen*, mellemagskvinderne: *Poeten* og *Lillemor* og *Poeten* og *Lillemor*, og mellemagsmændene *manden* og *konen* og *manden* og *konen*. Det overskues måske lettest i et skema, se tabel 26.3.

Tolkningen af dette forhold kræver nok at man splitter talte op på en

Tabel 26.2. Ord som omtaler Poeten og Lillemor, deres rang og antal forekomster, fordelt på køn og klasse.

ord omtalt	Poeten	Kvinder Lillemor	Poeten	Mænd Lillemor
arbejd.	2 <i>han</i> 68 19 <i>ham</i> 14	8 <i>hun</i> 34 24 <i>hende</i> 13	4 <i>han</i> 50 23 <i>ham</i> 15 43 <i>hans</i> 8	7 <i>hun</i> 35 67 <i>konen</i> 5 78 <i>hende</i> 4 110 <i>Lillemor</i> 3
	37 <i>Poeten</i> 10 51 <i>hans</i> 7 86 <i>mand</i> 4	143 <i>kone</i> 2 <i>konen</i> 2 <i>kvinde</i> 2 <i>kvinde</i> 2	111 <i>manden</i> 3 159 <i>Poeten</i> 2	158 <i>pige</i> 2 206 <i>damen</i> 1
	<i>manden</i> 2		<i>furmand</i> 1 <i>mandens</i> 1	<i>kone</i> 1
mell.	3 <i>han</i> 99 22 <i>Poeten</i> 20 25 <i>ham</i> 19	5 <i>hun</i> 80 26 <i>Lillemor</i> 19 32 <i>hende</i> 17	3 <i>han</i> 88 27 <i>manden</i> 24 37 <i>Poeten</i> 18 38 <i>ham</i> 17	9 <i>hun</i> 48 22 <i>konen</i> 27 39 <i>hende</i> 16
	60 <i>hans</i> 9 80 <i>manden</i> 7	87 <i>hendes</i> 6 <i>konen</i> 6	49 <i>hans</i> 12	50 <i>Lillemor</i> 12 86 <i>hendes</i> 6
	144 <i>mand</i> 3 403 <i>mandens</i> 1 Poet 1	105 <i>mand</i> 5		127 <i>kone</i> 4 dame 2 damen 2
			<i>Poetens</i> 2	<i>kvinden</i> 1
			<i>Poet</i> 1	

Alle grupper i dette skema anvender *han* og *hun* som de hyppigste betegnelser der henviser til Poeten og Lillemor.

Tabel 26.3. Næsthyppigste ord der omtaler Poeten og Lillemor fordelt på køn og klasse:

ord	Kvinder	Mænd
arbejdere	<i>ham</i> og <i>hende</i> (<i>Lillemor</i>)	<i>han</i> og <i>konen</i>
mellemlag	<i>Poeten</i> og <i>Lillemor</i>	<i>manden</i> og <i>konen</i>

anden led, men det kan straks konstateres at ordet *konen* åbenbart falder lettere på tungen af mændene end hos kvinderne. Af tabel 26.2 kan man endvidere se at kun mændene anvender ordet *damen* om Lillemor, mens kun arbejderkvinderne anvender ordet *kvinde*. Det må helt klart hænge sammen med den nedvurdering der ligger af personen ved brugen af ordet *dane* og til en vis grad ved brugen af ordet *konen*. Ordet *dane* har tydelige seksuelle associationer og ordet *kone* er defineret ved sin ægtekæbelige relation til manden på en måde som *mand* ikke er det til konen. Det er altså en betegnelse der fremhæver det sekundære ved kvinden og afhængigheden af den anden part. Omvendt er ordet *kvinde* defineret ved uafhængighed af de sociale relationer og dette kan arbejdermændene ikke anvende om Lillemor. Kun arbejdermændene anvender ordene *Farmmand* og *pige* og det må også antages at nogle arbejdermænd ikke bruger ordet *lillemor* som et egennavn men som et fællesnavn som man kan bruge om en hvilken som helst gift kvinde.

Konklusionen på denne første gennemgang af tabel 26.2 må altså blive dem at *mænd især anvender den skævhed som sprogets system udgør i omstalten af kvinder og mænd der er gift: mand-kone og at de mere nedværdigende udtryk kun anvendes af mænd*. Asymmetrierne i sproget bæres altså mest af mændenes sprog, næsten ikke af kvindernes. Man kan jo så også diskutere om asymmetrien overhovedet findes i sproget, men det kan ikke på dette grundlag afvises for også kvinderne bruger ordet *konen*.

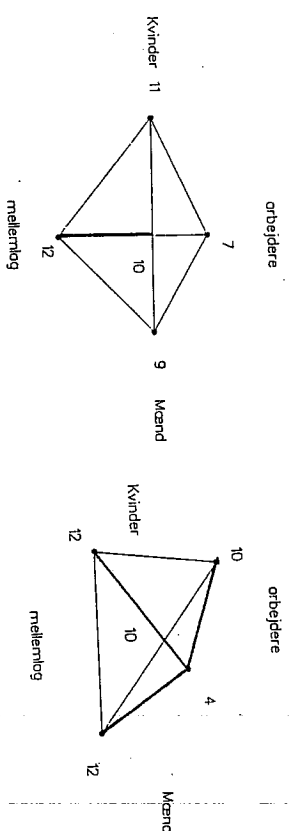
B. Det kan også at tabel 26.2 ses at nogle bruger navnene *Poeten* og *Lillemor*, *mere end andre som så kalder dem med almindelige fællesnavne*. Dette kan trækkes ud i en særlig tabel således:

Tabel 26.4. Antallet af forekomsten af ordene »Poeten og Lillemor« i forhold til den totale forekomst af ord der refererer til disse personer.

Hyppeghed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 864
Arbejdere	10	4	7	
Mellemag	12	12	12	
Ialt	11	9	10	

I denne tabel er der signifikant forskel på Ma og Ka, Km, Mm og på a og m.

Diagram 26.1. Poeten og Lillemor pr. 100 referencer til disse personer.

Denne forskel kan nok til en vis grad forklares ved at tegneserien bringes i Berlingske Tiden og sikkert kendes af flere fra mellemaget end fra arbejderklassen. Men det kan ikke være hele for det er jo kun arbejdermændene som har særlig sjælden brug af disse ord. Arbejderkvinderne ligger næsten på linje med mellemagene. *Det må også ses som en protest mod at man skal kunne kende dem*. Det kan således tolkes på samme linje som en række andre træk som *en modnorm, en subkultur som består i at man afviser det som anlages at være den gældende norm*.

C. For det tredje kan det af tabel 26 ses at de to personer i tegneserien ikke omtales lige meget. Det hænger nok sammen med at Poeten taler på 8 af de 11 billeder, mens Lillemor kun taler på de 2 og handler på et tredje. *Poeten omtales 503 gange i hele materialet, mens Lillemor kun omtales 361 gange*. Men det er alligevel interessant at *de fire grupper ikke overtaler Poeten i lige høj grad*. Billederne kan altså give grundlag for forskellige vægtninger af personernes vigtighed:

Tabel 26.5. Poeten/Lillemor omtaleratio. Antal gange Poeten omtales hver gang Lillemor omtales 1 gang:

ratio	Kvinder	Mænd	Ialt
Arbejdere	1,51	1,47	1,50
Mellemag	1,21	1,48	1,34
Ialt	1,32	1,48	1,39

For at vise disse tal på en form så de kan sammenlignes med de andre

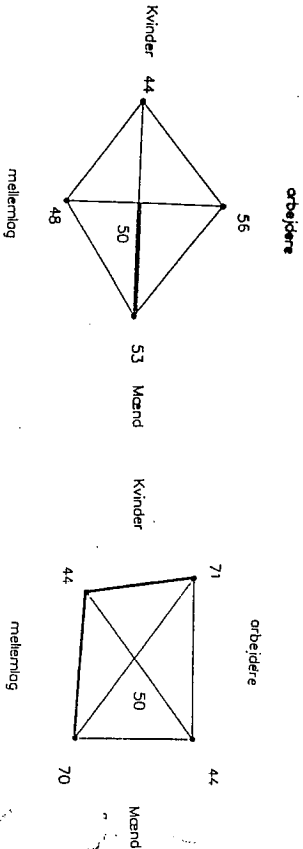
tal i denne undersøgelse kan man undersøge hvor mange personer i hver gruppe der er under det fælles midtal for P/L-ratioen på 1.4:

Tabel 26.6. Andel af personer som i deres Poeten/Lillemor-ratio ligger over radio-midttallet på 1.4:

Hyppeghed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 36
Arbejdere	71	44	56	
Mellemag	44	70	48	
Ialt	44	53	50	

I denne tabel er der signifikant forskel på Km:Mm, og på K:M, of på Ka:Km.

Diagram 26.2. Personer over Poeten/Lillemor-ratio-midttallet.

C. Tolkning

Tolkningen af disse to sidste tabeller er ikke problematisk. Mændene taler mere om Poeten og mindre om Lillemor end kvinderne. Den virkelighed som må være den samme for alle personene, nemlig tegneserien, tolkes altså af mændene i højere grad som bestående af mænd end af kvinderne. Det er dog også påfaldende at arbejderkvinderne ikke følger denne tendens, men tværtimod er dem der overprioriterer omtaler af Poeten mest, mens arbejdermændene oftere omtaler Lillemor end mellemagsmændene. Det kunne tyde på at mellemagene i højere grad kunne identificere sig med den person i tegneserien som har samme køn som dem selv end arbejderne – hvilket svarer nøje til hvor meget de må antages at kende tegneserien på forhånd.

§ 27. Metasprog

Ud fra Jens Erlandsens ordhyppighedsundersøgelse kan man også undersøge de forskellige grupper brug af metasprog. Med metasprog skal her forstås ord som refererer til tegneserien som tekstligt fænomen, ikke ord som refererer til personer eller handlinger i billederne, men ord der refererer til billederne som billeder. Det drejer sig i hele materialet om følgende ord: *billeder, serie, tegneserie, billeder, tegneserien, billederne, tegninger, strips, tegneseriene* læg mærke til at man i hyppighedslisten må regne det samme ord i to forskellige bøjningsformer som to forskellige enheder).

B. Resultater

Disse ord er ikke særlig hyppige. I absolute tal bruges de af personerne i de forskellige grupper som det fremgår af tabel 27.1.

Tabel 27.1. Antallet af metasproglige ord brugt af personerne, fordelt på køn og klasse.

Absolute tal	Kvinder	Mænd	Ialt	h = 60
Arbejdere	4	4	8	
Mellemag	18	34	52	
Ialt	22	38	60	

Man må imidlertid sammenholde disse absolute tal med antallet af ord som personerne i de pågældende grupper bruger i det hele taget:

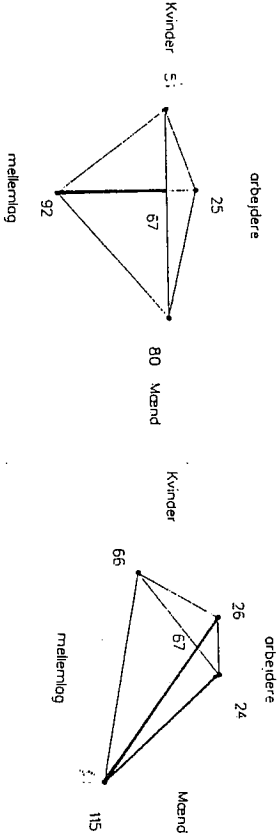
Tabel 27.2. Antallet af metasprogord pr. 100 ord, fordelt på køn og klasse:

Hyppeghed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 8905
Arbejdere	0,26	0,24	0,25	
Mellemag	0,66	1,15	0,92	
Ialt	0,51	0,80	0,67	

I denne tabel er der signifikant forskel på Mm:Ma, Mm:Ka og på a:m.

Tolkningen af disse tal kan ikke volde særlige problemer: mellemagene bruger flere metasprogord end arbejderne og det er især mellemagsmændene der bruger dem. Det kræver en vis form for øvelse og skoling at kunne betragte fiktion som en utidlig genstand som man kan analysere og omtale som så-

Diagram 27.1. Metasprogsord pr. 100 ord.

dan. Det er noget man lærer i skolen og især i gymnasieklasserne således at det på umiddelbar måde kan afspejle en fortrolighed med sådan byge opgave hos mellemagene.

§ 28. Ordforråd

Det nævnes ofte når man taler om folks sproglige evner og færdigheder at nogle har et større ordforråd end andre. Jens Erlandsens hyppighedsundersøgelser skulle give en forholdsvis god lejlighed til empirisk at undersøge om der er forskel på de fire persongrupper ordforråd.

Den første måde man kan tænke sig at undersøge dette problem på er ved at undersøge hvor mange forskellige ord hver person bruger til at fortælle sin historie. Antallet af løbende ord er undersøgt i § 9; her er der altså tale om *hvor mange af disse løbende ord som ikke har forekommet før i samme tekst*. Igen må man være opmærksom på at forskellige bøjningsformer af samme ord tæller som to forskellige enheder, mens homografer, dvs. ord som er forskellige i og med at de betyder forskellige ting og ville bøjes forskelligt i andre former, men som tilfældigvis staves ens, fx *så*, regnes som én enhed.

Resultatet opgøres så som gennemsnittet af det antal forskellige ord som personerne i gruppen bruger til at fortælle deres historie:

Tabel 28.1. Antallet af forskellige ord pr. tekst, fordelt på køn og klasse.

Middeltal	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 37
Arbejdere	112	93	101	
Mellemag	113	121	117	
Ialt	113	108	110	

Der er ingen forskelle i denne tabel der er signifikante.

Der er i denne tabel en vis tendens til at mellemagene aktiverede et større ordforråd til at fortælle historien end arbejderne, men ingen af forskellene er signifikante så man kan ikke sige at der er fundet nogen empirisk forskel på deres ordforråd. Tverrtimod kan man på grund af tallene hævde at der ikke er forskelle.

Denne påstand forstærkes af at forskellene meget let kan være et resultat af at mellemagsmændene bruger flere ord i det hele taget, altså flere løbende ord pr. tekst end arbejdermændene, (se § 9)). Det er jo nemlig klart at man bruger flere forskellige ord jo flere løbende ord man bruger selv om denne stigning bliver mindre og mindre jo længere teksten er. For at komme omkring dette problem kan man så undersøge hvor mange forskellige ord personerne har pr. 100 løbende ord.

Tabel 28.2. Antal forskellige ord pr. 100 løbende ord, fordelt på køn og klasse.

Hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 8905
Arbejdere	22,9	23,3		
Mellemag	20,2	18,9		
Ialt	15,7	15,7	11,5	

Der er i denne tabel signifikant forskel på Ma:Mm.

Som man kan se giver denne undersøgelse nærmest det modsatte resultat med hensyn til ordforrådet: arbejdermændene aktiverer et større ordforråd pr. løbende ord end mellemagsmændene. Imidlertid synes heller ikke dette tal at sige noget fornuftigt om ordforrådet, for tallene er øjensynligt omvendt proportionale med antallet af løbende ord, så den fremkomne forskel synes at måtte skyldes at mellemagsmændene bruger flere løbende ord end arbejdermændene, selvom forskellen ikke er signifikant. Man kan tydeligt se at nyordshyppigheden er meget lavere når man har sået grupperne sammen og betragter alle kvindernes tekst under ét.

Regner man i stedet ud hvad hver enkelt person har som nyordfrekvens og finder middeltallet for gruppepersonernes nyordsfrekvens, ændrer tallene sig dog ikke:

Tabel 28.3. Antal forskellige ord pr. 100 løbende ord pr. person i middeltal for gruppernes personer.

Middeltal af hyppighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 37
Arbejdere	48	52	50	
Mellemlag	48	46	47	
Ialt	48	46	48	

I denne tabel er ingen forskelle signifikante.

Også her gør det sig imidlertid gældende at mellemlagsmændene har lavest gennemsnitlig nyordfrekvens fordi de har flere løbende ord end de andre grupper i gennemsnit.

For at undersøge ordforrådet må man altså prøve at tage det fænomen ud at undersøgelsen at antallet af forskellige ord stiger med antallet af løbende ord. Plotter man Jens Erlandsens tal ud på et koordinatsystem hvor den lodrette akse er antallet af forskellige ord og den vandrette er antallet af løbende ord, viser det sig at der er et lineært forhold mellem disse to størrelser. Det viser sig at antallet af forskellige ord (y) er en funktion af antallet af løbende ord (x) efter følgende forhold:

$$y = 60 + \frac{x - 100}{3}$$

I forhold til denne generelle tendens kan man så regne ud hvor meget hver person og hver gruppe af personer afviger fra den generelle tendens.

Tabel 28.4. Differencen mellem antallet af forskellige ord og 60 plus en tredjedel af de løbende ord minus 100, fordelt på køn og klasse.

Middeltal	Kvinder	Mænd	Ialt
Arbejdere	+ 6,1	+ 1,6	+ 3,6
Mellemlag	+ 4,9	+ 14,0	+ 4,0
Ialt	+ 5,4	+ 6,6	0,0

Tallene i denne tabel kan måske mere præcist beskrives ved en formel:

$$\frac{\sum (y - (60 + \frac{x - 100}{3}))}{n}$$

Ingen forskelle i denne tabel er signifikante.

Selv om der i denne tabel angives nogle tal som kunne angive en forskel i gruppernes aktiverede ordforråd, og selvom der er en vis tendens til at kvinderne ligger over det forventede antal forskellige ord i forhold til de løbende ord, så kan man ikke på grundlag af disse tal konkludere at der er nogen forskel. Man kan heller ikke, da spredningen er for stor, konkludere at det ikke er nogen forskel på gruppernes aktiverede ordforråd.

Man kan nu prøve at undersøge ordforrådsproblemet på en lidt anden måde. Man kan af hyppighedslisterne se hvor mange procent af de løbende ord de 10 hyppigste ord udgør. Hvor meget af teksten udgøres altså af de 10 hyppigste ord, som jo ikke er særlig interessante eller varierende.

Af tabel 28.5 kan man se de 10 hyppigste ord i hver gruppes tekster og angivelse af hvor mange procent af den samlede tekst de udgør. Ordene er anført i rangorden.

Tabel 28.5. De ti hyppigste ords andel blandt de løbende ord, fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt
Arbejdere	og han så at i 32,6 er at er hun står der	og det at han så 29,9 er hun i jeg ikke	
Mellem-lag	og det han så hun 31,8 i er der der på	og det han i at 29,0 er på hun der på	
Ialt	og det han så hun 32,0 at i er er der på	og det han så 29,2 er på hun der på	og det han så at i hun er er på der

I denne tabel er der signifikant forskel på K:M.

Denne tabel kan tolkes således at kvinder bruger mere plads i deres tekster på de meningsfulde ord fra ranglistens øvre ende således at der bliver mindre variation i teksten hos dem end hos mændene.

Man kan også spørge hvor mange procent af teksten de første 20 ord på hyppighedsranglisten udgør. Det giver et lignende resultat.

Tabel 28.6. De 20 hyppigste ords andel blandt de løbende ord, fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 8905
Arbejdere	43,6	43,4		
Mellem-lag	42,9	41,9		
Ialt	42,7	41,6	41,6	

For at relativere disse tal lidt kan man også undersøge hvor mange ord der kun forekommer én gang af det samlede antal forskellige ord:

Tabel 28.7. Antal ord som forekommer én gang pr. 100 forskellige forekomne ord.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 1025
Arbejdere	52	53		
Mellem-lag	55	51		
Ialt	50	52	48	

Som man kan se af denne sidste tabel vil tallene ikke alene være afhængige af hvor mange én-gangsord der forekommer men også af hvor mange forskellige ord der forekommer og hvor mange løbende ord der er. De mellemlegskvinder som efter tabel 28.5 skulle have mindst variation, kan efter tabel 28.7 siges at have mest variation.

Dét ser ud til at man ikke kan få hold på nogen rimelig bestemmelse af hvad ordforråd, aktiveret ordforråd, ordforrådsvariation eller ordforrådsformighed egentlig bør være. Tallene lader sig ikke løse op, og der er kun få og små forskelle grupperne imellem. Den teoretiske usikkerhed, og besværet med at definere ordforråd uafhængigt af snakkesagelighed, gør at man ikke blot ikke kan konkludere at nogen har større ordforråd end andre, men også at man heller ikke kan konkludere at grupperne aktiverer et lige stort ordforråd. Det eneste der står fast efter disse overvejelser er dette at man ikke kan undersøge folks ordforråd med et tekstkorpus som det foreliggende. Før det af nogen er vist hvorledes man med rimelighed kan definere og måle folks ordforråd, bør man derfor lade være at udtale sig om det.

§ 29. Abstraktionsniveauet i billedtest

De samme forsøgspersoner har været brugt til andre tests end de omtalte. To studerende, Kirsten Stenberg Jensen og Vivian Jensen har be-
arbejdet den billedtest som man kan se materialet til i § 5. Forsøgsperso-
ner fik vist et ark med en række billeder, fx en farveprøve, et billede af
en bil af et bestemt mærke (fotografi). Under hvert billede stod der så en
sætning hvori betegnelsen for det man så på billedet kunne indsættes, fx:
Se, jeg har lige malet min cykel _____ eller: Vi har fået
_____ . Personerne kunne nu vælge forskellige ord til at betegne

den genstand man kunne se på billedet, de kunne fx vælge at kalde farven *blå* eller *marineblå*, de kunne fx vælge at kalde bilen for *bil*, *vogn*, *ny bil*, *Citroën* eller måske en endnu mere præcis betegnelse. Forskellen på svarene er den at de *første* er mere abstrakte, mens de senere er mere konkrete eller *specificerede*. De første har et større begrebsomfang, dvs. omfange af den klasse af genstande som betegnes ved ordet er større, og et mindre begrebsindhold, dvs. antallet af semantiske komponenter i ordet er mindre. Det er ikke alt blå der er marineblåt, men omvendt er alt marineblåt også blå.

Denne undersøgelse har vi lavet efter en ide fra Robin Lakoff, som i *Language and woman's place*, 1975, New York, skriver:

Kvinder skelner meget mere præcist ved betegnelse af farver end mænd. (...) kvinder forventes ikke at tage beslutninger om vigtige sager, som hvilket slags job man skal have, de er henrykt til ikke-vigtige beslutninger som erstating. At afgøre om navnet på en farve er *lauren-del* eller *gråblå* (mauve) er sådan en erstating.

Vi forestillede os at de måske kunne afhænge af hvilke emner man talte om, om mænd eller kvinder skelnede mest og brugte mest konkrete betegnelser. Man kunne forestille sig et apartheit system hvor mænd ville omtale fx biler mere konkret, mens kvinder ville omtale flere farvenuancer.

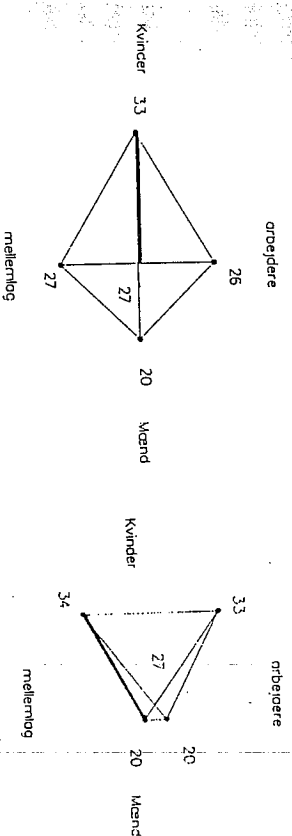
I Jensen & Jensens undersøgelse viste det sig at kvinderne i undersøgelsen generelt brugte mere konkrete betegnelser end mændene. Inden for hvert enkelt billede er der ikke forskelle som er statistisk signifikant, men lægger man tallene for alle billedtestene sammen var resultatet følgende:

Tabel 29.1. Antallet af konkrete ord pr. 100 ord, fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 320
Arbejdere	32,5	20,0	26,3	
Mellemag	33,8	20,0	26,9	
Ialt	33,1	20,0	26,6	Sh = 2,4

I denne tabel er der signifikant forskel på Km-Mm og K-M.

Diagram 29.1. Konkrete ord pr. 100 ord i billedtest.

Afgørelsen af hvad der er konkret er som regel ganske uproblematisk. Ordene *dyb klar alnuvblå*, *kornblonsblå* er fx mere konkrete end *blå* i det første eksempel. *Skoletaske* er fx mere konkret end *taske* og *mappe*, *PH-lampe* og *hængelampe* er mere konkret end *lampe*. *rødt mørkt/sorte tulipaner* er mere konkrete end *tulipaner* og *blonsier*, *Citroën* er mere konkret end *bil* og *vogn*, *stopur* og *køkkenur* mere konkret end *ur*, *herskabsvilla*, *kempervilla*, *palads*, *palævilla* er mere konkret end *hus* og *villa*, *cockerspaniel* mere konkret end *hund*. Det eneste problem ved optællingen er de tilfælde ved uret hvor folk ikke kunne se hvad det var, fx *meglet sne*, *kapseldækket*, *omdrejningsstæler*. Disse betegnelser er regnet som ikke-konkrete.

Tolkningen af disse tal er ikke så simpel som Lakoff lader ane. Om det er vigtigt at bruge abstrakter eller konkrete, kan ikke afhænge af om personerne er betydningsfulde eller ej. Valget af abstraktionsgrad må hænge sammen med talerens råderum i situationen, vil man som en lovtekst referere til alle tænkelige tilfælde af en bestemt fænomen kan man bruge abstrakte betegnelser, men vil man ikke referere til noget ud over samtalsituationen, kan man bruge konkrete betegnelser eller deiktiske størrelser.

Tallene viser imidlertid at der ikke er forskel på områderne. Det er ikke således at kvinderne er mere konkrete ved fx farver og mere abstrakte ved bilen. Det er en jævn tendens at kvinderne er mere konkrete. Ved bilen var fx 50% af kvindesvarene konkrete mens kun 25% af mændenes svar er det.

Svarene kan også være afhængige af de sætningsgrammer som ordene skulle sættes ind i. Sætningsrammen til den blå farve, *Se, jeg har lige malet min cykel* var nok ikke så befordrende for konkretiseringer som hvis der havde stået: *se, jeg har fået malet min væg*. Men vilkårene har jo været de samme for alle grupper.

Gode tekster skal have en blanding af abstrakte og konkrete betegnelser. For abstrakt formulerede tekster bliver kedelige og vedkommende, konkrete tekster bliver flimrede og sammenhængsløse. Et af de vigtigste tekststruktureringsprincipper består i at man skal veksle mellem abstrakte og konkrete formuleringer af det samme.

Men der er nok en tendens til at det abstrakte har mest prestige, det hører til det offentlige sprog, det er fx karakteristisk for kancellistil at den er meget abstrakt, det er det der indlæres og præmieres i skolens danskundervisning. Derfor kan generelt abstrakte betegnelser for de fleste stå som finere eller bedre end de konkrete.

På den anden side står selve opgavesituationen, hvor forsøgspersonen skal præstere noget på en dimension som hun eller han ikke kender. For de fleste vil det nok være sandsynligt at det gælder om at være mere præcis, at det er rigtigere at sige *hulpan* end *blomst* fordi det kan være mere forkert. Det er vel også en erfaring fra prøver i skolen.

Resultatet af undersøgelsen er på sin vis klart nok: *kvindene brugte mere konkrete betegnelser om genstandene på billederne end mændene*. Men hvad det hænger sammen med kan ikke siges at være klart. Mit bedste bud er dette: *Mændene er mere orienteret mod det offentlige prestigebærende sprog, mens kvinderne er mere orienteret mod at løse opgaven korrekt*.

§ 30. Ordassociationer

Også en almindelig associationstest har forsøgspersonerne været igennem. En studerende, Inge-Lise Overballe, har bearbejdet dette materiale. Det følgende er et referat af hendes afløsningsopgave om emnet.

Hver forsøgsperson fik et ark papir hvor der stod:

Læs hver af de følgende ord ét ad gangen. Notér for hvert ord det første ord du kommer i tanke om ved at læse det. Det skal være umiddelbart intuitivt og uden begrundelse. VREDE KVINDE DRENG LYSERØD FATTIG MAND SORG PENGES FRITID PIGE KARRIERE SORT KEDSOMHED LYKKE.

Responsordene, svarordene, kan rubriceres efter igennem årene ret indarbejdede principper. G. A. Miller foreslår fx i sin bog *Language and Communication*, New York 1963, følgende kategorier til at beskrive svartypene: sideordnet: *mand-dreng* kontrast: *kvinde-mand*, synonym: *lys rød-pink*, overordnet: *mand-menneske*, adj-subst.: *sort-kal*, verber: *lykke - at have det rart*, grænsefællesskab: *lykke-Mallorca*, substantiv-adj.: *lykke-stor*, årsag-virkning: *karriere-stress*, helhed-del: *mand-tissemand*,

ego-centrering: *mand-mig selv*, *penge - mit arbejde mangler*, underordnet: *penge-mønter*, del-helhed: *æmne-frakke*, komplettering: *urede-druer*, virkning-årsag: *urede - en dårlig dag*, subst. attribut: *penge-magl*, diverse: *sorg-ansigt*.

Disse kategorier er ret problematiske. For det første overlapper flere af dem hinanden, fx vil virkning-årsag, årsag-virkning, diverse nok også alle falde ind under græske fællesskab; ego-centrering vil næsten også altid være noget andet. For det andet vil det være meget svært at indordne konkrete reaktioner ind under de mindre formelt definerede kategorier som fx del-helhed, grænsefællesskab og årsag-virkning. Det kræver nemlig en tolkning af de to ord, stimulusordet og responsordet, som en tekst. Men mellem to ord kan der jo tænkes mange flere relationer end de nævnte.

Mest sikker i optællingen er de kategorier som kan defineres rent formalistisk, dvs. lingvistisk. Det drejer sig om kontrast, overordnet, underordnet, adj., substantiv, verber, komplettering og synonym. Af de mere tvivlsomme har jeg her kun medtaget tal for ego-centrerede, selvom de også er noget andet.

¹ Resultatet kan ses af de følgende tabeller. Mest hyppige er kontrast-associationerne. Det drejer sig om kontrastord til stimulusordene *sorg* (*-glæde*), *dreng*, *kvinde*, *mand*, *pige* (*pige*, *mand*, *kvinde*, *dreng*), *fattig* (*rig*), *fritid* (*arbejde*), *sort* (*hvid*).

Tabel 30.1. Antallet af kontrastord pr. 100 responsord, fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 560
Arbejdere	9,3	19,3	14,2	
Mellemlag	11,4	26,4	18,9	
Ialt	10,4	22,9	16,6	$S_h = 1,6$

I denne tabel er der signifikant forskel på Ka:Ma, Km:Mm og K:M.

Forholdsvist mange overordnede svarord findes der også i materialet. Det er især stimulusordene *dreng*, *kvinde*, *mand*, *pige* som giver overordnede responser af typen: *barn*, *voksen*, *hankøn* og *sort* som giver *fårve*.

Tabel 30.2. Antallet af overordnede ord pr. 100 responsord, fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 560
Arbejdere	9,3	2,1	5,7	
Mellemlag	7,9	8,6	8,2	
Ialt	8,6	5,3	7,0	Sh = 1,1

I denne tabel er der signifikant forskel på Ma:Ka, Km:Mm.

Endelig er der en del eksempler på egocentering. Det er tilfælde som: *kvinde – mig selv, min kone, ens kone, mand – min hustru, mig selv, deng – min søn, sorg – moder, lykke – mit ægteskab, penge – mit arbejde mangler, fattig – mig.*

Tabel 30.3. Antallet af egocentrerede ord pr. 100 responsord, fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 560
Arbejdere	0,0	2,9	1,4	
Mellemlag	5,0	4,3	4,6	
Ialt	2,5	3,6	3,0	Sh = 0,7

I denne tabel er der signifikant forskel på Km:Ka, Mm:Ka og a:m.

Underordnede responser har der ikke været så mange af men dog nok til at der kan komme visse forskelle frem. Det drejer sig om tilfælde som: *kvinde-Eva, rødstrømpe, mand-Ivan, far, penge-mønter.*

Tabel 30.3. Antallet af underordnede ord pr. 100 responsord fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 560
Arbejdere	6,4	5,0	5,7	
Mellemlag	10,0	3,6	6,8	
Ialt	8,2	4,3	6,3	Sh = 1,0

I denne tabel er der signifikant forskel på Km:Mm.

Diagram 30.1. Kontrastord pr. 100 responsord.

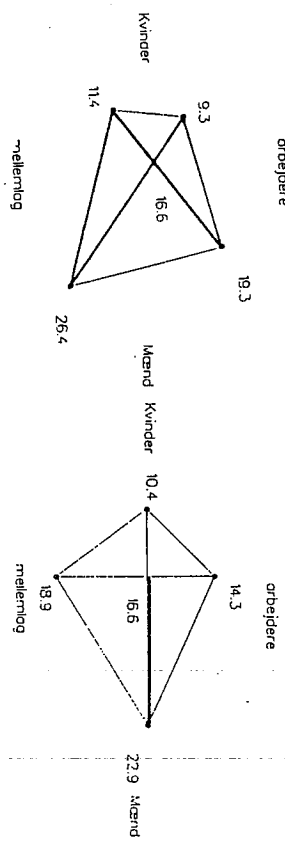

Diagram 30.2. Overordnede ord pr. 100 responsord.

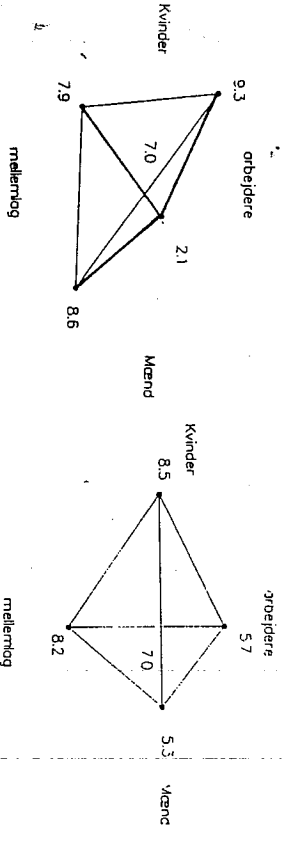

Diagram 30.3. Egoassociationer pr. 100 responsord.

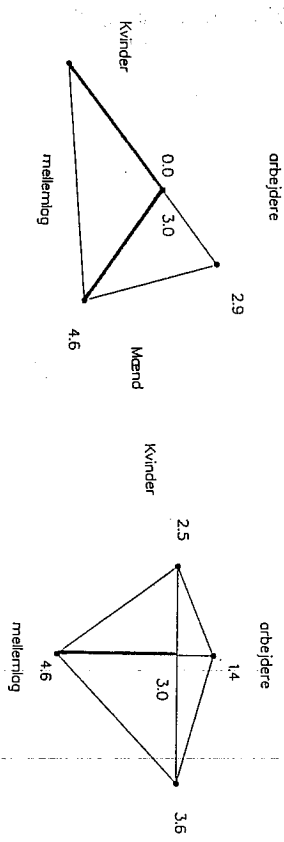
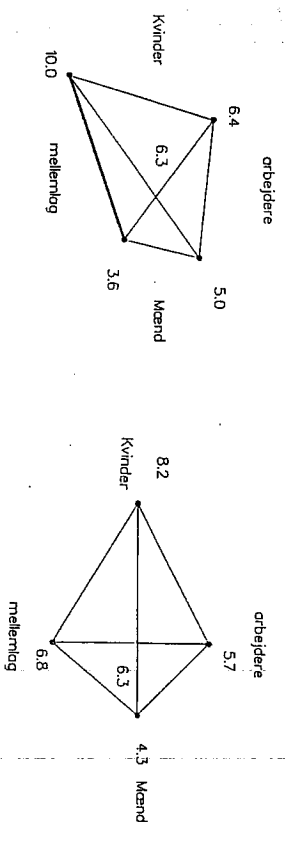

Diagram 30.4. Underordnede ord pr. 100 responsord.

Tolkningen af disse tal, som ellers er meget klare, er ikke særlig indlysende. Det er her mindre end i de andre tests klart hvad det egentlig er man prøver. Ordassociationstester har været brugt i næsten 100 år, og man har en del resultater fra Amerika og nogle fra Norge. Phebe Cramer skriver i sin bog *Word Association*, New York 1968, at man ved flere undersøgelser har fundet at mænd og drenge har flere overordnede responser, mens piger og kvinder har flere kontrastresponser (side 153). I Norge har K. J. Håseth i *Norske ordassocations-normer*, Oslo 1975 undersøgt 500 soldater og 500 piger på husholdningsskoler for deres svar på de samme ord som de fleste amerikanske undersøgelser bruger. Også han finder at kvinderne havde væsentligt flere kontrastord, men ikke forskel på egoцентриeringen.

Cramer tolker sine resultater således at pigerne og kvinderne er mere modne og dygtige til at associere idet det antages at være lettere og høre til yngre aldersgrupper at associere til overordnede ord end til kontraster. På den anden side kan denne modenhedshypotese ikke bekræftes andre steder i Cramers undersøgelse.

Nærværende undersøgelse har som uveltydligt resultat af mændene har flere kontrastord, mellemagene flere overordnede svarord, og de kvindelige arbejdere færrest egoцентриeringer og mellemagst kvinderne flest underordninger. Disse resultater er altså ikke overensstemmende med de andre refererede resultater fra meget større undersøgelser. Men skal man give en lokal tolkning af resultaterne, kan man foreslå: Abstrakte ord hører stadig til det offentlige og officielle sprog, og de synes at undgå af arbejdermændene, egoцентриeringerne bringer personen der svarer frem i rampelyset, og det prøver arbejderkvinderne at undgå, under ordning synes at være igen, det der mest autoritetstro følger instruktionen og kontrastordene har jeg ikke noget bud på.

Jeg vil dog understrege at det faktisk ikke er muligt præcist at forestille sig hvad det egentlig er for mekanismer der går igang ved den givne instruktion. Det er heller ikke klart hvad forsøgspersonerne forestiller sig vil være den præstation som vurderes højest, en forestilling som meget vel kan styre reaktionerne. Jeg vil derfor ikke tillægge disse associations-tests for stor betydning.

§ 31. Afbrydelser

Præcis de samme forsøgspersoner som deltog i hovedundersøgelse har også indgået i et såkaldt semistruktureret interview, se § 5. Dette materiale kan bearbejdes på alle de samme dimensioner som tegneserie-

gengivelsen, og det ville utvivlsomt forskyde tallene fordi der her tales meget mere informelt, dialogisk og afslappet end i den monologiske præstationsorienterede tegneseriegengivelse. Der er imidlertid ikke sket nogen bearbejdelse af det materiale som ligger klar; kun har jeg prøvet at undersøge afbrydelserne i de sidste 5 minutter af hver af de ca. 20 min. lange interviews. Ideen til denne undersøgelse har jeg fået fra Zimmermann & West. De skriver i deres: *Sex Roles, Interruptions and Silences in Conversation* i Barrie Thorne & Nancy Henley: *Languages and Sex* 1975 Mass s. 124 (min oversættelse):

Gentagne afbrydelser af den samme taler fra hendes partner synes at blive fulgt af emneskift. Hvis afbryderen er den der er ved at udvikle et emne, synes afbrydelserne at begrænse den afbrudtes ret til at bidrage til udviklingen af emnet. Vi betragter produktionen af både forsinkede minimale svar og afbrydelser hos mandlige talere i interaktion med kvindelige som en hævvelse af retten til at kontrollere emnet for konversationen svarende til voksen-barn konversationer hvor barnet i de fleste tilfælde har begrænset ret til at tale og blive hørt på.

Denne teori kan på udmærket måde prøves efter på det danske materiale. Zimmermann og West optog med skjult mikrofon samtaler på cafe-terier og andre offentlige steder på et universitetsområde og videre-giver altså ikke oplysninger om personernes alder, sociale tilhørsforhold eller om rollerelationerne mellem talerne i situationerne. De har talt undersøgt 3 kvarter af 31 konversationsfragmenter. Mit materiale udgør ialt 3 timer af 37 konversationsfragmenter i veldefinerede og velbeskrevne situationer. Min undersøgelse er forøvrigt mere detaljeret refereret i Ole Togeby: *Mig skal sådan en som hende ikke prøve på at afbr/* i Roligh Papir nr. 26, 1981.

Det sværeste ved en sådan undersøgelse er at definere afbrydelser på en både meningsfuld og kontrollerbar måde. Man kan gå ud fra at det for aller parter i en samtale er ulideligt hvis der tales samtidigt af flere eller hvis der ikke tales af nogen. Derfor sker de fleste talerskift glat, dvs. den næste taler begynder at tale præcis (dvs. inden for et sekund eller to) efter at den foregående taler er holdt op. Man må altså antage at alle lyttere som potentielle næsttalere følger så opmærksomt med i talerens sætningskonstruktioner at de kan forudse hvornår taleren syntaktisk vil have fuldt endt sin sætning, hvornår der vil komme et syntaktisk skiftepunkt, dvs. et punkt hvor der kan ske talerskift. Kun hvis de gør det kan de nemlig forberede deres egen tale og falde ind så hurtigt som det faktisk sker i de fleste tilfælde. I mit materiale sker der en glat overgang i ca.

85% af alle talerskiftene. Denne teori bygger på H. Sacks, E. Schegloff & G. Jefferson: *A simplest systematics for organisation of turn-taking for conversation* i *Language* 50, 1974.

Denne generelle regel om at man både undgår samtidig tale og tavshed sker der selvfølgelig en del undtagelser fra, men for ikke at tælle de tilfælde hvor den samtidige tale kun skyldes næsttalerens fejlberegning af hvor det syntaktiske skiftepunkt kommer, foreslår Zimmermann og West at kun en næsttaler der begynder inden ét ord før taleren har afsluttet sin replik, opfattes som en der afbryder. De tilfælde hvor den samtidige tale kun sker inden for talerens sidste ord, kalder Zimmermann og West *overlappinger*.

Det forekommer mig at denne operationalisering af begrebet afbrydelse er usædvanlig finkantet og ikke særlig nem at tolke på rimelig måde.

Her vil jeg hellere følge nogle klassificeringer og definitioner som er lavet af Bengt Öreström: *Turn-taking: On speaker shift in face-to-face conversation*, 1978, Lund University. Man kan skelne mellem:

SIMULTAN TALESTART: Præcis samtidig efter at taleren er nået til et skiftepunkt begynder både taleren og næsttaleren at sige noget:

M 12: ... der er nogen der tager den slags problemer op til diskussion, / altså der er det at det er sat på spidsen. /

I: - Du mener altså der er en generationsforskel, i kønsrollemønstrene?

AFBRYDELSE: Næsttaleren begynder at tale før taleren når til sit skiftepunkt, og taleren opgiver at fuldende sin sætning:

I: - Men du mindres altså ikke at hun altid stod og hjalp til med vask - med opvasken mens/ I andre/

M 12: - Nej, jeg vil altså, jeg kan da erindre noget ...

PARALLEL TALE: Næsttaleren begynder at tale før taleren er kommet til et skiftepunkt, men denne holder ikke op med at tale, og fortsætter altså til sætningen er færdig:

I: - Er der nogen kønsforskelle at mærke blandt, de unge der deltagere i det, altså hvordan ligger det/ med med drenge og piger og er der sket noget her her?/

M 12: - Ja, ja, ja. Altså øh, nu sad jeg i-i-i ledelsen ...

INDBRYDELSE: Efter simultan talestart og parallel tale er det næsttaleren som først holder op:

M 12: - ... der er det jo altså kvinderne der i-i-i første grad tager sig af, af-af det huslige arbejde og det og børn, og derfor ikke har har mulighed for at øh, deltage i det almindelige karriereløb. /det det gælder/ altså for dem der er - der er færdiguddannede, som har ...

I: - Men det er

OVERLAPNING: Efter simultan talestart eller parallel tale fortsætter taleren til næste skiftepunkt og holder så op:

I: - ... der er jo forholdsvis få/kvinder der når til tops. /

M 12: - Mjaah, jaah, men det er jo ikke vel, ikke fordi ...

Hele klassifikationssystemet kan afbildes ved et flow-diagram, se næste side.

Med disse definitioner skulle det ikke være svært præcist at undersøge hvor mange afbrydelser, indbrydelser og overlappinger hver af forsøgspersonerne laver i forhold til 100 tilfælde hvor de tager ordet.

Imidlertid sker der jo også talerskift den anden vej, forsøgspersonerne mister ordet og intervieweren tager det. Også her kan man gøre op hvor mange afbrydelser, indbrydelser og overlappinger der sker pr. 100 ord-mist. Det kan også være væsentligt her at undersøge om interviewers køn har indflydelse på antallet af ikke glatte overgange på den ene vej og den anden vej.

B. Resultater

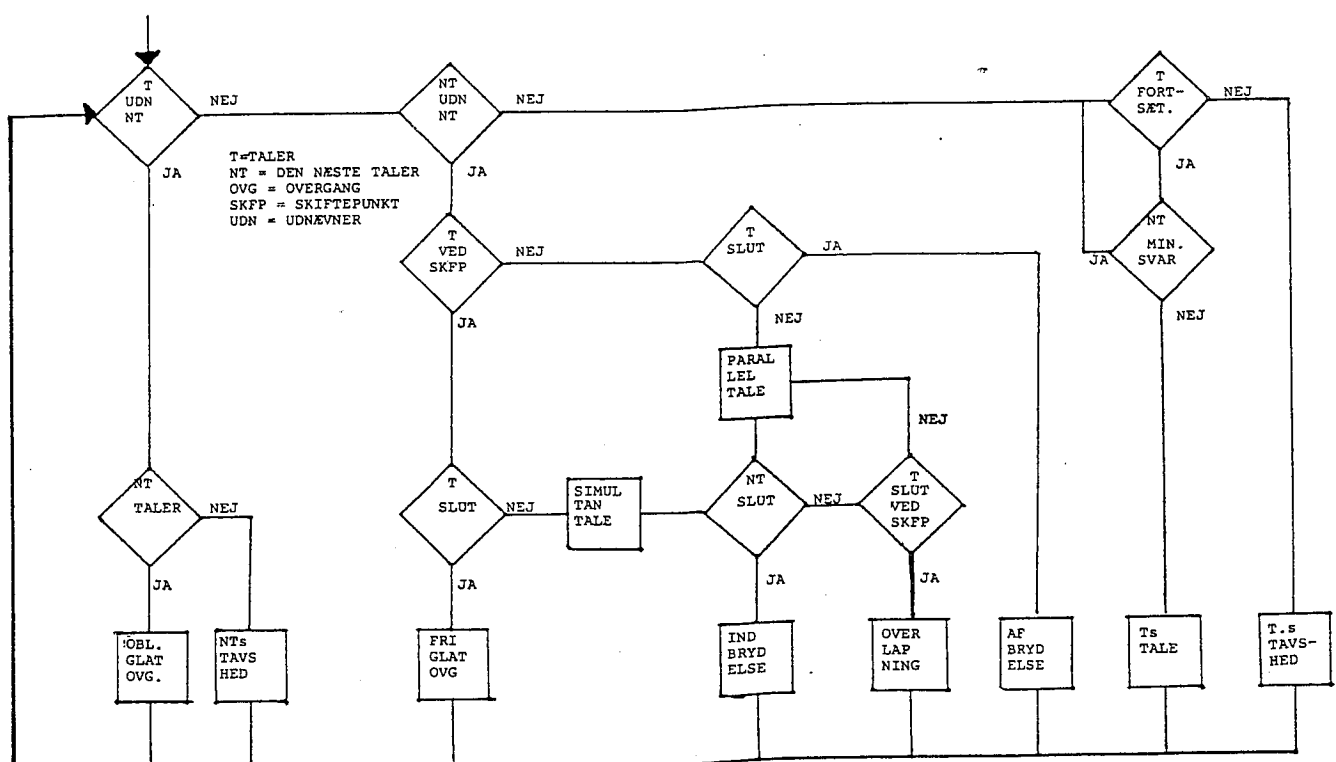
Det er et temmelig stort antal resultater der fremkommer i denne undersøgelse. De bringes her i rækkefølge.

Tabel 31.1. Antal gange forsøgspersonerne afbryder pr. 100 ordovertagelser, fordelt på køn og klasse.

Hyppeghed	Kvinder	Mænd	Talt	n = 384
Arbejdere	8	4	4	
Mellem-lag	5	19	12	
Talt	7	19	8,6	$S_h = 1,4$

I denne tabel er der signifikant forskel på Mm:Ma, Ka, Km og på a:m.

Diagram 31.0.

Tabel 31.2. Antal gange forsøgspersonerne bliver afbrudt pr. 100 ordmist, fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 387
Arbejdere	3	9	6	
Mellem-lag	5	1	3	
Ialt	4	5	4,4	Sh = 1,0

I denne tabel er der signifikant forskel på Ma:Mm.

Tabel 31.3. Antal gange forsøgspersonerne afbryder, overlapper eller indbryder pr. 100 ordovertagelser, fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 384
Arbejdere	25	15	20	
Mellem-lag	12	24	18	
Ialt	19	19	19,0	Sh = 2,0

I denne tabel er der signifikant forskel på Ka:Km, Km:Mm.

Tabel 31.4. Antal gange forsøgspersonerne bliver afbrudt, overlappet eller indbudt pr. 100 ordmist, fordelt på køn og klasse.

Hypighed	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 387
Arbejdere	11	18	14	
Mellem-lag	13	14	14	
Ialt	12	16	14,0	Sh = 1,8

I denne tabel er der ingen signifikante forskelle.

Tabel 31.5. Antal gange forsøgspersoner og interviewere afbryder pr. 100 ordovertagelser, fordelt på afbryders og afbrudtes køn.

Hypighed	afbrydes	Kvinder	Mænd	Ialt	n = 771
afbry-	kvinder	4	7	5	
dere:	mænd	8	10	9	
Ialt		6	8	6,5	Sh = 0,9

I denne tabel er der signifikant forskel på Ka:MaK, KaM:MaM, Ka:Ma.

Tabel 31.6. Antal gange forsøgspersoner og interviewere afbryder, overlapper og indbryder pr. 100 talerskift, fordelt på afbryders og afbrudtes køn.

hyppighed	afbrydes, overlappes eller indbrydes			n = 771
	Kvinder	Mænd	Ialt	
afbrydere	Kvinder 15 Mænd 17	17 19	16 18	$S_h = 1,3$
Ialt	16	18	16,5	

Der er en signifikant forskel i denne tabel, mellem K:K:M:M.

Tabel 31.7. Antal gange interviewere afbrydes af forsøgspersoner pr. 100 ordmist, fordelt på køn.

Hyppighed	interviewere som afbrydes			n = 384
	Kvinder	Mænd	Ialt	
fp-afbrydere	Kvinder 5 Mænd 9	11 13	7 10	$S_h = 1,4$
Ialt	7	12	8,6	

I denne tabel er der signifikant forskel på K:K, M:K, M:M, K:M og k:m.

Tabel 31.8. Antal gange forsøgspersoner afbrydes af interviewere pr. 100 ordmist, fordelt på køn.

Hyppighed	fp som afbrydes			n = 387
	Kvinder	Mænd	Ialt	
Int-afbrydere	Kvinder 3 Mænd 5	4 8	4 6	$S_h = 1,0$
Ialt	4	5	4,4	

I denne tabel er der ingen signifikante forskelle.

Diagram 31.1. Afbrydelser pr. 100 ordoverlapper.

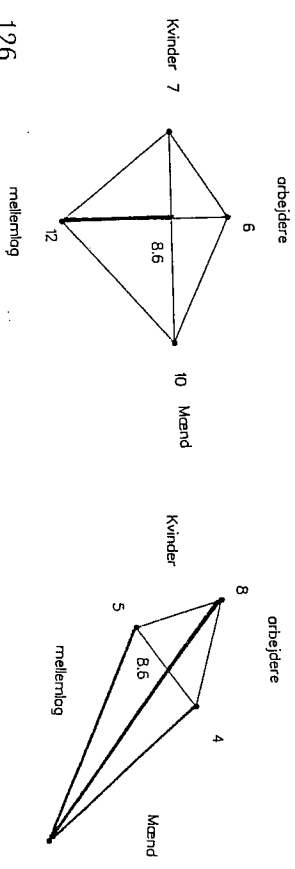

Diagram 31.2. Afbrydelser pr. 100 ordmist.

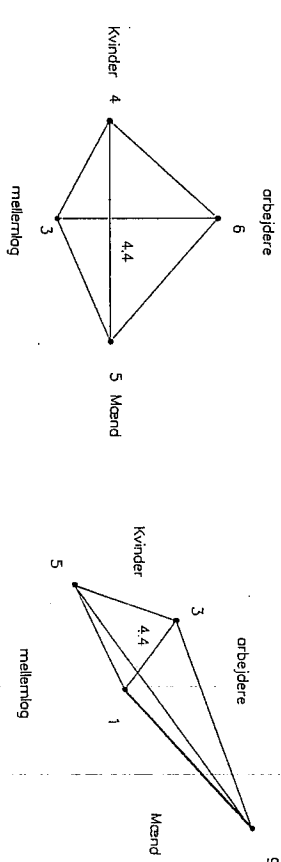

Diagram 31.3. Afbrydelser, indbrydelser og overlapper pr. 100 ordoverlapper.

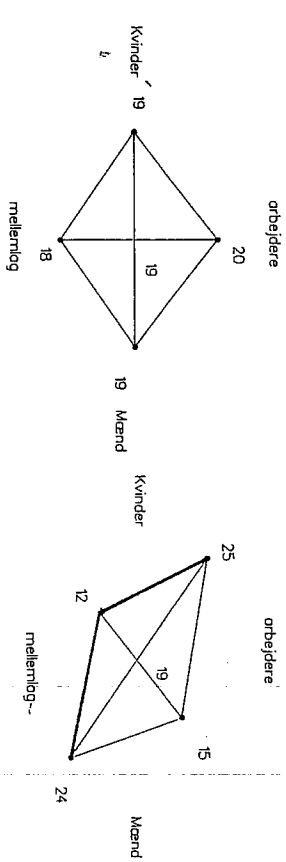
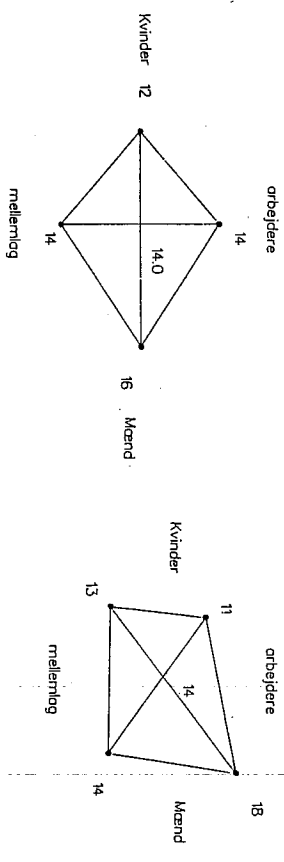

Diagram 31.4. Afbrydelser, indbrydelser og overlapper pr. 100 ordmist.

C. Tolkning

Resultaterne kan resumeres således: mellemlagsmændene afbryder mere end nogen anden gruppe, arbejdsmændene bliver afbrudt mere end nogen anden gruppe, mellemlagskvindene overlapper, indbryder og afbryder mindre end nogen anden gruppe og i det hele taget (alle personer) afbryder mænd mere end kvinder, både når

de taler med kvinder og mere når de taler med mænd, interviewerne afbrydes dobbelt så hyppigt som forsøgspersonerne bliver det og blandt interviewerne bliver kvinderne afbrudt mindre af kvindelige fb end af mandlige og end mænd af kvindelige og af mandlige fb.

Zimmermann og West nåede til det resultat af deres undersøgelse at afbrydelser var meget hyppigere i blandede samtaler end i rene kvinde- og mandesamtaler.

I de blandede samtaler var det så mændene som stod for 46 af 48 forekomne afbrydelser. Dette kunne give anledning til den tolkning at afbrydelserne var en offensiv strategi med det formål at dominere og bestemme emnet for samtalen og holde den anden ude. Denne tolkning modsiges bestemt af tallene i denne undersøgelse. Mændene afbryder mere end kvinderne, men de afbryder ikke kvinder mere end de afbryder mænd, tværtimod de afbryder mandlige interviewere mere end der afbryder kvindelige – selvom denne forskel ikke er signifikant. Afbrydelserne kan altså ikke tolkes som en strategi, som kun sættes i kraft over for villige ofre for den, men som en generel orientering i forhold til normen for afbrydelser, en orientering der selvfølgelig forstærkes når de møder ligestindede.

Det er også påfaldende at forsøgspersonerne afbryder dobbelt så meget som interviewerne. Man skulle have ventet noget andet hvis afbrydelsesmønsteret skulle afspejle magtforholdet i situationen. Det viser sig da også at *mange af de afbrydelser der findes ikke er forsøg på at ændre emnet, men udbyr er forsøgspersonens ivrighed efter at svare på interviewens spørgsmål – endnu før det er stillet færdigt, de kan derfor snarere tolkes som overdreven tjenstlighed eller måske snarere præstationsiver.*

Når arbejdermændene lader sig afbryde mere end nogen andre, så må det nok tolkes som en blanding af ydmyghed for situationen og protest mod den. De lader gerne ordet tage fra sig så de ikke behøver at deltage mere i interviewens spil.

Når mellemlagskvinderne har færrest overlapninger, indbrydelser og afbrydelser, så har de også flest glatte overgange, og det skal nok tolkes som *den regelgivende adfærd, de har færrest brud med de uskrevne regler der findes for ordovertagelse.*

Mærkeligt er det at arbejdermændene ikke afbryder, overlapper og indbryder mere end de gør, det skulle man vente efter teorien om mindre respekt for de uskrevne regler og subkulturen. Men her er det nok vigtigt at se at det at arbejdermanden som forsøgsperson afbryder en mellemlags-student som kommer og laver interview med ham, ikke ville være udtryk for nogen modnorm eller subkultur, eller solidaritet

med andre arbejdermænd – på samme måde som fx sætningsadverbialer kunne gøre det. Derimod kan deres lave afbrydelsesandel ses som en uvilighed til at deltage i den mærkelige opgave. De har ingen præstationsiver overhovedet, noget som arbejderkvinderne og mellemlagsmændene har mere af.

Alt i alt kan afbrydelsesmønsteret altså tolkes som tegn på at mændene tager sig de uskrevne regler for talerskift mere let end kvinderne, at især afbrydelserne, men også overlapninger og indbrydelser hos mellemlagsmændene er tegn på præstationsiver, og at arbejdermændene omvendt ikke tager ordet og hurtigt lader det tage fra sig som en form for uvilighed i at deltage. Mellemlagskvinderne viser også her deres autoritetstro mod de uskrevne regler.

IV. Tolkningen og teorien

§ 32. De sproglige variables endimensionale rum

I megen sociolingvistisk forskning har der været en tydelig tendens til at anskue det sociale, kulturelle og meningsmæssige rum som de sproglige varianter udfoldede sig i, endimensionalt. Hvis de forskellige målte sproglige variables fordeling korrelerede med én dimension i det sociale rum, fx statuslag, så tolkede man det som at de alle var udtryk for eller markerede det samme. Det var næsten et mål for at undersøgelsen var vellykket at alle de forskellige sproglige variables fordeling pegede i samme retning.

Som et første eksempel på denne tendens kan man tage Bernsteins teorier og Bernstein-inspirerede undersøgelser (fx B. Bernstein: *Social Class, Language and Socialization*, trykt mange steder fx: B. Bernstein: *Class, Codes and Control*, 1971 London, og dansk oversættelse i: J. Enggaard og K. Poulsen: *Basal Bernsteins Kode-teori* Kbh. 1974, og Ulrich Overmann: *Sprache und soziale Herkunft*, Frankfurt am Main 1972 som efter min mening er den bedste empiriske Bernstein-undersøgelse). Her skelnes der endimensionelt mellem middelklasse og arbejderklasse, og forskellige sproglige variable korreleres med disse to grupper. I Oevermanns undersøgelse er det en pointe der gøres meget ud af at den sproglige variation ikke hænger sammen med variationen i den målte intelligens – men ikke desto mindre er også kodeteorien ikke blot endimensionel men også ensrettet. Den elaborerede kode omfatter den restrikerede kode. Den laborerede kode er mere universalistisk, mens den restrikerede kode er partikularistisk. Det ligger implicit i kodernes navne (selvom Bernstein flere gange benægter det) at den elaborerede kode er bedre sprogbrug end den restrikerede. Middelklassebørnene har lært mere af denne gode sprogbrug end arbejderklassebørnene som altså ikke er blevet udviklet så langt endnu. Hele tanken om den kompensatoriske undervisning bygger i og for sig på denne opfattelse af at de sproglige koders sociale og meningsmæssige rum er endimensionalt og ensrettet, dvs. med en norm og forskellige grader af tilgængelighed af denne norm. Bernstein selv, mere end hans efterfølgere, antyder dog at der kan være alternative værdier knyttet til det restrikerede sprog, men tanken føres ikke konsekvent igennem.

Som et andet eksempel kan nævnes Labovs undersøgelse af lydligge varianter i New York. (W. Labov: *The Study of Language, Language in its*

Social Context, i P. P. Giglioli: *Language and Social Context* 1972 Harmondsworth). Også her er det sociale og meningsmæssige rum begrænset til én dimension. Befolkningen er delt op i statuslag og fordelingen af henholdsvis prestigevarianter og stigmatiserede varianter korreleres med denne inddeling. Teoriapparatet tillader på sin vis flere interessante resultater end Bernsteins. For det første kan det vises at næsthøjeste statuslags kvinder i de mest formelle og bevidste sprogbrugssituationer taler endnu mere efter prestige-normen end højeste statuslag, som ellers, i mindre formelle situationer, er dem der taler »finest«. For det andet kan det vises ved den såkaldte matched guise teknik (teknik hvor samme person i forskellige sproglige forklædning (fx fransk og engelsk) bedømmes af forsøgspersoner som venlig, effektiv, dygtig til at slå osv.), at der er knyttet forskellige, men i sig selv positive værdier, ikke blot til prestige normens sprogformer, men også til de stigmatiserede sprogformer. Der er altså tale om to normer, en officiel af alle kendt prestige norm som de højere statuslag følger, og en antinorm, kun anerkendt af de laveste statuslag og især af mænd. Der er her stadig tale om et endimensionalt rum, men nu med to poler. Der er tale om to sæt af værdier, i hver ende af en skala, det ene sæt kendt af alle, men ikke anerkendt af de nederste statuslag som anerkender det modsatte sæt af normer.

I Labovs teorier er endimensionaliteten afhængig af den sociale inddeling. Der er nemlig kun undersøgt rent lydligge varianter og de har kun en helt arbitrær sammenhæng med betydningsmæssige kategorier. Variationen i brugen af de lydligge varianter kan altså kun tillægges meningsmæssig eller social værdi ved at de er knyttet til bestemte sociale grupper. Det ville jo forskningsstrategisk være usandsynligt at man skulle kunne finde at nogle udtalevarianter – arbitrært – var knyttet til klasseforskelle, mens andre udtalevarianter – arbitrært – var knyttet til fx kønsforskelle. Det er ikke i virkeligheden umuligt at de forholder sig således, men det ville forskningsstrategisk være en uheldig hypotese at opstille. Derfor har Labov da heller ikke gjort det, men set kønsforskelle som en forstærkning af den endimensionale socialstatus dimension. På sin vis er Labovs teoriapparat altså Bernsteins underlegent fordi det kun opereres med udtalevarianter som kun står i et arbitrært forhold til sociale og meningsmæssige normer. Bernstein prøver – dog uden held – at etablere en forbindelse mellem de optællelige sproglige variable og tankevarer og sociale interaktionsformer.

Det er netop Labov (W. Labov: *The Logic of Nonstandard English* i Giglioli: *Language and Social Context* 1972 Harmondsworth) der har vist at koblingen ikke er overbevisende, at man kan tænke logisk og sammen-

hængende i restrikeret kode og vagt og ulogisk i elaboreret kode. Men ikke desto mindre er Bernsteins hypotese betydeligt mere interessant end Labovs.

B. Også denne empiriske undersøgelse af kvinders og mænds sprogbrug indeholder de forudsætninger som kræves til gennemførelse af en endimensional tolkning af resultaterne. Populationen er inddelt i arbejdere og mellem-lag og i kvinder og mænd, så man kan lave to særskilte endimensionale undersøgelser af de sproglige varianters variation, og man kan også undersøge om køn og klasse forstærker hinanden på den ene led eller den anden (mænd og arbejdere har fælles træk eller mænd og mellem-lag).

Resultaterne af optællingerne af de 23 sproglige varianters fordeling på køn og klasse fremgår af diagrammerne på de følgende sider. Variationer kan klassificeres således:

INGEN FORSKEL:

- ytringer pr. tekst,
- abstrakte associationer,
- underordnede associationer,
- afbrydes,
- afbryder, indbryder eller overlapper,
- bliver afbrudt, indbrudt eller overlappet.

KVINDER HAR FLESTE:

- konkrete ord ved billedtest

MÆND HAR FLEST:

- citater
- omtaler af Poeten
- kontrastassociationer
- performativer
- reguleringer
- lange sætninger
- ledsætninger
- deksissætninger
- jeg-sætninger
- påhængs-ikke
- fejl og fragmenter
- sætningsadverbialer
- nægtelser

Diagram 32.2. Ingen variation.

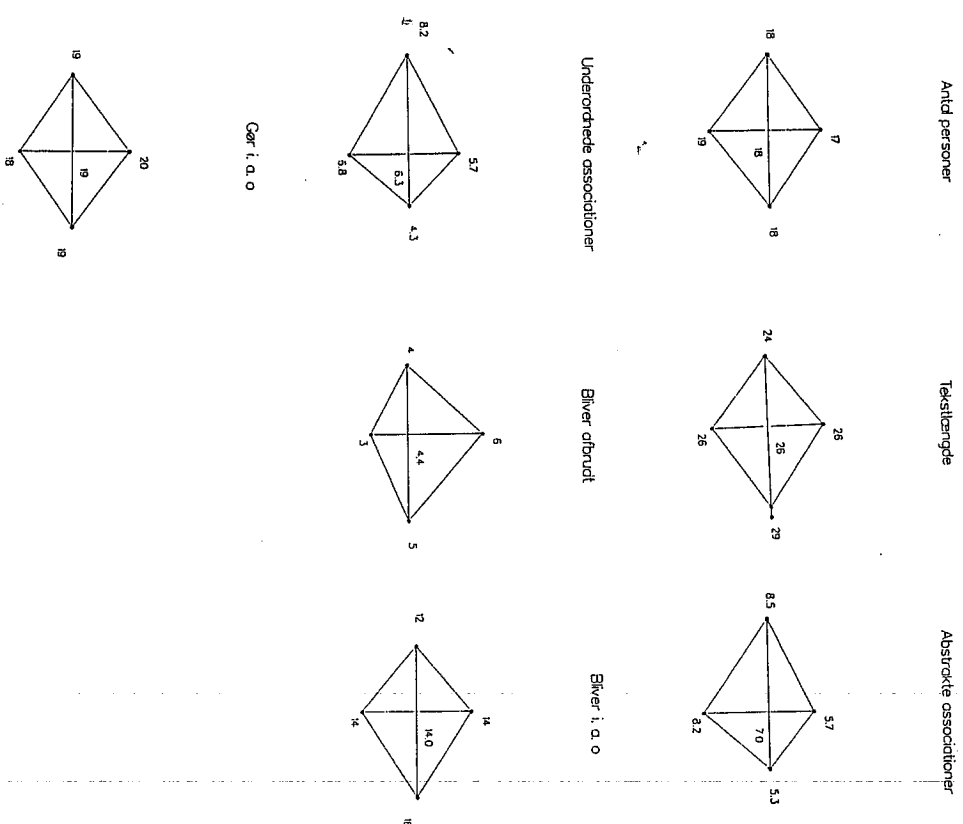

Diagram 32.2. Kvinder har fleste.

Konkrete associationer (billedtest)

Diagram 32.3. Mænd har flest.

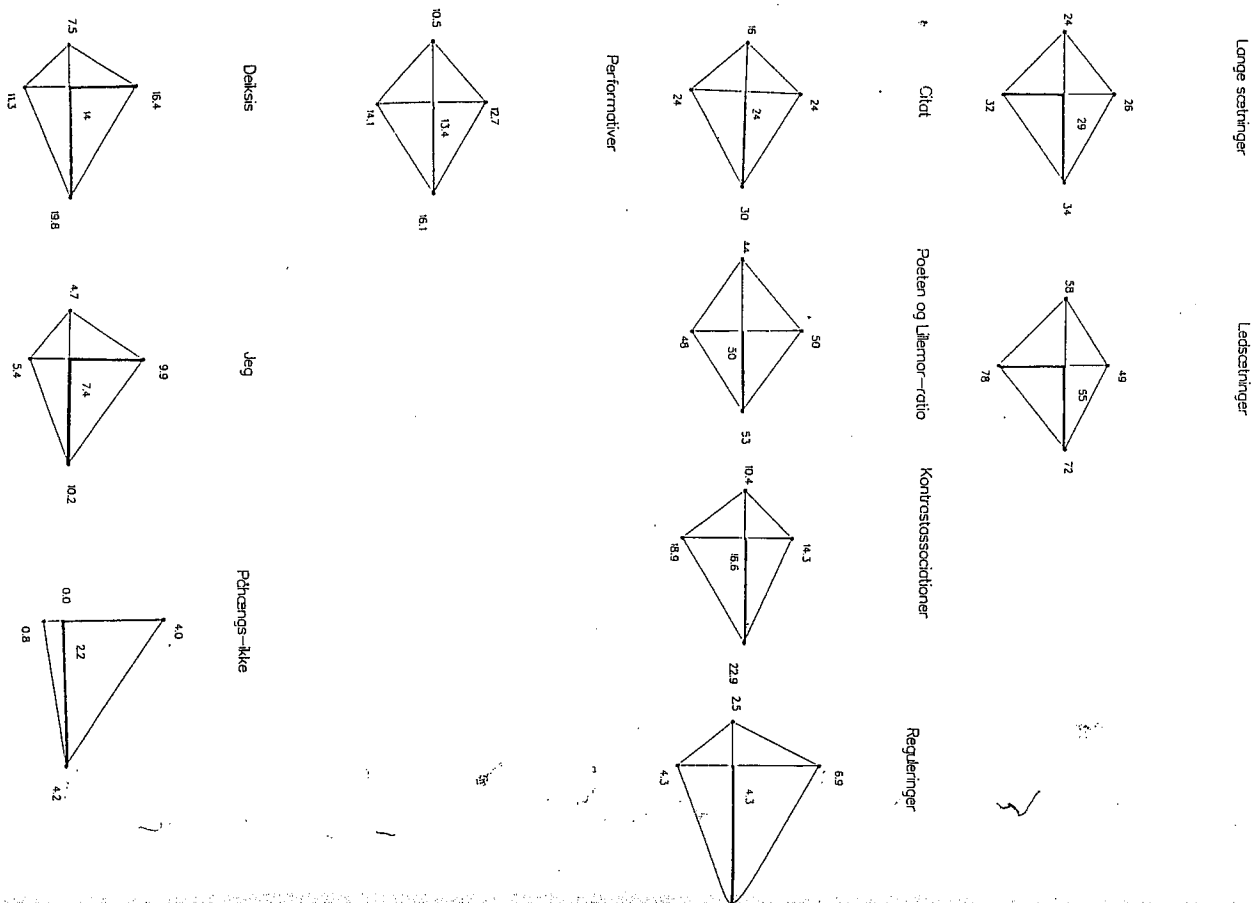

Diagram 32.3. fortsat.

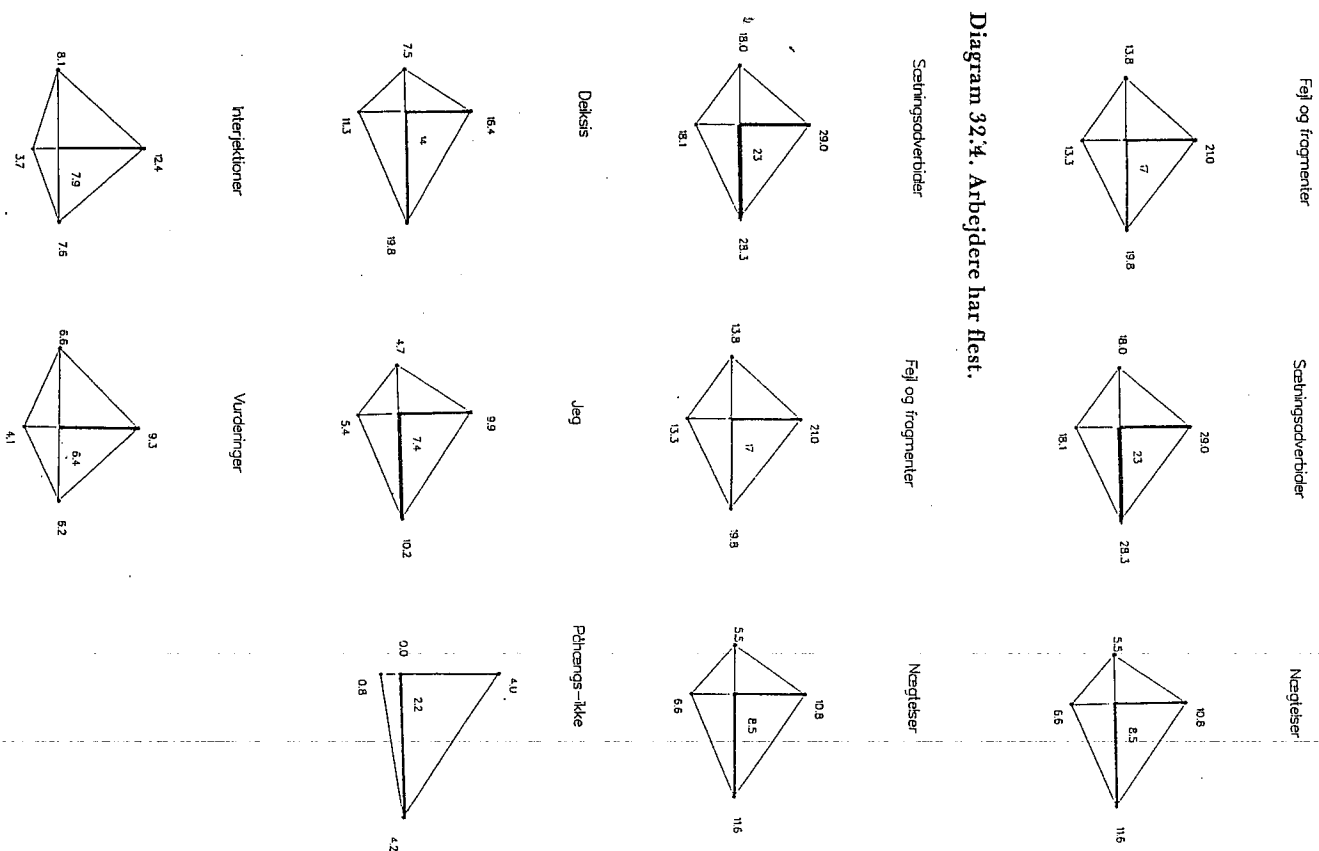
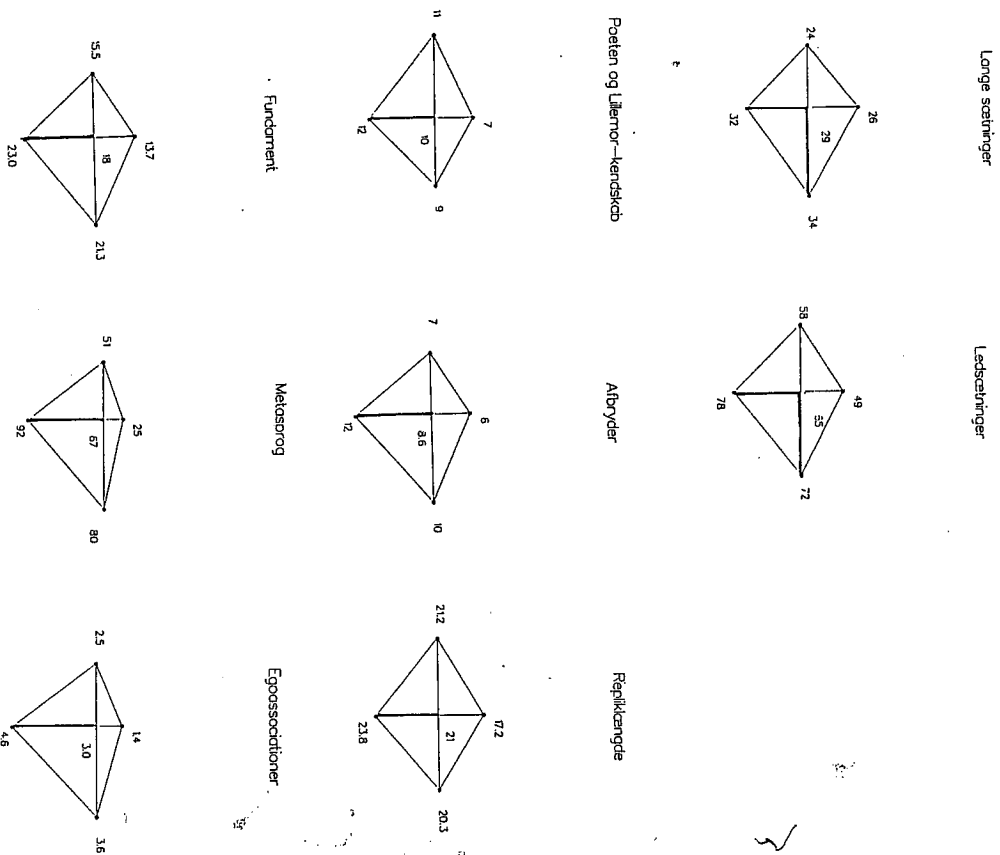

Diagram 32.5. Mellemlag har flest.

ARBEJDERE HAR FLEST:

sætningsadverbialer
fejl og fragmenter
nægtelser
deiksis-sætninger
jeg-sætninger
påhængs-ikke
vurderinger

MELLEMLAG HAR FLEST:

Poeten og Lillemor-kendskab
afbryder
repliklængde
lange fundament
metasprog
egoassociationer
lange sætninger
ledsætninger

Det er meget svært at få et overblik over disse forhold. Fx er det meget svært at se at to variationer som udmærker mændene: lange sætninger og påhængs-ikke skulle være styret af samme generelle norm. Det viser sig da også at det er mellemlagsmændene som har de lange sætninger mens det er arbejdermændene der har de mange påhængs-ikke'er. Det er på sin vis således en overgeneralisering at sige at mænd som sådan har både lange sætninger og mange påhængs-ikke'er. Omvendt er der generaliseringer som slet ikke kan foretages på dette grundlag. Det eneste signifikante resultat med hensyn til vurderinger er det at arbejdere har flest vurderinger. Det græder ikke for kvindernes velkomme idet mellemlagskvinden har 8 % vurderinger, mens arbejderkvinden kun har 6 %. Hvad man ikke kan se på de endimensionale tal, det er at mellemlagsmændene har ekstremt få, mens arbejdermændene har flest vurderinger. Mellemlagsmændene har også signifikant færre vurderinger end mellemagskvinderne. Heller ikke dette kommer frem i disse tal.

Jeg vil således slet ikke forsøge at se sammenhængen mellem de variationer som en gruppe udmærker sig ved, for det er i høj grad misvisende hvilke tal der tilfældigvis er blevet styrt af krydsvariation mellem køn og klasse.

En vis interesse har det dog at man kan konstatere at kvinder kun udmærker sig ved at have flere konkrete ord i billedtesten, mens mændene udmærker sig ved at have flere af 13 forskellige træk.

Det skyldes ikke blot den sproglige formulering af variationerne. Man kunne fx indvende at når mændene har flere reguleringer, så er det præcis det samme som at sige at kvinderne har flere konstatninger. Men det er det ikke. For de træk der er talt op som hyppigheder, er hver gang de træk som udgør den mindste del inden for kategoriseringen. Reguleringerne udgør fx kun 4.3 % af samlede antal sætninger, vurderingerne udgør 6.4 % og konstateringerne resten. At have flest af den kategori som udgør 89 % af materialet er ikke mekmalhaftigt, men det er det at have flest af de sjældnere kategorier. Det er mere synligt og mærkbart, det må antages at vise mere om personernes strategiske valg i situationen.

Det kan også have en vis interesse at konstatere at 6 træk er fælles for arbejdere og mænd, mens kun 2 træk er fælles for mellemag og mænd, og kvinderne ingen træk har fælles med nogle af klasserne. *Det sproglige sættræk som mænd har er altså samtidig en arbejdsmarkør, mens mellemag og kvinder ikke markerer noget fælles.* Også disse konstatninger er dog behæftet med de fejl som er omtalt ovenfor.

Det uoverskuelige og utolkelige i disse resultater nødvendiggør en tolkning der forlader idealet om at alle variationer skal ses i én dimension med to poler. Ser man resultaterne i de to sociale dimensioner som hele opstillingen tillader skulle der være bedre mulighed for at se et mønster.

§ 33. De sproglige variables flerdimensionale rum

Det her valgte teoretiske apparat tillader at man i den sociale beskrivelse opererer med 4 kategorier fordelt på to dimensioner, hver dimension kun tvedelt således at hyppighedsfænomener ikke kan registreres. Alle de syntaktiske, semantiske og pragmatiske variationer kan således beregnes for hver af de 4 kategorier: arbejderkvinder, mellemagskvinder, mellemagsmænd og arbejdermænd. Det betyder at der kan forekomme signifikant forskellige hyppighed af et givet træk på 6 forskellige måder, nemlig mellem hver gruppe og en af de andre grupper. Hver af disse forskelsdimensioner kan så hænge sammen med en norm i de målingsmæssige rum og et særligt værdisystem.

Resultaterne opgjort på denne måde fremgår af diagrammerne på de følgende sider.

INGEN FORSKELLE:

ytninger pr. tekst
bliver afbrudt, indbrudt eller overlappet

MELLEMLAGSKVINDER:

få sætningsadverbialer, få delssætninger, få *jeg*-sætninger, få fejl og fragmenter, lav Poeten/Lillemor-ratio, få afbrydelser, indbrydelser eller overlapninger, mange egoassociationer, mange uderordnede associationer, mange konkrete ord i billedet.

MELLEMLAGSMÆND:

mange lange fundamenter, led sætninger, lange sætninger, metasprogord, kontrastassociationer, repliklængde, afbrydelser, performativer og få vurderinger.

ARBEJDERMÆND:

mange nægtelser, interjektioner, citater, afbrydes, sætningsadverbialer, påhængs-ikke, reguleringer og vurderinger, få abstrakte associationer, Poeten og Lillemorkendskab.

ARBEJDERKVINDER:

mange interjektioner, få citater, egoassociationer, led sætninger, lange sætninger, kontrastassociationer.

Denne liste er ordnet således at der under hver gruppe er skrevet de træk hvorved den adskiller sig i samme retnings fra mindst to andre grupper eller hvis det er den eneste signifikante variation ved det træk. Man får altså tegnet hver gruppes profil. Men listen medtager ikke alle træk. Hvert træk som giver signifikante forskelle er altså ikke noteret, og ikke nødvendigvis i begge retninger, dvs. både positivt og negativt. Det skrives fx om mellemagskvinderne at de har få sætningsadverbialer fordi de har færre end nogen af de andre grupper, og om arbejdermændene at de har mange fordi de har flere end nogen af de andre. Trækket regnes ikke som karakteristisk for hverken arbejderkvinder eller mellemagsmænd for de har hver især flere end mellemagskvinderne og færre end arbejdermændene.

Medtager man alle de signifikante forskelle kan man opføre hvilken gruppe der adskiller sig mest fra de andre og hvilken gruppeforhold der er størst. Det fremgår af følgende diagram:

Diagram 33.2. Ingen variation.

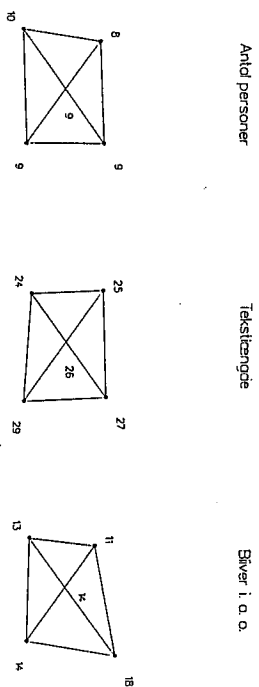
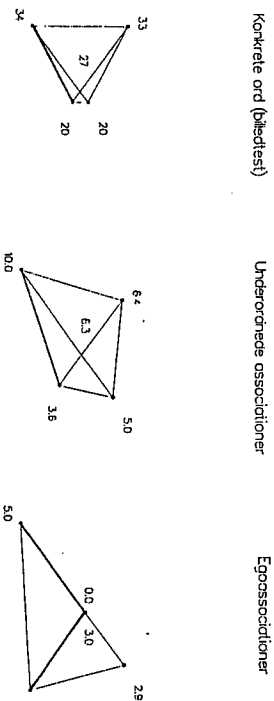

Diagram 33.3. Mellemagskvinder har flest eller færrest.

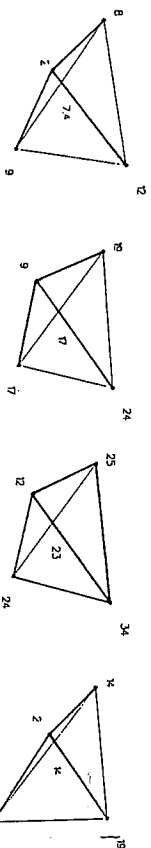

Jeg

Føl og fragmenter

Sætningsoverblik

Deksis

Poeten og Litteratør

Gør i a.o.

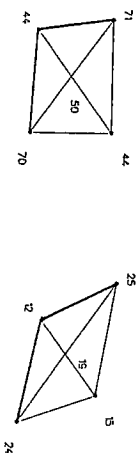
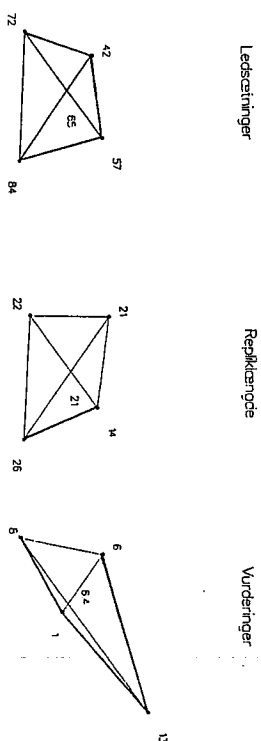
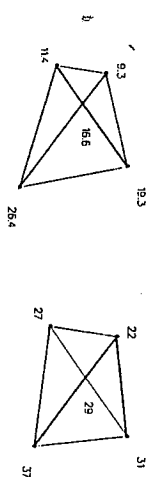

Diagram 33.4. Mellemagsmænd har flest eller færrest.

Kontrastassociationer

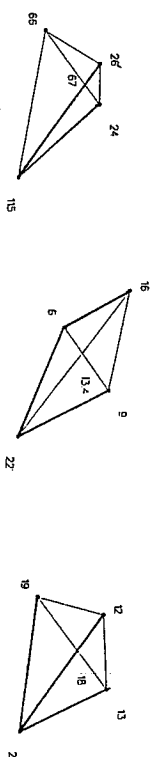
Longe sætninger

Meltesprog

Performativer

Fundament

Afbryder

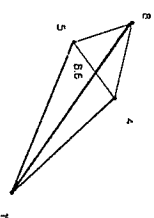
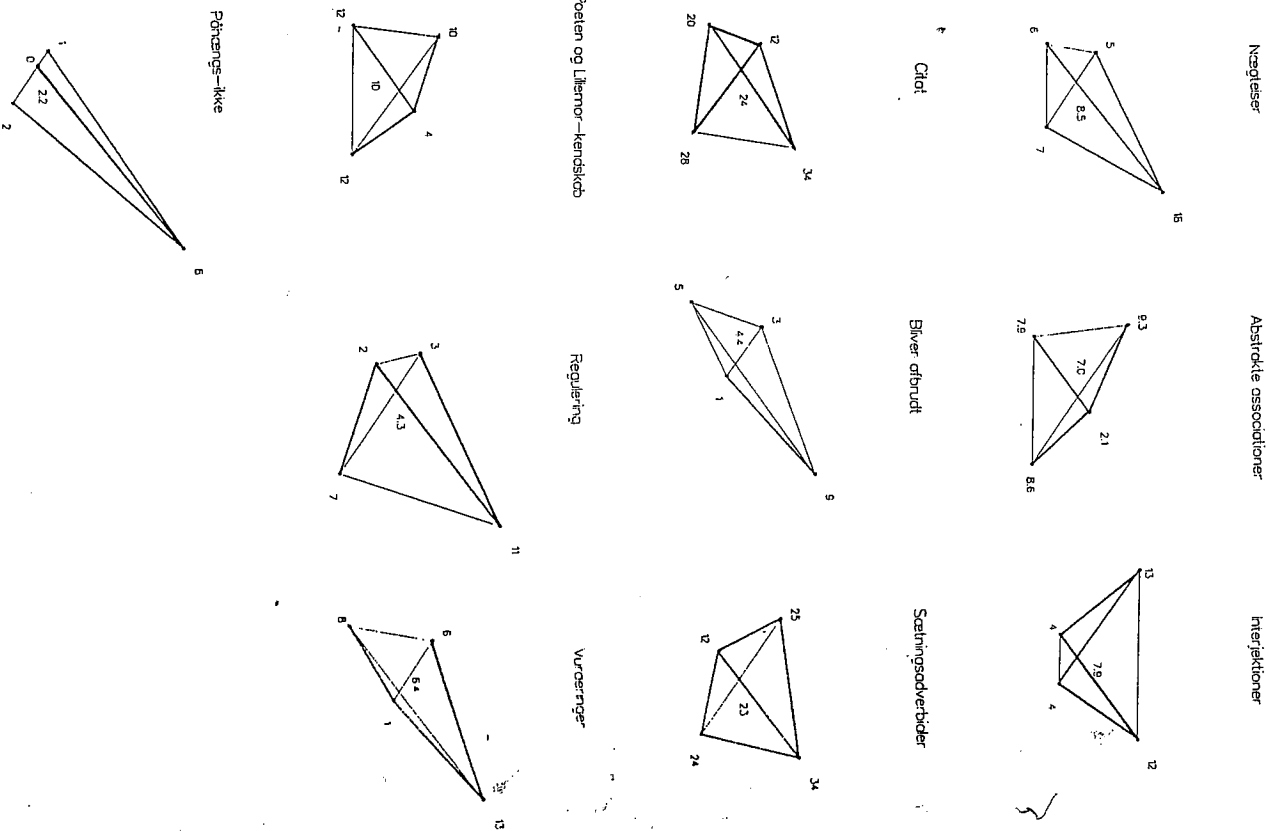
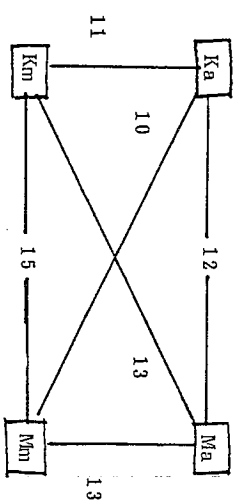

Diagram 33.5. Arbejdermænd har flest eller færrest.

Man ser at mellemagskvinderne adskiller sig mest fra andre grupper og at forskellen mellem mellemagskvinder og mellemagsmænd er den største der findes. Arbejderkvinderne adskiller sig mindst fra de øvrige og forskellen mellem dem og mellemagsmændene er den mindste.

Jeg skal nu prøve at sammenfatte resultaterne for hver enkelt gruppe og beskrive deres sproglige variationsprofil i ord. Mellemagskvinderne udmerker sig ved i deres tale at være åbne og autoritetsfulde. De pæne viser sig ved at mellemagskvinderne har færrest uregelmæssige ordovertagelser, færrest fejl og fragmenter, færrest sætningsadverbialer (som er talesprogsagtige) færrest deiktiske sætninger og sætninger med jeg. Læg mærke til at dette ikke hænger sammen med almindelig jeg-undertrykkelse; mellemagskvinderne har mange ego-associationer; det er pænhed af typen: man må aldrig begynde et brev med ordet jeg, det virker så påtrængende. Autoritetstroen viser sig på to forskellige måder: dels følger mellemagskvinderne i materialet de ofte uskrivne men især ikke specielt hensigtsmæssige normer for skriftsproget og det formelle sprog. De undgår alle de former som arbejdermændene har mange af og som man ikke blev belønnet for i skolen, men tværtimod ofte fik bemærkninger for. Det er væsentligt at jeg-brugen, adverbialerne, fejlene og fragmenterne ikke kan forstås som ufunktionelle eller uhensigtsmæssige, men kun som ukorrekte efter de uskrivne regler. Når man følger dem vælger man altså ikke den sprogform som er hensigtsmæssig eller fremgangsrig, men man følger autoriteterne som har forbudt de andre former – egentlig uden begrundelse.

Dels vises autoritetstroen ved at mellemagskvinderne i materialet følger forsøgslederens spilleregler mere end nogen anden gruppe. De mange underordnede associationer, de mange konkrete ord i billedetsten synes at hænge sammen med at mellemagskvinderne stræber efter at gøre det som de regner med at forsøgslederen vil belønne. Det formlige, at få deiksisætninger, de få fejl viser også at mellemagskvinderne følger instruktionen om at deres tekst skal kunne forstås af en der

ikke kan se billederne. De gør altså hvad de bliver bedt om af forsøgslæderen – i modsætning til især arbejdermændene.

Det eneste træk hos mellemlagskvinderne som ikke umiddelbart kan passe ind i sammenfatningen om pænt sprog og autoritetsprog er nok det af de har den laveste Poeten/Lillemor-ratio; de omtaler altså Poeten færre gange i forhold til omtalen af Lillemor end nogen anden gruppe. Dette vidner om en kontrolleopmærksomhed som nok er forskellig fra pænhed og autoritetstro, men ikke i modstrid med disse normer idet forsøgspersonerne jo vidste at det drejede sig om et interview om kontrolmønstre. Det er altså næsten en form for samarbejde med (de oftest kvindelige) interviewere at de udviser denne kontrolleopmærksomhed.

Arbejdermændenes sprog kan bedst sammenfattende beskrives med begreberne uformelt og trodsigt. Det er den diametrale modsætning til mellemlagskvindernes sprog. Arbejdermændene inddrager mere end nogen anden gruppe sig selv og tale-situationen i den tekst de producerer: de har flest sætningsadverbialer, reguleringer, vurderinger som alle inddrager situationens personer eksplicit eller implicit i teksten. De tillader flest talesprogstræk i teksten; de har flest interjektioner, citater (som er talesprognært) sætningsadverbialer, påhængs-ikke. *Arbejdermændene er altså mest pågående og uformelle; på den anden side er de også mest usikre* om de kan klare præstationen som de ved kræves: de lader sig afbryde flest gange, de flygter ind i citaterne, de mange påhængs-ikke¹ er viser at de er usikre på relevansen (ikke på sandheden) af deres ytringer. Denne usikkerhed hænger så sammen med en reaktion mod autoriteterne, en reaktion der er defensiv og derfor bedst kan karakteriseres som *trodsighed*: arbejdermændene prøver ikke på at gøre det der bedes om i instruktionen, nemlig at tale til dem der lytter til båndoptageren uden at have tegneserien, arbejdermændenes genfortælling er de mindst forståelige, de prøver ikke at holde deres egen situation ude fra den situation de skal beskrive, og accepterer altså ikke den fiktion som forsøgslederen beder dem om. Deres trodsighed viser sig også ved at de ikke anerkender den tone af formalitet og skriftsprogsspræg som forsøgssituationen og båndoptageren lægger op til. De sætter næsten en ære i at gøre alt det som de utvivlsomt ved at man helst ikke må i den slags situationer: de bruger interjektioner, de bruger sætningsadverbier, de bruger jeg-sætninger, de vurderer mere end nogen anden selvom de bliver bedt om at genfortælle. Brugen af nægtelser kan også passe ind i dette mønster, de er tydeligvis usikre dels om det er relevant hvad de siger, dels om hvad modtageren forventer at de vil sige. Også de få abstrakte associationer kan tolkes som trods.

De fleste mennesker regner nok med at det giver belønning at finde den kategori som stimulusordet hører til – og det giver arbejdermændene lige præcis ikke. Arbejdermændenes manglende Poeten og Lillemor-kendskab kan selvfølgelig skyldes at de faktisk ikke kender tegneseriefigurene. Det er dog nok ikke den vigtigste forklaring for arbejderkvindernes – som vel læser lige så lidt Berlingske Tidende – kender dem godt, og mellemlagsmændene – som vel læser lige så lidt tegneserier – kender dem også. Det er snarere tegn på at mellemlagsmændene ikke vil acceptere at forsøgslederen forventer af dem at de kender den tegneserie som jo slet ikke hører til deres verden. Altså kan også dette træk nok bedst tolkes som trodsighed.

Mellemlagsmændenes sprog kan sammenfattende karakteriseres som ambitiøst og dominerende. Dominerende er deres sprog når de har lange fundament, mange led sætninger, mange lange sætninger, større repliklængde og flere afbrydelser af den anden. Alle de første træk er dominerende i den forstand at man ved dem holder længere på ordet og dermed bevarer stillingen som taler. Afbrydelser er dominerende i den forstand at tale-rent altså regner med at hans plads i rollespillet er større end den anden taler åbenbart synes. Der er ikke tale om en undertrykkelse af ofte, men om en konkurrerende dominans; det gælder om at præstere mest muligt. Ambitiøst er mellemagsmændenes sprog ved de lange sætninger, de lange fundament, de mange led sætninger, ved performativene og ved de få vurderinger. *Ambitionen* hviler på den forstilling hos mellemagsmændene at man kun kan formulere udviklede og komplekse tanker i lange sætninger. Selvom denne opfattelse er en illusion, kan den meget vel være styrende for hvorledes mellemagsmændene vælger at reagere på den tvetydige situations diffuse krav om præstationer. Også de få vurderinger passer ind i dette billede. Det der skaffer en fremgang i verden er ikke føleri men facts og selsikkerhed. Hvis man selsikkert fremlægger hvordan verden er, har man mere gennemslagskraft og påvirkningskraft end hvis man som en blandt flere fremlægger hvordan man synes den er. Dette sidste er næppe nogen illusion, men noget som mange har konstateret i sammenhænge som ikke er særligt forskellige fra den testituation som er lavet i denne undersøgelse. De mange meta-sprogord er den sidste side af denne ambition. Opgaven lød at fortælle de to historier for et sekundært publikum (dem der hører båndet), men det mellemagsmændene med de mange metasprogord gør, det er at analysere billederne; de fortæller ikke historien, de fortæller hvad de ser på billedet. Dette sidste kan hænge sammen med de mange performati-

tiver. De har altså ikke som mellemlagskvindene autoritetstro gjort hvad de blev bedt om, de har heller ikke som arbejdermændene trodsigt prøvet at undgå at blotte sig ved opgaven, de har tværtimod forsøgt at præstere mere end de blev bedt om. De er altså i deres sprog præget af at de selv godt ved hvad der er godt og effektivt sprog – uafhængigt af forsøgssituationen.

Arbejderkvindenes sprog kan endelig sammenfaldende karakteriseres som gennemsnitligt og usynligt. For en række af de sproglige variable er arbejderkvindene den gruppe der ligger nærmest det samlede gennemsnit: afbrydes, Poeten og Lillemor-kendskab, reguleringer, vurderinger, konkrete ord i bil-ledest, underordnede associationer, delkiss, jeg-brug, repliklængde af-bryder. Kun for ganske få træk har arbejderkvindene færrest forekomster: lange fundamenter, ledsetninger og lange sætninger, kontrast-associationer og egoassociationer. Det er for de tre førstes vedkom-mende ikke træk som er stigmatiserede; ingen kan opfatte eller foragte dem der bruger får ledsetninger, der er altså ikke som hos mellem-lagskvindene en bevidst undgåelse af det der ikke er pænt. Meget typisk er manglen på egoassociationer. Arbejderkvindene forsvinder rent sprogligt, og undgår altså også i associationstesten at bringe sig selv ind i billedet. Når man ikke udmærker sig ved at have flest af et eller andet træk, og når andre ikke glimter ved deres fravær, så er sproget nærmest gennemsnitligt eller usynligt. Der er ikke nogen sproglige træk at lægge mærke til. Der ved kan manglen for variable som arbejderkvindene har flest af også tolkes som et forsøg på at blive usynlig rent sprogligt. *
For at sammenfatte sammenfaldningerne kan man stille det hele op i et af de velkendte diagrammer:

værdier	Kvinder	Mænd
arbejdere	gennemsnitligt	uformelt
	usynligt	trodsigt
mellem-lags	pænt	ambitiøst
	autoritetstro	dominerende

Som man kan se fordeler variationerne sig nu på flere forskellige semail-tiske skalaer og værdimensioner. Arbejdermændenes uformelle sprog er selvfølgelig synligt i modsætning til arbejderkvindenes usynlige sprog, men de to værdier befinder sig ikke på samme dimension; mel-lagskvindernes autoritetstro er ikke-ambitiøst, i modsætning til

mellem-lagsmændenes ambitiøse sprog, men det er heller ikke på samme dimension. Det samme kan man sige om henholdsvis det trodsige og det gennemsnitlige, og om det dominerende og det pæne.

Netop karakteristiken af gruppernes sprog i et mangedimensionalt rum, kommer til at accentuere spørgsmålet om hvad det egentlig er disse dimensioner, disse normer eller værdier eller orienteringer. Dette bliver diskuteret i næste paragraf.

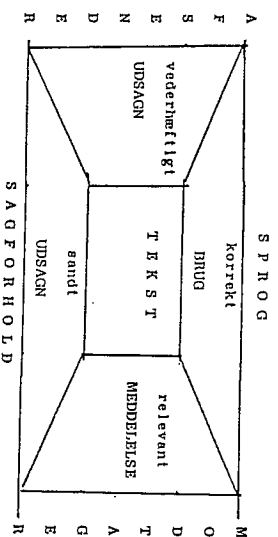
§ 34. De sproglige variables funktioner

De variable som er søgt indkredset i den foregående paragraf har funk-tioner i kommunikationen som ikke er ganske alklaret. Det er ganske op-lagt at de ikke som andre sider af en tekst er intentionelt styret og bundet til den hensigt som der findes med den givne tekst eller ytring. Der må være andre middelbart tilknyttede funktioner som disse variationer op-fylder.

Teorier om teksters funktioner er ikke deskriptiv men i sidste ende al-tid også normative, de er i højere grad udtryk for et valg hos teoretikeren end resultatet af undersøgelse eller overvejelser. Med hensyn til funk-tionen af de sociolingvistisk definerede variable er dette valg af ramme el-ler paradigme for hele undersøgelsen ofte endda foretaget uekspliteret eller måske endog uovervejet.

Den mest overbevisende teori om teksters normale funktioner er – ef-ter min mening – Habermas' som den fremstilles i *Was heisst Universal-pragmatik?* i Apel (Hrsg.): *Sprachpragmatik und Philosophie*, 1976 Frank-furt. Den har i denne udgave mange ligheder med teorier af Bühler, Morris, Klaus og andre teoretikere. Kort skitseret går teorien ud på at en tekst har vigtige funktioner i forhold til de vigtigste instanser i kom-munikationssituationen. I forhold til afsenderen er teksten udtryk, den er udtryk for intentioner, holdninger, opfattelser og hensigter. Som ud-tryk kan teksten være mere eller mindre vederhæftig, dvs. udtrykke af-senderens engagement og holdning mere eller mindre gennemskueligt for både afsender og modtager. I forhold til modtageren er teksten med-delelse, nemlig et alternativ til, en ændring af eller en udvidelse af den opfattelse som modtageren på forhånd har. I forhold til modtageren kan teksten være mere eller mindre relevant, dvs. den kan forudsætte og in-formere for meget, passende eller for lidt. I forhold til emnet eller sagen er teksten et udsagn. Dette udsagn om verden kan være sandt eller falsk og mere eller mindre udtømmende. I forhold til sproget er teksten brug, og kan være korrekt og forståeligt eller ej.

Tekstens normale hovedfunktioner er altså at være vedrøfteligt udtryk for afsenderen, sandt udsagn om sagen, relevant meddelelse til modtageren og korrekt brug af sproget. Det hele kan anskueliggøres ved et diagram:

En vigtig del af denne teori udgør begrebet fordring. Taleren gør fordring på at modtageren anerkender de funktioner som er angivet her. Funktioner og deres kvaliteter er altså bevidst valgt, de er til at ekspliciterer hvis der bliver brug for det. Enhver taler kan standse op i kommunikationsprocessen og tage stilling til sin egen tekst funktioner; hvis funktionerne bliver problematiseret kan taleren forsikre om vedrøfteligheden i sit udtryk, sandsynliggøre sandheden af udsagnene, retfærdiggøre relevansen af meddelelsen og tydeliggøre forståelsen af sætningen. *Alle de nævnte funktioner er altså til at eksplicitere og forsvare.*

Det er nu klart at de fleste af de variable som er opstillet i denne undersøgelse ikke er af en sådan karakter at de kan ekspliciteres og forsvares. Fx er der næppe nogen taler der er sig bevidst hvor mange procent af sætninger som er på 14 ord eller derover. Og stillet over for en problematisering af det rimelige i situationen at have lige denne andel ville næppe nogen have nogen fornuf-tige forklaringer eller retfærdiggørelser. Funktionerne af de her undersøgte variable kan altså ikke falde ind under talens 4 hovedfunktioner.

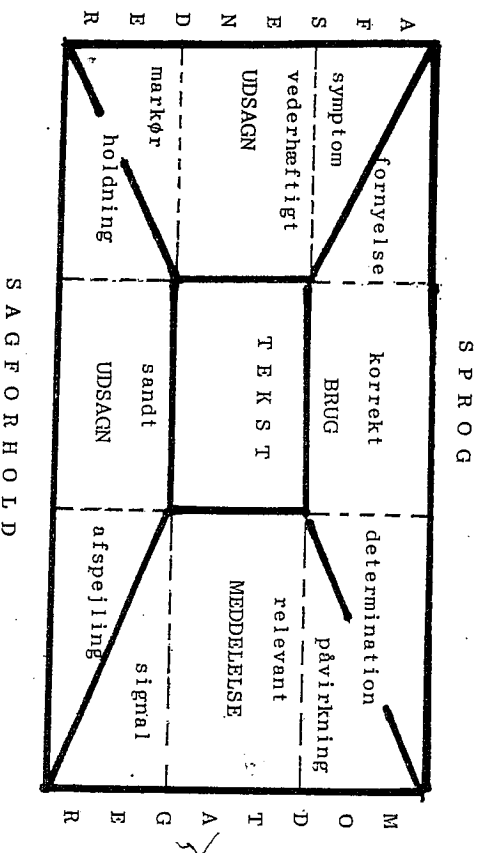
For at forklare de sproglige variables funktioner kan man inddrage den pragmatiske teori som er opstillet af Watzlawick, Beavin & Jackson i *Pragmatics of Human Communication*, 1967 London. Teorien har som ak-sioner at enhver kommunikation består af en indholdsside og en rela-tionside, således at den sidste er kommentar om og rammer for den før-ste og således metakommunikation. Som et andet aksiom har teorien at menneskelige væsener kommunikerer både digitalt og analogt, dvs. både ved koder hvor der er et arbitrært, konventionelt forhold mellem udtryk og indhold og ved koder hvor der er et forhold af lighed mellem udtryk og indhold. Det digitale sprog har en kompleks og stærk syntaks som kan

3

markere forholdet mellem de forskellige tegn i en tekst men mangler en semantik der er adækvat til at betegne relationerne mellem samtale-situationens parter. Det analoge sprog har denne semantik, der kan be-tegne relationen, men mangler en syntaks der kan strukturere meddelel-sen. Analogt sprog kan således ikke henviser til andet end den situation hvor teksten indgår. Det analoge sprog kan ikke henviser udover sig selv. *Siddende med den eksplicite og bevidste intenderede teksts funktioner løber der altså en i analogt sprog formuleret metakommunikation som kommenterer og fastlæg-ger den digitale kommunikations rammer og betingelser.*

Denne relationskommunikation kan opfattes på to forskellige måder, dels i et årsags-skema, dels i et skema for intenderet men ikke eksplic-terbar adfærd. I årsagsskemaet kan enhver tekst tolkes, ikke som udtryk for afsenderens intentioner, men som symptomer på afsenderens egen-skaber og karakter; ikke som udsagn, men som en afspjelling af sagen; ikke som meddelelse til modtageren, men som påvirkning; og ikke som brug af sproget, men som determineret af det. Undersøger man fx om folk taler dialekt, falder man meget let ind i et sådant årsagsskema og tol-ker at afsenderen taler dialekt fordi hun eller han ikke kan andet, ikke hat lært andet i sin barndom og i skolen.

Det er midlertid klart at de træk som er opstillet i denne undersøgelse ikke kan opfat-tes i årsagsskategorier. Der er ingen voksne mennesker som ikke kan tale i sætninger på mere end 14 ord, eller som ikke bruger sætningsadverbial-ler. Det viser sig da også at andelen af lange sætninger i de forskellige af-snit i teksten er noget som talerne kan vælge som passende til situatio-nen, fx forskellen på andelen af lange sætninger i og uden for citat. Va-riationerne er altså valgte, men ikke intenderede og ekspliciterbare som tekstens hovedfunktioner. Jeg foreslår at man derfor, foruden tekstens hovedfunktioner, og de sidefunktioner som hører til årsagsskemaet, også kan tale om *tekstens relationsfunktioner*. Ved siden af de eksplicite funk-tioner har teksten ved sit analoge sprog også den funktion at markere afsenderens opfat-telse af sig selv, at vise holdningen til sagen, at signalere modtagerens plads i situa-tionen og at ændre det sprog som der tales i. Det hele kan vises i en udbygning af det foregående diagram:

De sproglige variables funktioner er altså generelt at være bærere af relationskommunikationen. De fleste af dem, alle dem der udregnes som hyppigheder, er netop analoge i deres måde at fungere på; hyppigheden af lange sætninger, af lange fundamenter, af sætningsadverbialer, af reguleringer, af vurderinger af ordet *Poeten* i forhold til ordet *Lillemor* er, altså hverken internderet og ekspliciterbar kommunikation, eller fuldt determineret virkning af egenskab hos afsenderen, man valgt markør, farvning, signal og ændring i forhold til de størrelser der indgår i kommunikationssituationen. Men kunne »oversætte« disse relationsmeddelelser til: »sådan er jeg«, »sådan er sagen«, »sådan er du« og »sådan er sproget«. Denne analoge relationskommunikation kan ikke henvises til noget uden for situationen, og den kan kun betegnes ved lighed ikke ved konvention. Det at tale meget ligner at dominere samtalen, det at bruge lange sætninger ligner at tænke indviklet.

I undersøgelserne af relationskommunikation har der været mange forsøg på at reducere de dimensioner disse relationer kunne variere på. Watzlawick m. fl. foreslår at der kun er to grundlæggende former for relationer: symmetriske, hvor parterne stræber mod lighed, og komplementære, hvor parterne stræber mod forskel. Roger Brown prøver i en berømt undersøgelse af tiltalepronominer (Roger Brown and Albert Gilman: *The Pronouns of Power and Solidarity* i J. Fishman: *Readings in the Sociology of Language*, 1968, The Hague) at reducere relationerne til to dimensioner: en vertikal dimension, om magt og dominans, og en horisontal dimension, om solidaritet eller fjendehed, dog således at solidaritetsdimensionen kun udfolder sig inden for de symmetriske relationer inden for magtdimensionen.

Det forekommer mig på grundlag af denne undersøgelse at det er svært at reducere relationskommunikationens rum til to dimensioner. Det er klart at symmetri-asymmetri er en vigtig dimension, og at solidaritet-indifference er en anden vigtig dimension. Det er også klart at fx formel-ufornel svarer nogenlunde til indifferent-solidarisk. Men der er en række andre dimensioner som ikke kan gå op i de to nævnte. Fx kan man i et symmetrisk forhold være indstillet på kapestrid eller samarbejde, i et ulige forhold kan man være indstillet offensivt eller defensivt, i alle ikke intime forhold kan man vise mere eller mindre sikkerhed, selskkelighed.

Sammenhængen mellem de forskellige dimensioner kan heller ikke én gang for alle, rent begrebsmæssigt defineres. Det kan kun ved empiriske undersøgelser, som denne her, undersøges hvorledes konkrete historiske personer kobler de forskellige dimensioner sammen. Det er netop resultatet af min undersøgelse at det tyder på at forskellige grupper i en befolkning som de 25-35 københavnere kobler forskellige værdier sammen på forskellige måder. Det som er en vigtig dimension i mellem-lagskvindernes relationskommunikation, nemlig at vise at de taler pænt og korrekt og som autoriteterne siger, det er også en vigtig dimension for arbejdermændene idet de lægger vægt på udvalgte områder ikke at gøre som autoriteterne siger, men det er for mellem-lagsmændene uden betydning, det er for dem ikke det der kommer an på. Jeg kan derfor ikke se at det er rimeligt at reducere de dimensioner af meningsmæssig social karakter som jeg har foreslået i den foregående paragraf.

Jeg kan altså sammenfatte overvejelserne således: For hver af de 4 grupper kommunikerer deres tekst, dvs. genfortællingen af tegneserierne, ikke blot digitalt hvad de bevidst har internderet: at være udttryk for hvad de opfatter, at være udsagn om hvad tegneserien viser, at være meddelelse for modtagere om hvad der er interessant og at være korrekt anvendelse af sproget; de kommunikerer også analogt hvordan de opfatter sig selv, modtageren, tegneserien og sproget. Mellem-lagskvinderne markerer at de holder sig til autoriteterne, signalerer distance til modtagerne og anerkender interviewere's magt. Arbejdermændene markerer modstand mod magtfordelingen i situationen, men signalerer nærhed og markerer en vis defensiv holdning til opgaven. Mellem-lagsmændene markerer kappelyst og indifferens kombineret med en offensiv holdning. Arbejderkvinderne markerer defensiv holdning og accept af magtforholdet. Det hele kan bedst sammenfattes med ordene: pæn og

autoritetstro, uformel og trodsig, ambitiøs og dominerende og gennemsnitlig og usynlig.

§ 35. Årsagerne

Målet med denne undersøgelse er på sin vis nået når optællingerne er foretaget og tolket. Formålet med undersøgelsen har været at undersøge hvordan mænd og kvinder, arbejdere og mellemag taler forskelligt, ikke i denne omgang hvorfor de taler forskelligt. Imidlertid stammer interessen for at undersøge forskellene i sprogbrug fra en vag forestilling om at sprogbrugsforskelle indgår som en vigtig del af den almindelige sproglige og sociale interaktion herunder den diskrimination og undertrykkelse der sker. Derfor vil det også være naturligt her – kort – at overveje hvilke årsager der kan være til de sprogvariantforskelle der er fundet, og hvilke konsekvenser de kan have. Alene sådanne overvejelser kan nemlig sætte os i stand til at opstille et program for hvad man så kan gøre ved det.

Hvad kan nu årsagerne være til at mellemagskvinder, arbejdere, mænd, mellemagsmænd og arbejderkvinder blandt en lang række af sproglige variationsmuligheder, lange sætninger og fundamenter, adverbialer, interjektioner, nægtelser, deklis, afbrydelser osv., vælger at markere og signalere relationerne henholdsvis pænhed og autoritetstro, mangel på formalitet og trodsighed, ambition og dominans, gennemsnitlighed og usynlighed? Svaret kan søges inden for det helt snævre tidsperspektiv: det er de sprogformer som situationen giver den anledning til. Som omtalt er forsøgspersonerne anbragt i en situation med asymmetrisk kommunikation hvor personen er den der er domineret af intervieweren. Personen skal nu præstere noget og har en klar forestilling om at intervieweren vil sætte mere pris på nogle præstationer end på andre, personen ved bare ikke efter hvilke kriterier præstationen vil blive vurderet. Personen vælger altså – ikke intentionalt og eksplicitbart, men vælger dog – en eller anden strategi til at klare denne ikke helt lette situation. Så meget har alle grupperne fælles, men der er også forskelle på de situationer de forskellige grupper kommer i. For mellemagene vil situationen være betydeligt mere velkendt end for arbejderne. De har haft længere skolegang hvor eksamenssituationerne ikke er meget forskellige fra denne situation, de har ofte et arbejde hvor lignende situationer, hvor man skal præstere noget verbalt, forekommer. Det er derfor ikke så mærkeligt hvis mellemagene optræder betydeligt sikrere og måske offensivt i situationen end arbejderne. Kvinderne og mændene op-

træder heller ikke i de samme situationer – afhængigt af hvad køn intervieweren har. Da samtalen i det hele taget handler om kønsroller, og da det ved spørgsmålene anes at undersøgelsen vil afsløre fordomme og diskrimination hos forsøgspersonerne, vil de kvinder der interviewes af kvinder have det lettest, mens de mænd der interviewes af kvinder har det sværest, dels fordi deres samtalepartnere både er anklager og dommer i kønsrollespørgsmål, dels fordi situationer med kvinden som den dominerende og manden som den dominerede er sjældnere end de omvendte. Allerværest har måske arbejdermændene det når de interviewes af kvinder, som jo ikke blot er kvinder men også mellemag, som arbejdermændene altså ikke under nogen omstændigheder kan forvente klassesolidaritets fra. Det er derfor ikke mærkeligt at arbejdermændene viser størst usikkerhed, mens mellemagsmændene arbejder hårdt på at omdefinere styrkeforholdet i situationen.

En helt snæver forklaringsramme kan altså til en vis grad forklare at arbejdermændene og mellemagsmændene vælger den strategi som de gør: fordi situationen giver den anledning til det, i modsætning til hvad situationen giver de kvindelige mellemag anledning til. Derimod forklares næppe de kvindelige mellemags formelle afstand og autoritetstro ikke på denne måde.

Derfor må man også straks spørge videre: hvad er det for egenskaber, karaktertræk, indlærte mønstre som betinger det valg af strategi som vi ser i situationen? Nogen dybere psykologisk forklaringsramme mener jeg under ingen omstændigheder materialet kan bære – fordi det er en så offentlig situation med så stor opmærksomhed på præstationen fra den talendes side og med så store hæmminger og kontrolmekanismer indbygget. Man kan af materialet ikke se andet end hvad personer har lært at de skal gøre i den slags situationer. Men det er egentlig også nok. Det ser nemlig ud til at de strategier de 4 grupper vælger i forsøgssituationen svarer meget nøje til de roller som de tilsvarende grupper har i skolens interaktion. Kirsten Larsen og Harriet Bjerrum Nielsen er ved at undersøge pigers og drenges adfærd i skolen ved at analysere en række båndudskrifter fra undervisningen i forskellige folkeskoleklasser (Kirsten Larsen og Harriet Bjerrum Nielsen: *Pigene i Klasseoffentligheden* i Karen Risager og Ulf Teleman (udg.): *Kønsspecifikt sprogbrug – hvad er det?* RUC 1981). Her konstaterer de – som andre før dem – at drengene taler meget mere i klassen end pigerne og at især de taler meget mere uden at være blevet spurgt end pigerne som kun taler når de får tildelt ordet af læreren, og som ikke siger andet end svar. Blandt drengene er der to grupper (det står ikke i artiklen, men oplysningen stammer fra et foredrag Kirsten Larsen har holdt om emnet): de drenge (mellemlagsdren-

gene) som roses for deres selvintigerede tale, som siger noget andet end læreren har spurgt om men med succes - læreren bliver grebet af deres problem og kommenterer det - og så de drenge (arbejdedrengene) der ikke har succes, hverken med deres besvarelser af spørgsmål eller af deres selvintigerede tale. De glider let over i en rolle hvor de forstyrer undervisningen ved vittigheder, irrelevante kommentarer hvor læreren bruger en del tid til at tale med dem i form af udskæld og irettesættelser. De stille piger er ikke dumme, men de er meget autoritetsro i den forstand at de gør hvad læreren beder om og ikke mere. I samtaler om opgaver hvor der ikke er nogen facilitator, glider de ud af klasseoffentligheden til privat snak om frisure, mens de er lige så meget med som drengene når der skal svares på noget der skal være rigtigt eller forkert.

Larsen og Nielsen forklarer det på den måde at pigerne søger at etablere eksklusive forhold til læreren, mens drengene indgår naturligt i den offentlighed som klasseværlessamtalen udgør. I frikvarteret leger drengene ofte i flok som også udgør en slags offentlighed med et etableret magthierarki. Denne offentlige magtkamp kan uden vanskeligheder forsatte i timen med læreren i toppen af pyramiden og med de bedste drenge som dem der prøver at være noget andet men lige så godt som læreren. Pigerne leger derimod to og to, i eksklusive venindeforhold og med intriger for oprettelse af disse venindeforhold. Disse intriger kan derimod ikke forsatte i timen for de er jo netop ikke offentlige, men private. Og pigerne forsøger at etablere også et eksklusivt forhold til læreren, et forhold som ikke kan dyrkes i offentligheden.

Ligheden med forsøgspersonernes strategier i forsøgssituationen er slående. Personerne reagerer ganske simpelt sådan som de har lært i skolen. Mellemlagskvinderne følger spillets regler, både reglerne for korrekt offentlig tale og de regler som intervieweren har sat op for samtalen. Mellemlagsmændene forsøger som mellemagsdrene at præstere noget andet og mere end der forventes af dem og arbejdermændene reagerer mod forventningerne. Endelig er arbejderkvinderne som de stille piger der gør så meget som muligt for ikke at blive involveret i den offentlighed som også båndoptagelsen er.

Larsen og Nielsen inddeler med at konstatere at lærerne bedst kan lide pigerne som elever, men mener at drengene er mest spændende som individer. For lærerne er det en hensigtsmæssig arbejdsdeling at pighalvdelen af klassen er artige og gør hvad de siger - ellers ville undervisningen ikke kunne gennemføres. På den anden side ville det blive alt for kedeligt og trivielt hvis ikke drengahalvdelen af klassen kom med nye impulser så også lærerne oplever noget. Rolleopdelingen i klassen er

altså funktionel set fra lærernes synsvinkel, men der er ikke nogen grund til at det er pigerne der skal være artige og drengene kvikke.

I et lidt større perspektiv kan forsøgspersonernes sproglige adfærd i forsøgssituationen altså ses som en refleks af hvordan de har lært at opføre sig i skolen - situationer forsøgssituationen også minder om. Forsøgspersonerne følger altså blot de indlærte mønstre fra skolen. Og selvom mønstrene kan ses som hensigtsmæssige for skolen mangler der stadig en forklaring i endnu større perspektiv.

I den borgerlige offentligheds selvforståelse foregår de samfundsmæssige processer i adskilte områder med tætte skel imellem: i familien og venskabskredsen foregår det intime liv, følelseslivet, ofte i asymmetriske relationer og ofte holdt sammen af autoritet. I produktionsområdet foregår produktionen domineret af teknisk ekspliciterede asymmetriske relationer mellem arbejdere og arbejdsgivere og med en solidaritetsrelation mellem arbejderne. I den litterære og især den politiske offentlighed foregår processerne med principielt symmetriske relationer, formelt og upersonligt.

Fra den borgerlige offentligheds opkomst har kvindernes plads være i familierådene, arbejdernes i produktionsområdet og mellemagsmændenes i den politiske offentlighed.

Den borgerlige selvforståelse afspejler ikke samfundet som det er og især ikke som det udvikler sig. Områderne blandes, kvinderne kommer på arbejdsmarkedet og i produktionen arbejderne i den politiske offentlighed. Men stadig er der en stærk tendens til at de omtalte grupper har deres udgangspunkt og orientering i forhold til de områder hvor de tidligere hørte hjemme. Selvom mange kvinder arbejder, er det stadig dem der står for de intime relationer som hører hjemme i familien; selvom arbejderne deltager i den politiske offentlighed, er det stadig en offentlighed der sker på mellemagsets præmisser i kommunikationsformen, de højere uddannelser er stadig fyldt med mellemagsets børn og ikke med arbejderne.

Som omtalt under det snævre forklaringsperspektiv er situationen en offentlig situation med krav om offentligt sprog. Derfor vil situationen passe bedst for de mellemagsmænd som har deres udgangspunkt i den politiske offentlighed. Mellemlagskvinderne kan ikke gøre forsøgssituationen intim, men de kan reagere i den ud fra den orientering som vel stadig hersker i familien: autoritetsorienteringen, i modsætning til ligheds- og præstationsorienteringen i offentligheden. I familien kommer det an på hvem man er, i offentligheden (eller i idealet om offentlighed) om hvad man gør. Arbejdermændene kan ikke etablere de soli-

daritetsrelationer som de kender fra arbejdslivet i den svære forsøgssituation, men de kan overføre det sprog som ellers bærer denne solidaritet dog med bevidsthed om at det måske ikke passer til situationen – der af usikkerheden. *De forskellige grupper følger altså de normer som hører hjemme i de samfundsmæssige områder hvor de tager deres udgangspunkt.*

Årsagerne til de sproglige strategier som de forskellige grupper vælger i forsøgssituationen kan altså ses i forskellige tidsperspektiver: snævert kan gruppernes sprog forklares som det situationen giver dem anledning til, i lidt større perspektiv som det de har lært i skolen som særegent for dem, og i samfundsmæssigt perspektiv som det der hører til i det samfundsområde hvor de tager deres udgangspunkt.

§ 36. Konsekvenser

I § 34 om de sproglige variables funktioner har jeg prøvet at præcisere at de sproglige strategier som de forskellige grupper bruger, er valgte, om end ikke intentionelle og ekspliciterbare. De kan altså ændres. Man kan gøre folk bevidste om hvilke strategier de bruger og derved få dem til at ændre strategien – lige som man bevidst lærer at cykle for derefter at lade færdigheden synke ned i en ubevidst funktionsmåde. Det er derfor vigtigt at overveje om konsekvenserne af de valgte sprogbrugstrategier er ønskelige eller om man skal forsøge at ændre dem – og i så fald hvordan.

Den første og vigtige konsekvens af de konstaterede sprogbrugsvariationer er den at valget og brugen af sprogformerne bekræfter og cementerer del samfundsbillede med opsplitning af samfundet i områder hvorfra sprogformerne også stammer. Specielt i forholdet mellem kvinder og mænd kan man kalde det apartheid. Sprogbrugsformerne spiller en vis omdend begrænset rolle i opretholdelsen af samfundsmæssige processer hvor de intime forhold adskilles fra produktionslivet, som igen er privat i forhold til det offentlige liv. Et bevidst forsøg på at ændre disse forhold, på at afskaffe opsplitningen i det samfundsmæssige liv i adskilte områder, et sådant forsøg må nødvendigvis også omfatte et bevidst forsøg på at ændre de sproglige markører og signaler; uden en bevidst bearbejdning af også disse vil man ikke kunne ændre forholdene. Man må dog ikke tro at det at ændre de sproglige varianter hos befolkningen ville medføre nogen som helst ændring. Ting hænger sammen som ærtehaln. Hvis alle andre elementer i den borgerlige offentligheds opsplitning af tilværelsen er intakt vil modellen også sætte sig igennem de sproglige forhold – måske på en anden måde, men stadigværk. Men hvis man skulle pege på noget som man kunne ar-

bejde med så kan man pege på at mellemlagskvinderne måske skulle være lidt mindre autoritetsro, arbejderne lidt mindre trodsige, mellem-lagsmændene lidt mindre ambitiøse og dominerende og arbejderkvinderne lidt mere synlige og selvudfoldende. Dette ville være et skridt – omdend lille – henimod et mindre opsplittet samfund.

For det andet har fordelingen af de sproglige varianter den konsekvens at de forskellige grupper bliver fastholdt i den rolle som de nu har fået tildelt i samfundet. Igen er sprogformerne nok ikke den væsentligste del af rollesættet, men det er en del. Ved at bruge hver deres specielle strategi gør både mellem-lagskvinderne, arbejdermændene og arbejderkvinderne det sværere for sig selv at få den succes som samfundssystemet giver tilbud om. Kun mellem-lagsmændenes strategi synes at være velegnet til at få succes i erhvervsliv og politisk liv.

Ved så stille at acceptere de autoriteter der findes på sprogområdet og i forsøgssituationen, ved i skolen at være artige (og ikke kvikke) elever, vil pigene altså systematisk forringe deres muligheder for at få arbejde, for at få forfremmelse på arbejde, for at få højere løn osv. Ved at acceptere at mellem-lagsmændene holder på ordet, ved deres sætningskompleksitet gør mest indtryk, og ved afbrydelse overtager ordet, begrænser kvinderne deres mulighed for at få deres synspunkter fremført og deres forslag gennemført i offentlige sammenhænge.

Ved på en måde at anerkende de normer der findes for sproget og samtalerne men på en anden måde ikke at acceptere dem som gældende for sig selv begrænser også mellem-lagsmændene deres smuligheder for at nå til tops i det offentlige liv.

Og for arbejderkvinderne gælder begge forhold.

Men alle grupperne får selvfølgelig også fordele ved de valgte strategier. Ved den autoritetsro holdning slipper mellem-lagskvinderne for det pres det er at deltage i det præstationssystem som mellem-lagsmændene deltager i. Der er koldt på toppen og et trykt autoritetsforhold kan være bedre end en utryg magtkamp. På samme måde kan en solidarisk kollektivisme som etableres ved fælles trodsighed mod de etablerede normer være bedre end den individuelle ambition.

Det må dog fastholdes at de sproglige varianter tildeler de forskellige grupper forskelligt attraktive pladser i der herskende samfundssystem.

Det er klart at man her sandsynligvis med en succes kunne ændre på forholdene ved at ændre på sprogformerne. I Amerika findes en hel bevægelse med dette som program. Det er den såkaldte assertivnesstræning. Den henvender sig til de stille piger, til dem der i samtaler med andre laver selvundertrykkelse, simulering, som angler efter kærlighed,

som i deres egen splittelse prøver på at manipulere med den anden som prøver at få hvad de ønsker uden at bede om det. Træningsprogrammet består så i at give disse personer selvrespekt, at få dem til at overveje deres egne behov og at få dem til at udtrykke deres egne følelser og meninger så de bliver forstået og accepteret. Helt konkret drejer det sig om at lære at sige *nej* uden skyldfølelse, at kunne svare igen på perfide bemærkninger, at kunne skændes med sin ægtefælle på en konstruktiv måde. Her skal gives et par henvisninger til litteratur om emnet: Jean Baer: *How to be an assertive (not aggressive) woman*, 1976 New York, Bryna Taubman: *How to become an Assertive Woman*, 1976 New York, Lynn Z. Bloom, Karen Coburn & Joan Pearlman: *The New Assertive Woman* 1975 New York.⁴

Der er et vist problem ved denne modstrategi, et problem som også antydes ved den første titel: ved dette system prøver man at lade andre befolkningsgrupper træde ind i de attraktives rolle uden at ændre på det forhold at visse roller er mere attraktive end andre. Træningen kan let udarte til at gøre kvinderne mere ambitiøse og dominerende end mændene. Det ville selvfølgelig være en forandring, men det vil næppe lykkes, for magthierarkier kan bruge andre midler end rent sproglige til at opretholde sig selv. Det er derfor en vigtig del af dette assertiveness-træningsprogram at finde en form for kommunikationsstrategi som hverken er selvvundertrykkende eller aggressiv. Det gælder altså om at styre efter et ideal som ikke i sig selv indeholder undertrykkelsesmekanismer.

Dette gælder i særlig høj grad for de sprogsstrategier som er beskrevet i denne undersøgelse: *nok skal mellemkønskvinder, arbejdsmænd og arbejdskvinder prøve at blive lidt mindre autoritære, trodsige og usynlige, men de skulle meget nødtigt blive mere ambitiøse og dominerende. Tvertimod er den vigtigste betingelse for at selve normsystemene opløses at mellemkønsmændene bliver lidt mindre ambitiøse og dominerende.* Det ser nemlig ud til at det er denne rolleposition som er den dominerende og derfor i højere grad definerer de andre end omvendt. Hvis der ikke var nogen der havde ambitioner om magt og autoritet, ville der heller ikke være nogen autoriteter at enten acceptere eller forholde sig trodsigt til, og hvis der ikke var nogen der dominerede ville der heller ikke være nogen der forsvandt i usynligheden.

I denne forbindelse er det dog vigtigt at fastholde at *man næppe kan tænke sig ændringer på det rent sproglige plan.* Det vil næppe være muligt og det vil slet ikke give nogen mening at prøve at få nogen til at sætte deres andel af lange sætninger op, eller til at bruge flere sætningsadverbialer, eller til associere mere abstrakt på en associationstest. Det som man kan

arbejde på at ændre, det er det overordnede valg af strategi som synes at forbinde og styre valgene på de enkelte sproglige områder.

For det andet kan man ikke tænke sig at sproglig relationsstrategi er noget man lærer af andre grupper end ens egen. Man kan ikke tænke sig at en lærer kan lære sine elever af modsat køn eller fra en anden social klasse en sproglig strategi. Den slags ting må ske ved selvorganisering. Det må ske ved at grupper selv prøver at organisere træning i at ændre forholdene.

Det er i denne sammenhæng at en undersøgelse som denne har sin betydning. Med undersøgelsen har jeg søgt at belyse hvilke forhold er faktisk synes at være typiske for forskellige grupper af yngre københavnere. De kan så selv overveje om det er rigtigt og om det er noget de vil gøre noget ved. Jeg kan ikke som inkarneret mellemkønsmand komme og sige til kvindelige kolleger eller arbejdsmedarbejdere jeg kommer i kontakt med: hør I skulle ændre jeres sprog. Men jeg kan vise dem hvordan deres sprog adskiller sig fra andres, og jeg kan prøve at bearbejde mit eget og min gruppes. En bog som Wolf Wagner: *Angst og bluf på universitetet* 1977 Kbh. kan ses som et forsøg i denne retning.

⁵ Sammenfattende om konsekvenserne af de sproglige variationer kan man altså sige at de nok mest består i at opretholde og bestyrke den borgenlige offentligheds opsplitning af tilværelsen og fordelingen af forskelligt attraktive roller på forskellige grupper i befolkningen. Sprogforholdene spiller kun en lille rolle i disse processers fortsatte eksistens, men en ændring af sprogsprugen er en uundværdig del af en ændring af forholdene.

§ 37. Sammenfatning

I denne bog har jeg prøvet ved empiriske undersøgelser at be- eller afkræfte de myter og forestillinger om kvinders og mænds sprog som findes både blandt folk i almindelighed og i videnskabelige afhandlinger. En af dem er den om at »kvinden siger selvfølgelig mest – for det gør sådan nogle«; en anden er den om at kvinder bruger flere påhængs-ikke'r; en tredje den om at kvinden er emotiv, manden kognitiv.

Til dette formål har jeg sammen med et hold studenter som jeg har undervist, indsamlet interview med 37 personer som alle var mellem 25 og 35 år, født og opvokset i København, og som var fordelt i 4 grupper: 10 mellemlagskvinder, 9 arbejdermænd, 10 mellemlagsmænd og 8 arbejderkvinder. På den sociale dimension er personernes gruppetilhørsforhold defineret på marxistisk maner: arbejdere er dem der producerer merværdi eller dem som lever under samme vilkår; mellemag er dem der hverken producerer eller tilegner sig merværdi.

Den første del af interviewerne med de 37 personer bestod i at de skulle fortælle den historie som var vist på en tegneserie uden tekst i boblerne. Denne del er af studenterne båndoptaget og skrevet ud, og disse udskrifter udgør den største del af det tekstlige materiale i denne undersøgelse. Derudover er der med de samme personer lavet en billeddest (hvor personerne skulle sige hvad de så på et billede), en associationstest og en undersøgelse af afbrydelserne i de sidste 5 minutter af den efterfølgende, mere uformelle interviewsamtale. I det følgende vil der blive citeret tydeligt fra 4 af udskrifterne.

De 37 udskrifter er så blevet undersøgt for en lang række sproglige træk og variationer som er udvalgt som dem der findes forestillinger om i forvejen. Udgangspunktet har altså ikke været en fast teordannelse, men en række spredte forestillinger. Resultaterne af undersøgelsen vil blive gennemgået i forbindelse med hver af de citerede personers tekster.

Teoretisk kom der det ud af undersøgelsen at de sproglige variationsfunktion har kunnet bestemmes, ikke som intenderede og problematiserbare udtryk eller meddelelser eller udsagn, men som valgte markører, signaler og farvninger. Der er altså tale om størrelser som man kan ændre og arbejde med, som udgør en uundværlig side af al kommunikation, men som ikke er de vigtigste og som ikke – hvis de blev ændret – alene ville forrykke de diskriminerende og undertrykkende processer som de indgår i.

Hver af de 4 grupper synes at vælge hver sin strategi til at klare den belastende situation med diffuse krav om en præstation som et interview

er. Mellemlagskvinderne har valgt i deres sprogs markør-, signal- og farvningsfunktioner at være pæne og autoritære. Her kommer en del af en typisk mellemlagskvindes genfortælling af tegneserierne:

– ... og så var han kommet sig lidt over det, og så begyndte han at snakke og fortælle om 'sine ting, og så ringede telefonen, og så gad han ikke at snakke med hende mere, og der var en eller anden der gerne ville have en aftale med ham, så han skyldte sig at tage frakke på, og ud af døren og farvel og tak, og så kunne hun ellers få lov at rydde det hele op hvor han havde læst avis og smidt sko og frakke og bukser og det hele.

K-11.

Det karakteristiske for mellemlagskvinderne i undersøgelsen, som K-11 er et typisk eksempel på, det er det pæne. Der er ikke ret mange sætningsadverbialer (kun *ellers*); der er ingen deiktiske størrelser der kun kan forstås af en der kender situationen (teksten er altså forståelig for en der hører båndet eller læser udskriften); hun bruger ikke ordet *jeg*, de fleste sætninger er fuldendte og uden fejl (*ud af døren og farvel og tak* er dog ikke); hun afbryder ikke intervieweren og lader sig heller ikke afbryde. Den store autoritetsro viser sig ved de samme træk, hun overholder mere end andre – de skrevne og uskrevne regler om hvordan man skal tale og hun følger interviewerens instruktion uden at anfægte forholdene.

Arbejdermændene har valgt den modsatte strategi; de er i materialet uformelle og trodsige:

P: – Fordi hun, der er jo ikke rigtig noget at sige om hendes hysteri der, vel. For det er jo simpelthen bare. Jeg kan selvfølgelig sige (lyddord), ikke? Det er jo klart, ikke?

I: – (L)

P: – Hvis jeg skal agitere at være ham, joh. »Farmand, hvad er det for noget musik du spiller?« – »Nu skal du høre, jeg har lige været nede og købe den. Du ved, det er den der, allerbedste, som Gasolin lige har lavet«. – »Uuh, kan du ikke skrue ned, den er ikke til at holde ud at høre på.« – »Hallo, nå mener du det, men det er rigtigt, ok, jeg kommer med det samme.« – »Hvor skal du hen lillefar?« – »Det siger jeg ikke til nogen, men ved du hvad jeg kommer hjem om tre timer, og så længe jeg er væk, så kan du lige sørge for at rydde op derinde og derinde og derinde, ikke fordi det glemte jeg, for jeg har desværre ikke tid.« Det var jo det man kalder for kønsrollemønstre, ikke, og så går han jo bare, ikke.

I: – Ja

P: – Så er den historie faktisk også slut.

M-3

Det karakteristiske for arbejdermændene, som M-3 er et meget godt eksempel på, er de mange citater fra Poeten og Lillemor. M-3 siger ikke ret mange sætninger som er hans egne. Uden for citaterne har M-3 også forholdsvis mange benægtede sætninger (*der er jo ikke rigtig noget at sige*), mange interjektioner (ingen eksempler her), mange sætningsadverbialer (*jo faktisk*), mange påhængs-ikke'r (*ikke, vel*), mange reguleringer (*hvis jeg skal agitere at være ham, joh*), mange vurderinger (*Det er jo klart, ikke?*). Læg også mærke til at M-3 ikke kalder personerne *Poeten* og *Lillemor*, men kalder ham *lillefar*. Arbejdermændene tillader mange flere fejl og fragmenter end mellemlagskvinderne. Alle disse træk kan tolkes som markører for og signaler om at situationen er – eller bør være – mindre formel; arbejdermændene anerkender ikke autoriteternes ret til at definnere hvad der skal ske, hverken de sproglige autoriteter eller intervieweren. Men de er også de mest usikre, ikke, så deres reaktion kan kaldes trodsig, ikke?

Mellemlagsmændene har valgt en helt tredje strategi; de er ambitiøse og dominerende:

I den anden tegneserie, der står manden og konen og snakker sammen, det vil dog sige kvinden har ... munden åben og siger selvfølgelig mest, som sådan nogle gør. Så sker der imidlertid det, at telefonen ringer, og manden, han åbner munden og skal lige til at sige noget. Konen tror hun skal hen og gribe efter telefonen, men manden er selvfølgelig hurtigst, som sådan nogle er. Han griber røret og ser straks ret glad ud over der er nogen der vil snakke med ham. Og det viser sig det er hans elskerinde der ringer til ham, og det kan han af en naturlig årsag ikke fortælle konen, nej han skal hen i bowlingklubben, det kan han ikke fortælle til konen, så han fortæller hende et eller andet om at han skulle til et vigtigt møde, han var blevet kaldt ind fra sit arbejde, så skynder han sig at tage frakken på, som selvfølgelig er krøllet, og han er i mellemtiden har han også fået slips og jakke på, hvilket selvfølgelig tydeligvis underbygger teorien om at det er hans elskerinde han skal ud og besøge. /I: – Jaja. / Han ser også tydeligvis oplivet ud, da han går ud ad døren, vinker farvel og efterlader øh tydeligvis deres opholdsrum i et kraftigt rod som han så nok forventer at konen skal ordne, hvilket hun jo sikkert også gør. M-18

Mellemlagsmændene, som M-18 er et typisk eksempel på, er karakteristiske ved lange sætninger med mange ledsætninger og lange fundamenter (se fx sidste sætning med ledsætninger af 3°). M-18 har meget få vurderinger og udtaler sig gerne skråsikkert om mange ting (*kvinden*

.. *siger selvfølgelig mest* – som sådan nogle gør) hvor man lige så naturligt kunne have formuleret sig i vurderinger. M-18 taler i metasprog om tegneserien, og genfortæller den ikke – som instruktionen lød – for et sekundært publikum. Derved prøver mellemlagsmændene dels at dominere samtalen dels at præstere noget endnu bedre end intervieweren egentlig har bedt om; de prøver altså offensivt at omdefinere situationen.

Arbejderkvinderne udmærker sig ved en helt fjerde strategi:

I næste historie står de igen og taler sammen inde i stuen da telefonen ringer. Manden tager den, meget glad, snakker med velkommende. Pludselig tager han frakken på og siger tilsyneladende at, »nå men jeg bliver nødt til at smutte nu,« hvorefter at man ser, at han åbenbart / at hans værelse flyder og kan bare være tilbage til hende, det kan hun vel lige ordne mens han er væk, kunne man dømme efter hendes ansigt ... K-5

Arbejderkvinderne, som K-5 er et typisk eksempel på, udmærker sig i materialet ved ikke at udmærke sig ved noget. De har lidt af det som de andre grupper udmærker sig ved, men de rammer på de fleste træk det gennemsnit som fremkommer for det samlede materiale. De er gennemsnitlige og sprogligt usynlige. Der er et enkelt citat, en enkelt fejl, en enkelt lang sætning, men ikke mange.

Mine empiriske undersøgelser kan altså i mange tilfælde afkræfte de eksisterende myter og forestillinger om forskelle på mænds og kvinders sprog, og i nogle tilfælde bekræfte dem. Men i alle tilfælde vil resultaterne her kunne præcisere hvad man taler om. Jeg taler ikke om generelle forskelle i sproget hos mænd og kvinder uanset alder, socialt tilhørsforhold og situation. Resultaterne fra min undersøgelse kan ikke generaliseres til andet end yngre københavnere, og ikke til andet end de diffuse præstationssituationer som en interviewsituation er, og som der findes andre eksempler på, men som jo langtfra udgør alle situationer eller de vigtigste. Men med disse forbehold kan følgende altså siges at være resultatet af undersøgelsen:

I formelle og diffuse præstationssituationer har grupperne valgt forskellige strategier for hvad de ved deres sproglige relationskommunikation vil markere og signalere: mellemlagskvinderne: pænhed og autoritetstro, arbejdermændene: uformalitet og trods, mellemagsmændene: ambition og dominans, og arbejderkvinderne: gennemsnitlighed og usynlighed. Det er den strategi som situationen giver dem anledning til, som de har lært i deres skoletid og som hører til i de samfundsområder hvori de tager deres udgangspunkt.

Liste over citeret og omtalt litteratur

- Apel, K.-O.: *Sprachpragmatik und Philosophie*, 1976 Frankfurt.
- Baer, Jean: *How to be an assertive (not aggressive) woman*, 1976 New York.
- Bertsch, Renate: *Adverbialsematik*, 1972 Frankfurt.
- Bengtsson, Steen: *Klasserne i Danmark, Politisk Revy* nr. 205, 206, 207.
- Bernstein, Basil: *Social Class, Language and Socialization* i Basil Bernstein: *Class, Codes and Control*, 1971 London, dansk oversættelse i Enggaard.
- Björnsson: *Läsbarhet*, 1968 Stockholm.
- Bloom, Lynn Z., Karen Coburn & Joan Pearlman: *The New Assertive Woman*, 1975 New York.
- Brown, Roger and Albert Gilman: *The Pronouns of Power and Solidarity* i Fishman.
- Cramer, Phebe: *Word Association*, 1968 New York.
- Didrichsen, Paul: *Elementær dansk grammatik*, 1957 København.
- Enggaard, J. og K. Poulsen: *Basil Bernsteins kodeleeri*, 1974 København.
- Fishman, J.: *Readings in the Sociology of Language*, 1968 The Hague.
- Giglioli, P.P.: *Language and Social Context*, 1972 Harmondsworth.
- Habermas, Jürgen: *Was Heisst Universalpragmatik?* I K.-O. Apel.
- Hansen, Eskil: *JEG, DU og de andre* i Ryen 1976.
- Håseth, K.J.: *Norske ordassociations-normer*, 1975 Oslo.
- Jørgensen, Nils: *Om Makrosystemer i informel og formel stil*, 1970 Lund.
- Kleiven, Jo: *Språk og Samfunn*, 1979 Oslo.
- Labow, W.: *The Study of Language in its Social Context* i Giglioli.
- Labow, W.: *The Logic of Nonstandard English* i Giglioli.
- Lakoff, Robin: *Language and women's place*, Lang. Soc. 2, 54-80.
- Lakoff, Robin: *Language and women's place*, 1975 New York.
- Larsen, Kirsten og Harriet Bjerrum Nielsen: *Pigerne i klassefællesskabet* i Rissager.
- Loman, Bengt & Niels Jørgensen: *Manual for analyse og beskrivelse af makrosystemer*, 1971 Lund.
- Neuland, Eva: *Sprachbarrieren oder Klassensprache? Untersuchungen zum Sprachverhalten im Vorschulalter*, 1975 Frankfurt.
- Oevermann, Ulrich: *Sprache und soziale Herkunft*, 1972 Frankfurt.
- Oldfield & Marshall: *Language*, 1968 Harmondsworth.
- Oreström, Bengt: *Turn-taking: On Speakers' turn in Face-to-Face Conversation*, 1978 Lund.

- Risager, Karen og Ulf Telemann (udg.): *Kønsspecifik sprogbrug – hvad er det?* 1981 Roskilde.
- Ryen, Else: *Kvinnelig og mandlig* i Jo Klaven.
- Ryen, Else: *Sprik og kjøn*, 1976 Oslo.
- Sacks, H., Schegloff & G. Jefferson: *A simplest systematics for organisation of turn-taking for conversation* i *Language* 50, 1974.
- Searle, John R.: *Speech Acts*, 1970 Cambridge.
- Projekt Skolesprog: *Skoledage*, 1979 København.
- Taubman, Bryna: *How to become an Assertive Woman*, 1976 New York.
- Therborn, Göran: *Det svenska Klassamhället 1930-70*, 1973 Zenit seetryk.
- Thorne, Barrie and Nancy Henley: *Difference and dominance: an overview of language, gender and society* i B. Thorne and N. Henley (eds.) *Language and Sex, difference and dominance*, 1975 Rowley Mass.
- Togeby, Ole: *Om sprog*, 1977 København.
- Togeby, Ole: *Mig skal sådan en som hendes ikke prøve at afbr/ i Rolig Papir* nr. 26, 1981.
- Wagner, Wolf: *Angst og bluff på universitetet*, 1977 København.
- Wason: *The context of Plausible Denial*, 1965 i Oldfields & Marshall.
- Watzlawick, Beavin & Jackson: *Pragmatics of Human Communication*, 1967 London.
- Yeomans, K. A.: *Applied Statistics. Statistics for the Social Scientist*. 2. (1970) 1976 Harmondsworth.
- Zimmermann & West: *Sex Roles, Interruptions and Silences in Conversation*, i Thorne & Henley.